

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

RÂVİ DEĞERLENDİRMELERİNDE MÜNEKKİTLERİN
İHTİLAFI
(Yahya b. Maîn ve Hocaları Özelinde)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Emre YÜCEL

Danışman:
Prof. Dr. Ahmet YÜCEL

İSTANBUL

2024

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

RÂVİ DEĞERLENDİRMELERİNDE MÜNEKKİTLERİN
İHTİLAFI
(Yahya b. Maîn ve Hocaları Özelinde)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Emre YÜCEL

Danışman:
Prof. Dr. Ahmet YÜCEL

İSTANBUL
2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri (Hadis) Bilim Dalı'nda 200921YL18 numaralı Emre YÜCEL'in hazırladığı "Râvi Değerlendirmelerinde Münekkitlerin İhtilafı (Yahya b. Maîn ve Hocaları Özelinde)" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı 18/09/2024 günü 10:00-11:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet YÜCEL
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Zekeriya GÜLER
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mesut ÇAKIR
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Emre YÜCEL

18/09/2024

ÖZ

Münekkit âlimlerin râvi hakkında yargıda bulunurken ihtilaf ettikleri tarihî bir gerçektir. Hoca-talebe ilişkisi bağlamında Yahya b. Maîn ve hocalarının râviler hakkındaki ihtilafları araştırılmıştır. Ortak râviler belirlenmiş, ardından görüşler birbirleriyle mukayese edilerek ittifak ve ihtilaf gibi veriler ortaya konmuştur. Yahya b. Maîn ve 11 hocasının değerlendirmede bulunduğu ortak râvi sayısı 1078'dir. Bunlardan 665'i ittifak, 127 tanesi ihtilaf, geri kalan 76'sı ise ittifak/ihtilaf bildirmeyen, râvi hakkında tanıtıcı bilgiler yahut râvileri yalnızca bir açıdan değerlendiren görüşlerdir. İhtilaf oranının az olup, ittifak oranının yüksek olması münekkit âlimlerin aynı metotla cerh-ta'dîl değerlendirmesinde bulduklarını ifade etmektedir. Yahya b. Maîn ve hocalarının farklı tabakalarda bulunmalarına rağmen bu ihtilafın düşük olması dikkat çekmektedir. Zira talebelerin, hocalarına kıyasla râviler hakkında daha fazla bilgiye sahip olmaları sebebiyle ihtilafın fazla olması beklenirdi. Araştırmada hoca-talebe ilişkisi bağlamında râvi tenkidinin dönüşüm süreci istatistiksel bilgiler ışığında görülmüştür. Yahya b. Maîn'in hocalarıyla haklarında ihtilaf ettiği bazı râviler ve ihtilaf sebepleri incelenmiş ve ihtilaf sebepleri zikredilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Hadis, Cerh-Ta'dîl, Râvi, Münekkit, ihtilaf, Yahya b. Maîn

ABSTRACT

It is a historical fact that critics have disagreed in their judgments about transmitters (râvî). In the context of the teacher-student relationship, the disagreements between Yahya b. Ma'în and his teachers regarding the transmitters have been examined. Common transmitters were identified, and then their opinions were compared, revealing data such as consensus and disagreement. The number of common transmitters evaluated by Yahya b. Ma'în and his 11 teachers is 1,078. Of these, 665 represent consensus, 127 indicate disagreement, and the remaining 76 are views that either provide introductory information about the transmitter or evaluate the transmitters from only one aspect, without stating agreement or disagreement. The fact that the disagreement rate is low and the consensus rate is high suggests that the critical scholars applied the same methodology in their evaluations of criticism and validation (jarh-ta'dîl). Despite Yahya b. Ma'în and his teachers belonging to different levels (tabaqa), the low level of disagreement is noteworthy. It was expected that there would be more disagreement, as students are typically assumed to have more information about transmitters compared to their teachers. The study shows the transformation process of transmitter criticism in the context of the teacher-student relationship through statistical data. Some transmitters on which Yahya b. Ma'în and his teachers disagreed and the reasons for these disagreements have been examined, and the causes of disagreement have been mentioned.

Key words:

Hadith, Al-jarh-Al-ta'dîl, Narrator, Critic, Dissent, Yahya b. Ma'în

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber'den nakledilen bilgiler, dinin ikinci ana kaynağını oluşturduğu için titizlikle aktarılması gerekmektedir. Söz konusu bilgiler, dinin aslını muhâfaza etmesi bakımından oldukça önemlidir. Nitekim Resûl-i Ekrem bu konuda ashâbına çeşitli uyarılarda bulunmuştur. Hız. Peygamber'in vefatının ardından başta sahâbe nesli olmak üzere sonrasında gelen âlimler, hadislerin doğru bir şekilde aktarılması için gereken titizliğı göstermişlerdir. Erken dönemlerden itibaren hadislerin güvenli bir şekilde nakledilmesi için bazı tedbirler alındığı görülmektedir. Bu tedbirler, kendisinden hadis rivâyet edilen kişinin araştırılmasından başlamış ve tarihî süreç içerisinde sistemleşerek hadis ilminin alt dalı olan "cerh ve ta'dîl ilmi" adını almıştır.

Cerh-ta'dîl ilminin temel gayesi, râvilerin rivâyet ehliyetine sahip olup olmadığını araştırmak ve söz konusu râvileri bu kıstasa göre sınıflandırmaktır. Söz gelimi, râvi hadis rivâyetine ehil bir kimse ise münekkit âlimler tarafından güvenilir/sika nitelenmesinde bulunularak söz konusu râvinin güvenilirliğı kaydedilmektedir. Tâbiîn döneminde genel değerlendirmelerle başlayan cerh-ta'dîl faaliyeti, tebe-i tâbiîn döneminde Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), İmâm Mâlik (ö. 179/795), Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812), Yahya b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813) gibi münekkit âlimlerin râviler hakkındaki değerlendirmeleri tedvin edilmiştir. Cerh-ta'dîl ilmi, hicrî III. asırda Ali b. el-Medîni (ö. 234/848-49), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Yahya b. Maîn (ö. 233/848) ve Buhârî (ö. 256/870) gibi münekkit âlimler ile zirve dönemini yaşamış ve sistematik hâle gelmiştir.

Münekkit âlimler râvileri belli bir metot çerçevesinde değerlendirmekte ve kanaat belirtmektedir. Ancak bazen aynı râviler hakkında farklı yargılarda buldukları da tarihî bir gerçektir. Bu farklı görüşlerin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Söz gelimi bir münekkidin râvinin sorununa muttali olup, diğer münekkidin bu sorunu bilmemesi yahut söz konusu râvinin güvenilir iken daha sonradan bu niteliğini yitirmesi gibi durumların münekkit âlimlerin ihtilafına sebep olduğunu söylemek mümkündür.

Cerh-ta'dîl ilminde otoriter bir isim olarak kabul edilen Yahya b. Maîn, hem hocalarının râviler hakkındaki görüşlerini aktaran bir talebe, hem de birçok râvi hakkında

yargıda bulunan bir münekkittir. Yahya b. Maîn ve hocalarının bazen aynı râviler hakkında görüş ayrılığına düştükleri görülmektedir. Hoca-talebe ilişkisi bulunan bu âlimlerin ihtilaflarının tespit edilmesi cerh-ta'dîl uygulamalarının ne kadar dinamik ve çok boyutlu olduğunu göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada Yahya b. Maîn'in hocalarından ihtilaf edilen bazı râviler ele alınıp incelenmiş ve ihtilaf sebepleri ifade edilmiştir. Tezin temel hedeflerinden biri de hoca-talebe ilişkisi bağlamında münekkit âlimlerin aynı râvi hakkındaki ihtilaf oranını ortaya koymaktadır.

Çalışma, giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde Yahya b. Maîn'in hayatı, ilmî serüveni ve eserleri ele alınmıştır. Ayrıca hocalarından İsmail b. Uleyye, Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Muzaffer b. Müdrîk'in hayatlarına kısaca yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Yahya b. Maîn ile İsmail b. Uleyye, Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk'in yargıda buldukları ortak râvilerden bazıları ele alınarak incelenmiştir. Yahya b. Maîn söz konusu hocaların görüşlerine atıfta bulunduğu için araştırmada ele alınan râviler bu isimlerle sınırlandırılmıştır. Ardından söz konusu râviler ihtilaf sebebine ve ihtilaf çeşidine göre kategorize edilmiştir. Araştırmanın sonunda elde edilen veriler tablo ve şema şeklinde sunulmuştur.

İdarî görevlerinin yoğunluğuna rağmen vakit ayırıp, tezi özenle okuyarak tashihlerde bulunan ve bu çalışmanın her aşamasında akademik tecrübe ve rehberliğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ahmet YÜCEL'e şükranlarımı arz ederim. Lisans yıllarından itibaren bu çalışmam da dahil olmak üzere yazdığım her metni teklifsizce ve zaman gözetmeksizin özveriyle okuyup, geri bildirimlerde bulunarak her daim destek olan Arş. Gör. Ömer Faruk MADEN'e; değerli vakitlerini ayırıp, bu tezi satır satır okuyarak tashih, tenkit ve teklifleriyle katkıda bulunan Dr. Mustafa TATLI, Dr. Fatih Muhammet YÜKSEL, Dr. Ubeydullah EFE ve Arş. Gör. Ali SEVER'e özellikle teşekkür ederim. Tez ile ilgili önemli fikirler sunan Arş. Gör. Muhammed Sadık ÖZBEK'e, tezin tamamını okuyarak değerli katkılar sunan Arş. Gör. Mücahit BİLGİÇ ve Ahmet Selçuk ŞEN'e teşekkürü bir borç bilirim. İlim yolculuğumun başından beri maddî-manevî desteklerini bir an olsun esirgemeyen anne ve babama minnettarım. Son olarak

yoğun ve meşakkatli olan tez yazım sürecinde bana gösterdiği destek ve anlayış için eşim Büşra Hanım'a teşekkür ederim.

Kitaplar ancak yazarları vefat edince tamamlanır diyerek, Allah'ın kitabından başka hiçbir kitabın eksiksiz ve hatasız olamayacağını, devamlı surette gelişip olgunlaşmaya muhtaç olduğunu burada ifade etmeliyim. Ehlinden gelecek her türlü tenkit ve teklife açık olduğumu da belirtmeliyim.

Gayret bizden, tevfik Allah Teâlâ'dandır.

Emre YÜCEL

İzmir/ 2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
TABLO LİSTESİ.....	xii
ŞEMA LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1
1. Konunun Önemi.....	1
2. Metot.....	3
3. Kaynaklar.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM: YAHYA B. MAİN'İN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	7
1. Yahya b. Maîn'in Hayatı.....	7
1.1. Nesebi, Doğumu ve Ailesi.....	7
1.2. Vefatı.....	8
2. İlmî Hayatı ve Cerh-Ta'dîl İlmindeki Yeri.....	10
2.1. Hocaları.....	14
2.2. Talebeleri.....	15
2.3. Eserleri.....	15
2.4. İlmî Kimliğini Oluşturan Faktörler.....	17
2.4.1. Hâfızasının Güçlü Oluşu ve Müzâkere Etmesi.....	18
2.4.2. Hadis İlminde İhtisas Sahibi Olması.....	18
2.4.3. Hadis İlmi Uğruna Yaptığı Harcamalar.....	19
2.4.4. Çokça Hadis Yazması.....	19
2.4.5. Farklı Hocalardan Hadis Alması.....	20
2.4.6. Hadis İlminde Geniş Mâlumata Sahip Olması.....	20
3. Yahya b. Maîn'in Dört Hocası: İsmail b. Uleyye, Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk.....	21
3.1. İsmail b. Uleyye'nin Hayatı.....	21
3.2. Abdurrahman b. Mehdî'nin Hayatı.....	23
3.3. Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Hayatı.....	24
3.4. Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk'in Hayatı.....	25
İKİNCİ BÖLÜM: YAHYA B. MÂİN VE HOCALARININ RÂVİ DEĞERLENDİRMELERİNDEKİ İHTİLAFLARI.....	26
1. Yahya b. Maîn ve 11 Hocasının İhtilaf ve İttifak Oranlarının Değerlendirmesi	31
2. Yahya b. Maîn ve Hocalarının İhtilafları.....	33
3. Hakikî İhtilaflar.....	34
3.1. Adalet (Bid'at) Sebebiyle İhtilaf.....	34
3.1.1. Âsım b. Süleyman el-Ahvel (ö. 142/760).....	34

3.1.1.1. Hakkındaki Görüşler.....	35
3.1.1.2. Değerlendirme	38
3.1.2. Ca'fer b. Süleyman ed-Dubaî (ö. 178/794).....	39
3.1.2.1. Hakkındaki Görüşler.....	40
3.1.2.2. Değerlendirme	43
3.2. Zabt Sebebiyle İhtilaf.....	44
3.2.1. İbrahim b. Muhâcir el-Becelî (130/748).....	45
3.2.1.1. Hakkındaki Görüşler.....	45
3.2.1.2. Değerlendirme	48
3.2.2. Yezîd er-Rîşk (ö. 130/748)	49
3.2.2.1. Hakkındaki Görüşler.....	50
3.2.2.2. Değerlendirme	51
3.2.3. Üsâme b. Zeyd el-Leysî (ö. 153/770)	52
3.2.3.1. Hakkındaki Görüşler.....	53
3.2.3.2. Değerlendirme	57
3.2.4. Abdülhamîd b. Ca'fer el-Ensârî (ö. 153/770).....	58
3.2.4.1. Hakkındaki Görüşler.....	58
3.2.4.2. Değerlendirme	61
3.2.5. Muâviye b. Sâlih el-Hadramî (ö. 158/775).....	62
3.2.5.1. Hakkındaki Görüşler.....	63
3.2.5.2. Değerlendirme	65
3.2.6. Ömer b. Habîb el-Adevî (ö. 207/823).....	66
3.2.6.1. Hakkındaki Görüşler.....	67
3.2.6.2. Değerlendirme	69
4. Zâhirî İhtilaflar.....	70
4.1. Zabt Sebebiyle İhtilaf.....	70
4.1.1. Muhammed b. İshak (ö. 151/768).....	70
4.1.1.1. Hakkındaki Görüşler.....	71
4.1.1.2. Değerlendirme	79
4.1.2. Muhammed b. Talha el-Kûfî (ö. 167/783).....	80
4.1.2.1. Hakkındaki Görüşler.....	81
4.1.2.2. Değerlendirme	83
4.1.3. Şerîk b. Abdullah en-Nehaî (ö. 177/794).....	84
4.1.3.1. Hakkındaki Görüşler.....	85
4.1.3.2. Değerlendirme	90
5. İncelenen Ortak Râvilerin Değerlendirilmesi	96
SONUÇ	97
KAYNAKLAR	100
ÖZGEÇMİŞ	106

KISALTMALAR

Bkz./bkz.	Bakınız
b.	bin/ibn (oğlu)
dn.	Dipnot
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hız.	Hazreti
h.s.	Hüküm sürmek
s.	sayfa
ö.	ölüm
nşr.	neşreden
t.s.	basım tarihi yok
vd.	ve diğerleri
çev.	çeviren

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Yahya b. Maîn ve Hocalarının Değerlendirmede Buldukları Ortak Râvi Sayısı ..	27
Tablo 2: Yahya b. Maîn ve Hocalarının Yargıda Buldukları Ortak Râvilere Dair İstatistiksel Bilgiler.....	28
Tablo 3: Âsım b. Süleyman el-Ahvel Hakkındaki Görüşler.....	37
Tablo 4: Ca'fer b. Süleyman ed-Dubaî Hakkındaki Görüşler	42
Tablo 5: İbrahim b. Muhâcir el-Becelî Hakkındaki Görüşler.....	46
Tablo 6: Yezîd er-Rişk Hakkındaki Görüşler	50
Tablo 7: Üsâme b. Zeyd el-Leysî Hakkındaki Görüşler	55
Tablo 8: Abdülhamîd b. Ca'fer el-Ensârî Hakkındaki Görüşler.....	59
Tablo 9: Muâviye b. Sâlih el-Hadramî Hakkındaki Görüşler.....	64
Tablo 10: Ömer b. Habîb el-Adevî Hakkındaki Görüşler	68
Tablo 11: Muhammed b. İshak Hakkındaki Görüşler.....	76
Tablo 12: Muhammed b. Talha el-Kûfî Hakkındaki Görüşler.....	82
Tablo 13: Şerîk b. Abdullah en-Nehaî Hakkındaki Görüşler.....	87
Tablo 14: Şerîk b. Abdullah en-Nehaî Hakkındaki Görüşler II.....	89
Tablo 15: Çalışma Sonucunda Elde Edilen Bulgular	94
Tablo 16: İhtilaf Edilen Râvilerin Kütüb-i Sitte'deki Rivayet Durumu	95

ŞEMA LİSTESİ

Şema 1: İhtilaf- İttifak Edilen Râvilerin ve Tanıtıcı Bilgiler/Diğerlerinin Ortak Râvilere Oranı	29
Şema 2: İhtilaf ve İttifak Edilen Râvilerin Ortak Râvilere Oranı	30

GİRİŞ

1. Konunun Önemi

Hadis ilminin en temel ve önemli meselesi, Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayetlerin ona aidiyetini tespit etmektir. Râvinin ehliyetinin araştırılma işine dair ilk faaliyetlerin hadisi nakleden râviden şahit istenmesi, bazı durumlarda yemin teklif edilmesi ve benzeri örnekler göz önünde bulundurulduğunda bu faaliyetin sahâbe döneminden itibaren başladığını söylemek mümkündür.¹ Tâbiîn döneminde ise ricâl tenkidi, Saîd b. Cübeyr (ö. 95/713), Şa'bî (ö. 104/722), Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729) ve İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) gibi münekkit muhaddisler, teknik lafızlardan ziyade genel değerlendirmeler şeklinde râviler hakkında kanaat belirtmişlerdir. Bu dönemde şifâhi olarak yürütülen cerh-ta'dîl faaliyetleri, tedvin edilmediği ve ıstılahlar belirginleşmediği için müstakil bir ilim halini alacak şekilde gelişme göstermemiştir. Bundan dolayı söz konusu dönemde yapılan değerlendirmeler daha sonraki âlimler tarafından yeniden ele alınmıştır. Tebe-i tâbiîn döneminde ise cerh-ta'dîl faaliyetleri tedvin edilmeye başlamıştır. Bu dönemde Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), İmâm Mâlik (ö. 179/795), Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812), Yahya el-Kattân (ö. 198/813) gibi münekkit muhaddislerin cerh-ta'dîl ilmine yönelik değerlendirmelerinin kayda geçirildiği görülmektedir.² Cerh-ta'dîl ilminin bu dönemde müstakil bir hüviyet kazandığı ifade edilebilir.

Hicrî III. asırda cerh-ta'dîl ilmi müstakil eserlerin kaleme alınması ve bu ilmin uzmanlarının yetişmesi yönüyle "altın çağ"ı yaşamıştır. İbn Sa'd (ö. 230/845), Yahya b. Maîn (ö. 233/847), Ali b. el-Medînî (ö. 234/848), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Buhârî (ö. 256/870) gibi münekkit âlimler ile bu alanda büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu dönemde önceki münekkit âlimlerin değerlendirilmelerine eklemelerde bulunarak müstakil cerh-ta'dîl eserleri kaleme alınmıştır. Yine bu dönemde muhtelif beldelere düzenlenen rihleler, hem hadis rivayet ve hoca-talebe ağını genişletmiş hem de râvilerle ilgili bilgilerin toplanmasına ve cerh-ta'dîl ilminin gelişmesine katkı sağlamıştır.³

¹ Söz konusu tenkid örnekleri için bkz. Selâhaddin b. Ahmed el-İdlibî, *Menhecû nakdi'l-metn inde ulemâi'l-hadîsi'n-nebevî*, Kâhire: Dâru'l-Feth, 1434/2013, s. 80-84; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-İcâbe li-irâdi me'stedrekethü Âişe ale's-sahâbe*, nşr. Saîd el-Efgânî, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1390/1970. Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Abdulvahap Özsoy, *Hadis Tenkidi -Sahâbe ve Tâbiûn Dönemi-*, İstanbul: Beka Yayınları, 2016, s. 209-334.

² Emin Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997, s. 56, 57. Söz konusu münekkitlerin cerh-ta'dîl faaliyetleri için bkz. Halil İbrahim Turhan, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi -Hicrî İlk İki Asır-*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s. 115-449 ve 519-675.

³ Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, s. 56.

Yahya b. Maîn, birçok râviyi değerlendirmeye tâbi tutarken⁴ aynı zamanda hocalarının râviler hakkındaki görüşlerini de aktarma görevini üstlenmiştir. Yahya b. Maîn bu bilgileri, genellikle ilim meclislerinde sorulan soruları yanıtlayarak talebelerine aktarmıştır. Yahya b. Maîn ve hocalarının aynı râvi hakkındaki değerlendirmeleri incelendiğinde bu râviler hakkında farklı kanaatlere sahip oldukları görülmektedir. Hoca-talebe ilişkisi olan bu münekkit âlimlerin farklı görüşler belirtmesi dikkat çekici bir husustur.

Literatüre bakıldığında genelde hoca-talebe özelde ise Yahya b. Maîn ve hocalarının arasındaki ihtilaf edilen râviler bilindiği kadarıyla herhangi bir araştırmanın konusu olmamıştır. Farklı metotlarla kaleme alınan istatistik merkezli bir çalışmada akran iki münekkit Yahya b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel arasında ihtilafa söz konusu olmuş râviler, 2019 yılında Muhammed Sadık Özbek tarafından “Yahya b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel’in Râviler Hakkındaki Görüş Farklılıkları”⁵ adıyla yüksek lisans tezi olarak incelenmiştir.

Bu çalışmada ise, Yahya b. Maîn ve hocaların yargıda buldukları ortak râvilerdeki ihtilafları tespiti hedeflenmektedir. Ayrıca örnek olarak ele alınan râvilerde neden ihtilaf edildiğini ortaya koymak da tezin amaçlarından biridir. Yahya b. Maîn’in atıfta bulunduğu hocalarıyla ihtilaf ettiği râvileri inceleyerek ihtilaf sebepleri ortaya koyulacaktır. Ayrıca Yahya b. Maîn ve hocalarının bulunduğu iki farklı yüzyılda ricâl değerlendirmelerinde nasıl bir dönüşüm gerçekleştiği de tespit edilmeye çalışılacaktır. Özellikle son dönemlerde münekkit âlimlerin aynı râviler hakkında farklı değerlendirmelerde bulunması sebebiyle onların objektif olup olmadıkları tartışılmaktadır.⁶ Hollandalı oryantalist G. H. A. Juynboll’un “ilk dönem ricâl eserlerini okuyan bir kişinin sürekli karşılaştığı temel problemlerden birisi aynı râvinin, görünüşte telif edilemez şekilde hem son derece övgü hem de yergi ile ele alınması hususudur”⁷ diyerek cerh-ta’dîl hükümlerinin tutarsız olduğunu ifade etmektedir. Bu tezde, Yahya b. Maîn ve hocaları özelinde münekkit âlimlerin ne oranda ihtilaf ettiğini, râviler hakkında farklı görüşlerinin sebeplerini ve gerçekten söylenildiği gibi objektif olup olmadıkları mevcut veriler ışığında ricâl literatürü incelenerek ortaya konulmaya çalışılacaktır.

⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Zikrû men yu'temedü kavlihû fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1410/1990, s. 185.

⁵ Muhammed Sadık Özbek, “Yahya b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel’in Râviler Hakkındaki Görüş Farklılıkları”, ((Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2019).

⁶ Hayri Kırbaçoğlu, cerh-ta’dîl faaliyetinde bulunan münekkitlerin râviyi rivayet ehliyeti esas alınarak değil mezhepsel kriterler çerçevesinde değerlendirdiklerini ve objektif olmadıklarını iddia etmektedir. Söz konusu iddia için bkz. M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000, s. 147-262; M. Hayri Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Ankara: Otto Yayınları, 2019, s. 163-178.

⁷ G.H.A. Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası* (çev. Salih Özer), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020, s. 273.

2. Metot

Yahya b. Maîn ile hocalarının yargıda buldukları râviler hakkında ihtilaf ve ittifak oranını belirlemek için öncelikle Yahya b. Maîn ve hocaların değerlendirdiği râvileri, ardından ortak râvilerin belirlemek gerekmektedir. Yahya b. Maîn ile on bir hocasının (Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797), İsa b. Yûnus (ö. 187/803), Cerîr b. Abdilhamîd (ö. 188/804), İsmail b. Uleyye (ö. 193/809), Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Yahya b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813-14), Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk (207/822), Ebû Müshir Abdûla'lâ b. Müshir (ö. 218/833) ve Fazl b. Dükeyn (ö. 219/834)) öncelikle değerlendirmede bulunduğu râviler, Halil İbrahim Turhan'ın *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi -Hicrî İlk İki Asır-* adlı kitaptan tespit edilerek ortak râviler kümesi belirlenmiştir. İsmail b. Uleyye ve Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk'in değerlendirmede buldukları râvileri tespit etmek için -mezkûr kaynaklarda olmadığı için- *Cevâmiu'l-kelim* adlı programdan faydalanılacaktır.

Son yıllarda âlimlerin görüşleri çeşitli kitaplardan toplanarak “mevsûa” adıyla belli kıstaslar çerçevesinde düzenlenerek neşredilmektedir. Bunun örneklerinden biri de Beşşâr Avvâd Ma'rûf'un Yahya b. Maîn'den aktarılan tüm görüşleri alfabetik sırayı gözeterek bir araya getirdiği *Mevsûa 'tü akvâli Yahya b. Maîn fî ricâli'l-hadîs ve ilelihî*⁸ adlı eserdir. Yahya b. Maîn'in görüşlerinin belirlenmesi için *Mevsûa* adlı eserden faydalanılacaktır. Ardından Yahya b. Maîn ile mezkûr hocalarının değerlendirmede bulunduğu râviler söz konusu kaynaklar aracılığıyla mukayese edilerek yargıda buldukları ortak râviler tespit edilecektir. Yahya b. Maîn ile hocalarının değerlendirmede buldukları ortak râviler tek tek mukayese edilmiş ve ittifak, ihtilaf ve râvi hakkında tanıtıcı bilgi gibi başlıklarla kategorilere ayrılacaktır. Bu tespit yapılırken Yahya b. Maîn ve hocalarının “ondan rivayet ediyorum (*uhaddisu anh*)” şeklindeki söylemleri ta'dîl olarak; “ondan rivayet etmiyorum (*lâ uhaddisu anh*)” sözü ise cerh olarak görülmüş ve sayıma dahil edilmiştir. İhtilaf ve ittifak sayısının tespit edilmesi gibi hususlardaki ölçütler görecelik arz edebilir. Bir râvi hakkında aynı münekkitten farklı görüşler aktarıldığı görülmektedir. Bu durumda “cerh mukaddemdir” şeklindeki usûl kaidesi esas alınacak olup, bazı yerlerde ise bilgiyi rivayet eden râvinin söz konusu münekkide yakınlığı ve mülazemeti gibi kriterler göz önünde bulundurularak bunlardan biri tercih edilecektir. Burada bahsedilen ölçütler dışında farklı kıstaslarla sayım yapıldığında farklı sonuçlar elde edilebileceği ve

⁸ Beşşâr Avvâd Ma'rûf, *Mevsûa 'tü akvâli Yahya b. Maîn fî ricâli'l-hadîs ve ilelihî*, Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2009.

titizlikle yapılan “ortak râvi sayısının belirlenmesi, ihtilaf ve ittifak sayısı” gibi konularda yanılma payı ve bazı sapmaların olabileceği unutulmamalıdır.

Yahya b. Maîn’in *Mevsûa*’da görüşlerine atıfta bulunduğu hocalarının görüşleri tespit edilirken Yahya’nın kanalıyla gelen rivayetler yahut hocalarıyla aynı meclisteyken onların râvi hakkında belirttiği görüşler dikkate alınacaktır. Söz gelimi Abdurrahman b. Mehdî’nin falan râvi hakkındaki değerlendirmesi ele alınırken ölçü olarak İbn Mehdî’nin bu görüşünü aktaran kişinin Yahya b. Maîn olması esas alınacaktır. Yahut İbn Mehdî bir râvi hakkında kanaat belirtirken Yahya b. Maîn ile aynı mecliste olması göz önünde bulundurulacaktır. Ayrıca ortak râviler tespit edilirken Yahya b. Maîn ve hocalarının haklarında kanaat belirttiği râviler dikkate alınacak, sadece birinin görüş beyan ettiği râvilere çalışmada yer verilecektir. Bu kriterler çerçevesinde İsmail b. Uleyye, Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrik’in aynı râviler hakkındaki görüşleri karşılaştırılmış ve değerlendirmede buldukları ortak râviler tespit edilmiştir. Bu râviler arasında hakkında ihtilaf edilenler belirlenmiş ve her bir râvinin kısaca hayatı, hoca-talebe ilişkisi ve Yahya b. Maîn ve hocaları başta olmak üzere münekkit âlimlerin söz konusu râvi hakkındaki kanaatleri zikredilmiş, akabinde bu görüşler değerlendirmeye tâbi tutularak ihtilafın gerekçesi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonunda Yahya b. Maîn ile söz konusu hocaları arasında yapılan mukayese sonucunda elde edilen veriler, tablo ve şema şeklinde yer verilecektir. Bahsi geçen yönteme başvurulmasının temel nedeni tezin sınırlandırılmasının gerekliliğidir. Tüm ihtilaflı râvilerin incelenmesi yüksek lisans tezinin boyutunu aşması sebebiyle ihtilaflı râviler Yahya b. Maîn’in *Mevsûa*’da görüşlerine atıfta bulunduğu hocalarından seçilecek ve *Mevsûa*’daki ihtilaflı râviler incelenecektir.

Yahya b. Maîn ile hocalarının değerlendirmede bulunduğu ortak râvilerin belirlenebilmesi için *Mevsûa*’dan istifade edilecektir. Yahya b. Maîn’in râviler hakkındaki görüşlerinin bir araya getirildiği toplamda beş ciltten oluşan söz konusu eser, Yahya b. Maîn’in atıfta bulunduğu hocalar dikkate alınarak okunacaktır. *Mevsûa*’dan sadece görüşleri bir araya toplaması sebebiyle istifade edilmiş olup, ilgili görüşler birincil kaynaklara gidilerek bizzat görülecek ve gerekli atıflarda bulunulacaktır.

İhtilaf edilen râvilerin sıralamasında farklı tasnifler yapılması mümkündür. Söz gelimi alfabetik, kronolojik yahut da hocalar esas alınarak bir dizilim yapılabilir. Ancak ihtilafların gruplandırılarak yapılması, hem söz konusu ihtilafın “hakikî” mi yoksa “zâhirî” mi olduğunu hem de ihtilafın sebebini belirtmiş olacağı düşünülmüştür. “Hakikî ihtilaf”, münekkit âlimlerin bir râvi hakkında beyan ettikleri farklı görüşlerin, araştırma sonucunda gerçek anlamda çelişkili

ve birbirine zıt olduğunu gösteren bir durumu ifade eder. “Zâhirî ihtilaf” ise münekkit âlimlerin râvi hakkındaki kanaatlerinin görünürde teâruz ettiğini, incelendiğinde ise gerçekte bir ihtilafın bulunmadığı anlamına gelmektedir.

Hoca-talebe ilişkisi başlığı altında yer alan râvi isimlerinin sıralamasında *Tehzîbü t-Tehzîb* esas alınarak mülazemet sırasına göre dizileceği burada kaydedilmelidir.⁹ Ancak söz konusu eserde geçen râvilerin hepsinin zikredilmesinin tezin hacmini artıracaklığı düşüncesiyle önde gelen/meşhur olan râvilere yer verilmesine özen gösterilecektir.

Yahya b. Maîn’in ve ihtilafta bulunduğu hocasının kanaatleri, münekkit âlimlerin görüşleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Hicrî 2. ve 3. asırda münekkit âlimler, genelde râvilerin durumu hakkında soru sorulması üzerine değerlendirmede bulunmuşlardır. Sorular ya doğrudan “falanca râvi hakkında ne dersin?”, bazen de “sana göre falanca râvi mi yoksa fulanca râvi mi tercih edilir?” şeklinde olmaktadır. Elbette soru sorma metotları bunlarla sınırlı değildir. Kendisine soru yöneltilen münekkit âlim ilgili râviyi değerlendirirken bazen “sika/sadûk/zayıf” gibi kısa lafızlar yahut “falanca filancaya tercih edilir” gibi kıyaslama yöntemini kullanmışlardır. Görülebildiği kadarıyla münekkit âlimler tarafından bu kıyaslamaların nedenleri çoğu zaman zikredilmemektedir. Kıyaslanan râvilerin birçoğu müşterek hocalara sahip olup, aynı rivayetleri nakletmektedirler. İlel kitaplarından söz konusu râvilerin müşterek naklettikleri rivayetlerin sened yahut metninde hata yapıp yapmadıkları görülebilmektedir. Bu çalışmada kıyaslanan râvilerin müşterek rivayetlerine bakılmış ve tercihte bulunan münekkit âlimin tercihi rivayetlere dayandırılmaya çalışılacaktır.

Râvi hakkında münekkit âlimlerin değerlendirmeleri zikredildikten sonra tüm görüşlerin tek bir yerde görülebilmesi için münekkitlerin kanaatleri kronolojik olarak tablollaştırılmıştır. Son olarak vefat tarihleri, şahıs ve kitap isimlerinin yazımında “Diyanet İslam Ansiklopedisi”nin esas alınacağı burada ifade edilmelidir.

⁹ İbn Hacer, bir râvinin kendisinden rivayet ettiği kimseler ile kendisinin rivayet ettiği kimseleri mülazemet sırasına göre dizmiştir. O, bunu mukaddimesinde belirtmektedir. Bkz. Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü t-Tehzîb*, Haydarâbâd: Matbaatu Dâireti'l-Meârif en-Nizâmiyye, 1327/1909, I, 5.

3. Kaynaklar

Klasik ve modern dönemde hoca-talebe ilişkisi bağlamında münekkit âlimlerin ihtilafını ele alan müstakil bir çalışmaya rastlanılmamıştır.¹⁰ *Mevsûa* aracılığıyla incelenen râvi değerlendirmeleri ilgili kaynaklara gidilerek teyit edilecek ve atıf yapılacaktır. Eserin musannifi mukaddimede toplam 20 kaynaktan faydalandığını ifade etmiştir. Söz konusu eserin en önemli kaynakları Yahya b. Maîn'in talebelerine ait olan "Suâlât" türü eserlerdir. *Mevsûa*'ya da kaynaklık etmiş söz konusu eserler şöyle sıralanabilir: Osman b. Tâlût el-Basrî'nin (ö. 234/848) *Suâlâtu Osman b. Tâlût*'u, İbrahim b. Abdullah İbnü'l-Cüneyd el-Hutteli'nin (ö. 270/884) *Suâlâtu İbni'l-Cüneyd*'i, Abbas b. Muhammed ed-Dûrî'nin (ö. 271/884) *Târîhu Ebi'l-Fazl Abbas b. Muhammed ed-Dûrî*'si, Osman b. Saîd ed-Dârimî'nin (ö. 280/894) *Târîhu Osman b. Saîd ed-Dârimî*'si, İbnü'l-Bâdî'nin (ö. 284/898) *Suâlâtu İbn Tahmân*'ı ve Ahmed b. Muhammed İbn Muhriz'in (ö. 236/850) *Suâlâtu İbn Muhriz*'i. Ayrıca Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târîhu'l-kebîr*, İbn Ebî Hayseme'nin (ö. 279/892-93) *et-Târîhu'l-kebîr*, Ebû Zür'a ed-Dımaşkî'nin (ö. 281/894) *Târîhu Ebî Zür'a ed-Dımaşkî*, Ahmed b. Hanbel'in *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, Ebû Bişr ed-Dûlâbî'nin (ö. 310/923) *el-Künâ ve'l-esmâ'*, Ukaylî'nin (ö. 322/934) *Kitâbü'd-Du'afâi'l-kebîr*, İbn Ebî Hâtim er-Râzî'nin (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, İbn Adî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târîhu medîneti's-selâm*, Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Mizânü'l-i'tidâl*, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Tehzîbü't-Tehzîb ve Lisânü'l-Mizân*¹¹ adlı eserleri bu çalışma için önemli başvuru kaynakları arasındadır.

Yahya b. Maîn ile hocalarının değerlendirmede buldukları ortak râvileri tespit etmek için Halil İbrahim Turhan'ın *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi -Hicrî İlk İki Asır-* adlı kitabının ek bölümünde yer alan liste dikkate alınacaktır. "Cevâmiu'l-kelim" adlı programdan da faydalanılacağı burada belirtilmelidir. Son olarak kaynak kullanımında mümkün olduğu nispette en erken kaynaklara atıf yapılmaya çalışılacağı, bu kaynaklarda bulunmadığı takdirde ikincil kaynakların referans olarak gösterileceği ifade edilmelidir.

¹⁰ Turhan, ilgili eserinde hoca-talebe ilişkisi bağlamında bazı örnekleri ele alarak değerlendirmiştir. Şu'be ve Yahya b. Saîd el-Kattân örneği için bkz. Turhan, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi*, s. 335-341.

¹¹ Beşşâr Avvâd, *Mevsûa*, I, 34-6.

BİRİNCİ BÖLÜM: YAHYA B. MAİN'İN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. Yahya b. Maîn'in Hayatı

Araştırmanın bu bölümünde hicrî üçüncü asırda ricâl bilgisiyle öne çıkan ve cerh-ta'dil konusunda kendisinden müstağni kalınamayacak önemli bir muhaddis olan Yahya b. Maîn'in hayatı, ilmî serüveni, hadis ilminde onu ön plana çıkaran hususlar, eserleri ve talebeleri ele alınacaktır.

1.1. Nesebi, Doğumu ve Ailesi

Tam adı, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Maîn b. Avn b. Ziyâd b. Bistâm b. Abdirrahman'dır.¹² Araplarda bir gelenek olarak babalar, en büyük erkek çocuğun ismiyle künyelenir ve kendisine öyle hitap edilirdi.¹³ Talebesi Abbas ed-Dûrî (ö. 271/884), Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Yahya'nın bir sözünü aktaracağı zaman Yahya b. Maîn'in ismini çok az andığını, bunun yerine "Ebû Zekeriyâ" dediğini nakletmektedir.¹⁴

Yahya b. Maîn, Abbasî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un (ö. (h.s. 754-775) hilafeti zamanında 158 yılının sonuna doğru Bağdat'a 69 km (12 Fersah) uzaklıkta olan Enbâr ilinin Nikyâ kasabasında dünyaya gelmiştir.¹⁵ Bağdat'ta doğmasına rağmen Arap asıllı olmadığını kendisine yöneltilen "Hangi Arap kabilesindensin?" sorusuna, "Arap değilim ancak Arapların mevlâsıyım" şeklindeki cevaptan anlamak mümkündür.¹⁶ Bir başka rivayette ise "Ben Cüneyd b. Abdurrahman el-Murrî'nin mevlâsıyım" demiştir.¹⁷ İbn Mencûye (ö. 428/1036) *Ricâlü*

¹² Ayrıca zayıf bir rivayette, "Yahya b. Maîn b. Gıyâs b. Ziyâd b. Avn b. Bistâm el-Gatafânî el-Murrî" olarak geçmektedir. Bkz. Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd ev medineti's-selâm*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmiyye, 1422/2001, XVI, 263.

¹³ Oğlunun adının "Zekeriyâ" olup olmadığı tespit edilememekle birlikte Arapların Yahya ismini taşıyan kişileri "Ebû Zekeriyâ" diye anması, onların kültürlerinin bir parçasıydı. Zira bu şekilde künyelenmenin sebebi Hz. Zekeriyâ ile Hz. Yahya arasındaki münasebete dayanmaktadır. Arap kültüründe muteber kimselere adıyla değil künyesiyle hitap etmek edeben daha uygun kabul edilirdi. Bkz. Nail Okuyucu, "İslâmî İlimlerin Dönüşüm Çağında Bir Fıkıh, Hadis ve Âdâb Âlimi Olarak İmam Nevevî", *İslâm İlim Geleneğinde Nevevî*, ed. Nail Okuyucu, İstanbul: İSAM Yayınları, 2022, s. 34.

¹⁴ Ebû Bekir Ahmed b. Ali Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd ev medineti's-selâm*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmiyye, 1422/2001, XIV, 185.

¹⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 264.

¹⁶ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 265.

¹⁷ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 265.

Sahîh-i Müslim adlı eserinde onun Serahs'lı olduğunu kaydetmektedir.¹⁸ Ancak Bağdat'ta doğup büyümesi sebebiyle "Bağdâdî" diye de anılmıştır.¹⁹

Kaynaklarda babası hakkında geniş bir bilgi yer almamaktadır. Babası Main b. Avn'ın (ö. ?), Abbasî Halifesi Hârûn er-Reşîd'in (ö. 193/809) hilâfeti döneminde Taberistan ve Re'y bölgesinin valisi olan Abdullah b. Mâlik'in²⁰ (ö. ?) kâtibi ve daha sonra Re'y şehrinin haraç memuru olduğu ifade edilmektedir. Öldüğünde, oğlu Yahya'ya bir milyondan fazla dirhem bıraktığı, Yahya b. Maîn'in de bu paranın tümünü hadis ilmi için harcadığı, öyle ki kendisine giyecek bir ayakkabı dahi kalmadığı rivayet edilmektedir.²¹ Eldeki veriler onun maddi açıdan müreffeh bir hayat sürdüğünü ve bunun sonucunda tüm vaktini ilimle işigale hasrettiğini göstermektedir. Buradan hareketle onun hadis alanında otorite olmasını açıklamak da kolay hale gelmektedir. Hanımı ve çocuklarıyla ilgili pek bilgiye rastlanılmayan Yahya b. Maîn'in, talebesi İbn Muhriz'in rivayetine göre bir oğlu ve bir kızı bulunmaktadır.²²

1.2. Vefatı

Yahya b. Maîn, hicrî 233/848 yılında 77 yaşında vefat etmiştir.²³ Medine'de vefat ettiği konusunda kaynaklarda hiçbir ihtilaf bulunmasa da vefatının nasıl olduğuyla ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

"Bir rivayete göre Yahya b. Maîn, hac vazifesini yerine getirmek için arkadaşlarıyla birlikte yola çıkıp, Feyd adlı bölgeye geldiklerinde kendisine tam pişmemiş helva (fâlüzec)²⁴ ikram edildi. Arkadaşları yememesi konusunda ikaz etse de o, bu uyarılara aldırmaz etmedi ve yemeye devam etti. Helva midesine dokundu, karın ağrıları başladı ve ishal oldu. Onun bu hâli Medine'ye varıncaya kadar devam etti, durumu daha da ağırlaşınca arkadaşları bunun hakkında istişâre etti. Arkadaşlarından bazıları ona Medine'de refakat etmek için haccetmemeye karar verdiler. O gece vasiyetini yaptı ve sabaha ulaşmadan vefat etti. Onu yıkadılar ve defnettiler."²⁵

¹⁸ Ebû Bekir Ahmed b. Ali Muhammed İbn Mencûye el-İsfahânî, *Ricâlü Sahîh-i Müslim*, nşr. Abdullah el-Leysî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987, II, 350.

¹⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arnâvût ve Sâlih es-Semir, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982, XI, 71.

²⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Târihu't-Taberî*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Mısır: Dâru'l-Meârif, 1387/1967, VIII:316.

²¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 265.

²² Yahya b. Maîn, *Ma'rifetür-ricâl*, nşr. Muhammed Kâmil el-Kassâr vd., Dimaşk: Mecmau'l-Luğati'l-Arabiyya, 1405/1985, II, 19.

²³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 276.

²⁴ Un, su ve baldan yapılan bir tür helva.

²⁵ Zehebî, *Siyer*, XI, 90.

İkinci rivayet ise şu şekildedir: “Yahya b. Maîn hacca giderken Cuma gecesi Medine’de vefat etmiştir. Medine’ye gelip öldüğünü duyan insanlar toplanmış, Hâşimoğulları, onu Hz. Peygamber’in teneşir tahtasında yıkamak isteyince, insanlar bundan hoşnut olmamış ve ileri-geri konuşanlar olmuştur. “Biz Peygambere sizden daha yakınız” diyerek kendilerinin bu hususta söz sahibi olduğunu belirten Hâşimoğulları, Yahya b. Maîn’in bu teneşirde yıkanmaya layık biri olduğunu söyleyerek, onu orada yıkamış ve defnetmişlerdir.”²⁶

Üçüncü rivayet ise şöyledir: “Yahya b. Maîn hac yolculuklarında Medine üzerinden Mekke’ye gider, vazifesini yerine getirdikten sonra Medine üzerinden Bağdat’a dönerdi. Son haccını ifa etmek için yine Medine’den geçmiş ve geriye Medine’den dönmüş ve orada iki ya da üç gün kaldıktan sonra Bağdat’a dönmek üzere arkadaşlarıyla birlikte yola çıkmış, dinlenmek için konakladıklarında, rüyasında bir sesin “Ey Ebû Zekeriyâ! Benimle komşu olmak istemez misin?” dediğini işitmiş. Bunun üzerine arkadaşlarına yola devam etmelerini, kendisinin Medine’ye geri döneceğini söylemiştir. Arkadaşları yola devam etmiş, kendisi ise Medine’ye geri dönüp üç gün kaldıktan sonra vefat etmiştir. Hz. Peygamber’in teneşir tahtasının üzerinde yıkanmış, cenâze namazı kılınmış²⁷ ve Bakî‘ mezarlığına defnedilmiştir.”²⁸ Hatib el-Bağdâdî bu rivayetin ardından şöyle demektedir: “Haccını edâ etmeden vefat etmiştir, sahih olan da budur”. Hatib, ilgili eserinde Yahya b. Maîn’in yakın talebelerinden olan Abbas ed-Dûrî’den rivayetle onun hac vazifesini yerine getirmeden önce Medine’de öldüğünü kaydetmiştir.²⁹ Dûrî ile Yahya b. Maîn’in hoca-talebe ilişkisi göz önünde bulundurulursa bu görüş daha doğru kabul edilebilir.

Son olarak Hatib el-Bağdâdî bir başka rivayette, Yahya b. Maîn’in hac günlerinde Mekke’ye gitmek isterken hac vazifesini yerine getirmeden hicrî 233 yılında Medine’de vefat ettiğini aktarmaktadır. Cenazesinde Medine Valisi İbrahim b. Münzir el-Hizâmî konuşma yapmış, naaşı Hz. Peygamber’in teneşir tahtasına taşınmış ve cenaze namazını vali kıldırmıştır. Ardından defaatle namazı kılınmıştır.³⁰ Vali, yaptığı konuşmada insanlara şöyle seslenmiştir: “Kim Resûlullah’ın hadisleri konusunda güvenilen birinin cenazesine katılmak isterse,

²⁶ Ebü’l-Kâsım Alî b. el-Hasan İbn Asâkir ed-Dımaşkî, *Târihu Medineti Dımaşk*, nşr. Muhibbuddin Ebî Saîd Ömer b. Ğarâme el-Amravî, Beyrut: Dâru’l-Fıkr, 1415/1995, LXV, 36.

²⁷ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 274.

²⁸ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 274; Ebü’l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru Sâdır, t.y., VI, 142.

²⁹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 274.

³⁰ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 274.

buyursun gelsin.” Başka birisi de cenazenin önüne geçip şöyle nidâ etmiştir: “Bu, Resûlullah’ın (s.a.s.) hadisinden yalanı uzaklaştıran zâttır.”³¹

2. İlmî Hayatı ve Cerh-Ta’dîl İlmindeki Yeri

Nâzil hadisi (isnadı) muhaddisin yüzünde âdeta kara bir leke gören³² Yahya b. Maîn, âlî isnad elde edebilmek, hadislerin farklı senedlerine ulaşabilmek ve râvileri hafıza konusunda kontrol edebilmek için birçok beldeye rihleler yapmıştır. Ancak âlî sened elde etmek uğruna prensiplerinden asla vazgeçmemiş, râvinin güvenilirliğine ve rivayeti doğru aktarmasına öncelik vermiştir. Nitekim o, “Güvenilir (sebt) birinden nâzil isnadla hadis nakletmek, güvenilir olmayan (gayr-i sebt) birinden âlî senedle hadis nakletmekten daha hayırlıdır,”³³ diyerek râvinin güvenilir olması gerektiğini belirtmiştir.

Ayrıca beldesinde hadis yazıp rihle yapmayan kimsenin kemâle eremeyeceğini³⁴ ifade etmesi de rihlelere verdiği önem ve değeri göstermektedir. Yahya b. Maîn’in rihlelerini önemli ilim merkezlerine yapmış olması ve hocalarının hadis ilminde otoriter olması, onun bu alanda söz sahibi âlimlerden olmasında önemli bir rol oynadığı ifade edilebilir. Devrin cerh-ta’dîl otoritelerinden olan Yahya b. Maîn, ilk rihlesine henüz 18 yaşındayken Bağdat’tan Kûfe’ye giderek başlamıştır. Akabinde Basra’ya giden İbn Maîn, 24 yaşında yürüyerek Mekke’ye yolculuk yapmıştır.³⁵

İslam medeniyetinde Mekke-Medine’nin hac ibadeti dışında farklı bir fonksiyonunun olduğunu söylemek mümkündür. Hac mevsimi, dünyanın muhtelif yerlerinden gelen âlimlerin bir araya gelmesi için büyük bir fırsat olarak görülmekteydi. Mekke ve Medine, âlimler için âdeta hem ibadet hem de buluşma merkeziydi. Pek çok âlim gibi Yahya b. Maîn de pek çok kez hacca gitmiş, orada bulunan âlimlerden ders almış/rivayette bulunmuştur. Hadis tarihine genel olarak bakıldığında hac dönemi, rivayetlerin âdeta dağıtım zamanıydı. Çeşitli beldelerden gelen hocalar/râviler burada hadis meclisleri oluşturup, ardından memleketlerine gittiklerinde öğrendikleri rivayetleri başkalarına aktarmışlardır.³⁶

³¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 275.

³² Ebû Bekir Ahmed b. Ali Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvi ve âdâbi’s-sâmi’*, nşr. Mahmut Tahhân, Riyâd: Mektebetü’l-Mearif, 1989/1403, I, 123.

³³ Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi’*, I, 124.

³⁴ Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi’*, II, 225.

³⁵ Zehebî, *Siyer*, XI, 88.

³⁶ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Subhi es-Sâlih, *Ulûmu’l-hadis ve mustalahuhû*, Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1984, 50-53; Örnekler için ayrıca bkz. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Tezkiretü’l-huffâz*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419/1998, II, 115.

28 yaşında ikinci kez Basra'ya gittiğinde Mu'temir b. Süleyman'dan (ö. 187/802),³⁷ 34 yaşında Yemen'e giderek Abdurrezzak b. Hemmâm (ö. 211/826) ve Hişâm b. Yusuf'tan (ö. 197/812) ders almıştır.³⁸ Re'y'de Cerîr b. Abdülhamid (ö. 188/803) ve Abdullah b. el-Mübârek'ten ders alan Yahya; Vâsıt, Harran, Massisa (Ceyhan), Mısır ve Şam gibi beldelere de rihle yapmıştır.³⁹

Muhtelif beldelere giderek hadis öğreniminde bulunan Yahya b. Maîn, bu seyahatleri esnasında ricâl bilgisini de artırmıştır. Hadis ilmi konusundaki otoritesi henüz yaşadığı sırada akranları tarafından dile getirilmiştir. Nitekim hicrî üçüncü asrın önemli muhaddislerinden Ali b. el-Medînî (ö. 234/848-49) Yahya b. Maîn hakkında şu taltif edici sözleri söylemiştir:

İlim, Basra'da Katâde (ö. 117/735) ve Yahya b. Ebî Kesîr'de (ö. 232/846); Kûfe'de, Ebû İshak (ö. 126/743) ve A'meş'te (ö. 148/765); Hicaz'da; İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/741) ve Amr b. Dînâr'da (ö.126/743) zirveye ulaşmıştır. Bu altı hadis âliminin ilmi de on iki kişiye dayanır. Basra'da: Saîd b. Ebî Arube (ö. 156/773), Şu'be (ö.160/776), Ma'mer (ö. 153/770), Hammâd b. Seleme (ö.167/783) ve Ebû Avâne'ye (ö.176/792); Kûfe'de: Süfyân es-Sevrî (ö. 161/777) ve Süfyân b. Uyeyne'ye (ö. 198/813); Hicâz'da: Mâlik b. Enes (ö.179/795); Şam'da: Evzâi'ye (ö. 156/774); bu kimselerin ilmi de; Muhammed b. İshak (ö. 151/768), Hişâm (ö. 146/763), Yahya b. Saîd (ö. 198/813), İbn Ebî Zâide (ö.193/808), Vekî' (ö.197/812) İbnü'l Mübârek'te (ö. 181/797) toplanmıştır. Bu kimselerin ilmi de İbnü'l Mübârek, İbn Mehdî (ö. 198/813) ve İbn Adem'e (ö. 203/818) varmıştır. Sonra bütün bunların ilmi Yahya b. Maîn'e ulaşır onda toplanmıştır.⁴⁰

Ricâl tenkidi konusunda hassasiyet sahibi ve otorite bir âlim olan Yahya b. Maîn, gerektiğinde hocalarının yanlışını düzeltmekten ve onları tenkit etmekten de geri durmamıştır. Yahya b. Maîn'in anlattığı şu örnek bunun en güzel göstergesidir:

Nuaym b. Hammâd'ın yanına Mısır'a gittim. Nuaym, tasnif etmiş olduğu kitabı okumaya başladı: "Haddesenâ İbnü'l Mübârek an İbn Avn" diyerek isnadı okudu ve hadisi zikretti. Bu rivayetin İbnü'l Mübârek'ten olmadığını söyleyince sinirlendi ve şöyle dedi: "Benden şüphe mi duyuyorsun?" Ben de "Evet, vallahi öyle! Seni düzeltmek istiyorum" dedim. Hatasından dönmeyi reddetti. Ben de hatasından dönmediğini görünce şöyle dedim: "Hayır, vallahi ne sen bunu İbnü'l Mübârek'ten işittin ne de o İbn Avn'dan işitti." O ve etrafında bulunanlar sinirlendi. [Nuaym] kalkıp içeriye gitti ve sahifeleri çıkardı. Elinde sahifelerle, şöyle demeye başladı: "Yahya b. Maîn hadiste

³⁷ Yahya b. Maîn, Mu'temir b. Süleyman'ın (ö. 187/803) vefatından bir yıl önce yanına onun yanında olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Yahya b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 46.

³⁸ İbnü'l-Cüneyd, *Suâlatü İbni'l-Cüneyd*, Medine: Mektebetü't-Dâr, 1408/1988, s. 166,

³⁹ Yahya b. Maîn, *et-Târih an Ebî Zekeriyâ Yahya b. Maîn (Dûri)*, nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Mekke: İhyâu't-Turâs el-Âlemî, 1399/1979, I, 52-54.

⁴⁰ Zehebî, *Siyer*, XI, 78.

emirü'l-mü'minîn değildir diye iddia edenler nerede? Evet, ey Ebû Zekeriyâ! Ben yanıldım, bu hadisi İbn Avn'dan İbnü'l Mübârek dışında başka birisi rivayet etti.”⁴¹

Geniş hadis bilgisine sahip olan Yahya b. Maîn'in hadis ilmindeki derinliğini çağdaşı olan Ahmed b. Hanbel şöyle ifade etmiştir: “Yahya'nın bilmediği hadis, hadis değildir.”⁴² “Şu Yahya b. Maîn var ya! İşte Allah onu bu iş (hadis ilmi) için yaratmıştır. Yalancılara yalanını ortaya dökmüştür.”⁴³ Ebû Saîd el-Haddâd ise şöyle anlatmaktadır: “Bir muhaddise gider, kitabına bakar ve tüm hadislerini sahih görürdük. Yahya b. Maîn ise gelir gelmez hatayı bulurdu. Onu tanımasaydık, sahihi zayıfından ayıramazdık.”⁴⁴

Yahya b. Maîn'in hadis ilmindeki otoritesi döneminde öylesine yayılmıştı ki, bir başka beldeden gelen bir muhaddisin hadis yazdırırken Yahya b. Maîn'in adını duyması ve akabinde onunla karşılaşması endişe duyması için yetmiştir. Harun b. Ma'ruf (ö. 231/845) şöyle anlatmaktadır:

Şam'ın hocalarından biri beldemize gelmişti. Hadis almak için ona ilk gidenlerden biri de ben oldum. Şeyhin yanına vardım ve bana hadis yazdırmasını istedim. Kitabını alıp hadis yazdırmaya başlamıştı ki, o sırada kapı çaldı. Şeyh, “Kim o?” diye seslenince, dışarıdan “Ahmed b. Hanbel” cevabı geldi. Şeyhin izniyle Ahmed içeri girdiğinde, şeyh duruşunu bozmuyor, kitap da olduğu gibi elinde duruyordu. O arada tekrar kapı çaldı ve şeyh yine “Kim o?” diye sorunca, “Ahmed ed-Devrakî” diye seslenildi. Şeyh girmesine izin verdi ve istifini bozmadı, kitap yine elinde duruyordu. Sonra ardı ardına kapı çalınıp şeyhin izniyle içeri Abdullah b. er-Rûmî ve Ebû Hayseme Züheyr b. Harb girdi. Fakat şeyhin durumunda hiçbir değişiklik yoktu, yerinden kıpırdamadan elindeki kitaptan derse devam ediyordu. Kısa bir aradan sonra kapı tekrar çaldı ve şeyhin “Kim o?” sorusuna karşılık “Yahya b. Maîn” cevabı gelince, şeyh titredi ve elindeki kitap yere düştü.⁴⁵

Yahya b. Maîn'in kendisinden rivayette bulunduğu sika râvileri/hocaları bile kontrol amaçlı imtihana tâbi tutması, onun bu işte ne kadar titiz olduğunu ve işini ciddiyetle yaptığını göstermektedir. Yaşadığı çağda cerh-ta'dîl konusunda onu akranlarından ayıran hususlardan biri olarak bu özelliği ifade edilebilir. Bunun en güzel örneklerinden biri de Yahya b. Maîn'in, hocası Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn'i (ö. 219/834) imtihan etmesidir. Ahmed b. Mansûr er-Ramâdî yaşadığı hâdiseyi şöyle aktarmaktadır:

⁴¹ İbn Asâkir, *Târihu Dimâşk*, LXII, 166; Zehebî, *Siyer*, XI, 88-89.

⁴² Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 16:265; Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru Sâdır, t.y., VI, 140.

⁴³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 265; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 140.

⁴⁴ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 267.

⁴⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 269.

Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn ile Abdurrezzak'a gitmek için yola çıktık. Kûfe'ye geri döndüğümüzde Yahya b. Maîn Ebû Nuaym'ı imtihan etmek istediğini söyledi, Ahmed b. Hanbel ise buna gerek olmadığını, onun sika olduğunu ifade etti. İbn Main, bunu bildiğini ama buna rağmen imtihan etmek istediğini söyledi. Yahya, bir kâğıt alıp Ebû Nuaym'ın rivayetlerinden otuz hadis yazdı ve her on hadisin başına onun rivayet etmediklerinden koydu. [er-Ramâdî anlatmaya devam ediyor] Ebû Nuaym'a gitmek ve kapıyı çaldık. Fazl b. Dükeyn dışarı çıktı ve dükkânın içine oturdu. Ahmed b. Hanbel'i sağına, İbn Main'i de sol tarafına oturttu. Ben de karşılıklarına oturdum. Yahya, yazdığı hadisleri okumaya başladı, Fazl b. Dükeyn, ilk on hadisi sessizce içinden dinledi, on birinci hadise gelince "Bu benim hadisim değil, çıkar onu" dedi. İkinci on hadisin sonunda da aynı şeyi tekrar etti. Üçüncü on hadiste de bu durum tekrarlanınca Ebû Nuaym imtihan edildiğini anladı ve öfkelenildi. Sonra Ahmed'in kolunu tutarak "Bunun böyle şeyleri yapmaya çekineceğini biliyorum" sonra bana dönüp "sen de bu gibi şeyleri çok az yaparsın" dedi. Sonra Yahya'ya "Bu işi yapsan yapsan sen yaparsın" deyip, ayağındaki ayakkabıyı çıkarıp ona bir tekme attı ve dükkândan dışarı fırlattı. Sonra kalkıp evine girdi. Ahmed b. Hanbel'in Yahya'ya "Bu işi yapma, Ebû Nuaym güvenilirdir demedim mi?" demesi üzerine Yahya, "Vallahi onun tekme atması bana bu yolculuğumuzdan daha sevimli gelir," dedi.⁴⁶

Yukarıda yer verilen rivayette de görüldüğü üzere Yahya b. Maîn yapmış olduğu rihlelerde sadece hadis öğrenmemiş, hadis aldığı sika râvilerin zabtında bir kusurun bulunup bulunmadığını bizzat imtihan ederek kontrol etmiştir. Bu, râvilerin hakkındaki geniş birikiminin sebeplerinden biri olarak görülebilir.

Son olarak burada mihne⁴⁷ hâdisesi ile ilgili bir hususa değinmek yerinde olacaktır. Önde gelen âlimlerin Abbâsî Halifeleri tarafından halku'l-Kur'ân⁴⁸ konusunda sorguya çekildiği mihne döneminde imtihana tâbi tutulanlardan birisi de Yahya b. Maîn'dir. O, öldürülme korkusundan dolayı benimsemediği halde Kur'ân'ın mahlûk olduğunu ikrar etmek zorunda kalmıştır.⁴⁹ Ona zorla söylettirilen bu görüşü aslında hiç benimsemediği görülmektedir. Nitekim yakın talebelerinden Dûrî, Yahya b. Maîn'in "Kur'ân Allah kelâmıdır, mahlûk değildir," dediğini defalatte işittiğini ifade etmektedir.⁵⁰

⁴⁶ Zehebî, *Siyer*, X, 148.

⁴⁷ Bazı Abbâsî halifeleri döneminde halku'l-Kur'ân konusunda bazı âlimlerin sorguya çekilip eziyet edilmesine ilişkin olaylara verilen ad. Daha fazla bilgi için bkz. Serdar Demirel, *Halku'l-Kur'ân Meselesi*, İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2021.

⁴⁸ Kur'ân'ın yaratılmış olup olmadığına dair tartışmaları ifade eden kavram.

⁴⁹ Ebû'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfî b. Alî b. Temmâm es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî ve Abdulfettâh Muhammed Hulv, Riyad: Dâru Hicr li't-Tibâati ve'n-Neşr ve't-Tezî', 1413/1992, II, 39.

⁵⁰ Yahya b. Maîn, *et-Târîh*, III, 334.

2.1. Hocaları

Birçok beldeye rihle yapan Yahya b. Maîn çok sayıda hocadan istifade etmiştir. Burada yalnızca ön plana çıkmış hocalarının isimleri kronolojik olarak listelenecektir. Her hocasının hayatını ele almak bu çalışmanın sınırlarını aşacağından dolayı bu çalışmanın ilerleyen kısmında hocalarından İsmail b. Uleyye, Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Muzaffer b. Müdrîk'in biyografileri kısaca ele alınacaktır. Zira söz konusu münekkit âlimler, bu çalışmaya konu olan kimselerdir.

1. Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797)
2. İsmail b. Ayyâş (ö. 181/797)
3. Cerîr b. Abdülhamid (ö. 188/804)
4. Yahya b. Saîd el-Kattân (ö. 198/812)
5. Muhammed b. Ca'fer Gunder (ö. 193/809)
6. İsmail b. Uleyye (ö. 193/809)
7. Hafs b. Gıyâs (ö. 194/810)
8. Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 197/812)
9. Hişâm b. Yûsuf (ö. 197/812)
10. Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/813)
11. Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813)⁵¹
12. Muzaffer b. Müdrîk el-Horasânî (ö. 207/822)⁵²
13. Ebû Seleme Mansûr b. Seleme (ö. 210/825)
14. Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27)
15. Ebû Sehl Heysem b. Cemîl (ö. 213/828)
16. Affân b. Müslim (ö. 219/834)
17. Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn (ö. 219/834).⁵³

⁵¹ Zehebî, *Siyer*, XI, 72.

⁵² Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XV, 157.

⁵³ Zehebî, *Siyer*, XI, 72.

2.2. Talebeleri

Genç yaşından itibaren hadis ilmiyle işigâl eden Yahya b. Maîn'in birçok talebesi bulunmaktadır. Burada onun görüşlerini bir araya getirerek eser meydana getiren ve hadis ilminde önemli konuma sahip olan talebeleri kronolojik olarak sıralanacaktır.

1. Ahmed b. Muhammed b. Muhriz (ö. 236/850)
2. Osman b. Ebî Şeybe (ö. 239/853)
3. Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256/870)
4. Müslim b. Haccâc (ö. 261/874)
5. Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878)
6. İbnü'l-Cüneyd el-Huttelî (ö. 270/884 [?])
7. Abbas b. Muhammed ed-Dûrî (ö. 271/884)
8. Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/888)
9. Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890)
10. Ahmed b. Ebî Hayseme (ö. 279/892-93)
11. Osman b. Saîd ed-Dârimî (ö. 280/893)
12. Yezîd b. Heysem b. Tahmân (ö. 284/897)
13. Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Mervezî (ö. 292/905)
14. Ahmed b. Hasan es-Sûfî (ö. 306/918)
15. Ebû Ya'la el-Mevsîlî (ö. 307/919).⁵⁴

2.3. Eserleri

Yahya b. Maîn'in kendisi eser kaleme almasa da talebeleri onun bu alandaki birikimini bir araya getirerek eserler tasnif etmişlerdir. Söz konusu eserlerin büyük bölümünde cerh-ta'dîl ve ilel ilmüne dair bilgiler yer almaktadır. Hadis literatüründe bu tür eserlere *Suâlât* adı verilmektedir. Talebelerin Yahya b. Maîn'e râviler hakkında sordukları soruların cevapları kaydedilerek günümüze ulaşmıştır.⁵⁵ Söz konusu eserlerin isimleri, nakledenleri ve yayımlayanları şu şekildedir:

⁵⁴ Zehebî, *Siyer*, XI, 72-73.

⁵⁵ Genelde, hadis literatüründe suâlât başlığı altındaki kitaplar hakkında, özelde ise Yahya b. Maîn adına oluşturulan suâlât türü eserler hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Tatlı, *Ricâl Bilgisinin Tespiti*, İstanbul: Beka Yayınları, 2016, s. 82-143.

1. *et-Târîh (et-Târîh ve'l- 'ilel)*: En yakın talebelerinden olan Abbas b. Muhammed ed-Dûrî tarafından Yahya b. Maîn'e sorulan sorulardan oluşan bu eser, Ahmed Muhammed Nur Seyf tarafından incelenip tahkik edilerek doktora tezi olarak sunulmuştur.⁵⁶ Eser ayrıca Muhammed b. Ali el-Ezherî tarafından da tahkik edilmiştir.⁵⁷
2. *Su'âlâtü İbni'l-Cüneyd*: İbnü'l-Cüneyd'in hocasına yönelttiği sorulardan meydana gelmektedir. Eser, Muhammed Nur Seyf tarafından neşredilmiştir.⁵⁸ Ayrıca Muhammed b. Ali el-Ezherî⁵⁹ ve Mahmud Muhammed Halil tarafından da yayınlanmıştır.⁶⁰
3. *Ma'rifetü'r-ricâl*: Talebesi İbn Muhriz tarafından nakledilen eserin birinci cildi Muhammed Kâmil el-Kassâr tarafından ikinci cildi ise Muhammed Muti' el-Hâfız ve Gazve Bedir tarafından neşredilmiştir.⁶¹ Bir diğer tahkik Muhammed b. Ali el-Ezherî tarafından yapılmıştır.⁶²
4. *Târîhu 'Osmân b. Sa'id ed-Dârimî 'an Ebî Zekerıyyâ Yahya b. Ma'in fi tecrîhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm*: Dârimî'nin, hocası Yahya b. Maîn'e râvilerin durumları hakkında yönelttiği soru-cevaplardan oluşmaktadır. Muhammed Nur Seyf⁶³ tarafından yayıma hazırlanan bu eser, Muhammed b. Ali el-Ezherî⁶⁴ tarafından da neşredilmiştir.
5. *Min kelâmi Ebî Zekerıyyâ Yahya b. Ma'in fi'r-ricâl*: Yezîd b. el-Heyssem hocası Yahya b. Maîn'in cerh-ta'dîle dair görüşlerini bu eserde bir araya getirmiştir. Bu eserin iki farklı neşri bulunmaktadır. Bunlardan biri, Muhammed Nur Seyf tahkiki,⁶⁵ diğeri ise Muhammed b. Ali el-Ezherî tahkikidir.⁶⁶

⁵⁶ Bkz. Yahya b. Maîn, *Târîhu Yahya b. Maîn*, nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâü't-Türâsi'l-İslâmî, 1399/1979.

⁵⁷ Bkz. Yahya b. Maîn, *et-Târîh li-Yahya b. Maîn*, nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kâhire: Dâru'l-Fâruku'l-Hadîse, 1434/2013.

⁵⁸ Bkz. Yahya b. Maîn, *Su'âlâtü İbni'l-Cüneyd li-Yahya b. Maîn*, nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Medine: Mektebetü't-Dâr, 1408/1988.

⁵⁹ Bkz. Yahya b. Maîn, *Su'âlâtü Ebî İshak İbrahim b. el-Cüneyd li'l-İmâm Yahya b. Maîn fi'l-cerh ve't-ta'dîl ve ileli'l-hadîs*, nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kâhire: Dâru'l-Fâruku'l-Hadîse, 1428/2007.

⁶⁰ Bkz. Yahya b. Maîn, *Su'âlâtü İbni'l-Cüneyd li-Yahya b. Maîn*, nşr. Mahmud Muhammed Halil, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1990.

⁶¹ Bkz. Yahya b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, nşr. Muhammed Kâmil el-Kassâr vd., Dımaşk: Mecma'u'l-Luga el-Arabiyya, 1405/1985.

⁶² Bkz. Yahya b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kâhire: Dâru'l-Fâruku'l-Hadîse, 1430/2009.

⁶³ Bkz. Yahya b. Maîn, *Târîhu 'Osmân b. Sa'id ed-Dârimî 'an Ebî Zekerıyyâ Yahya b. Ma'in fi tecrîhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm*, nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1400/1980.

⁶⁴ Bkz. Yahya b. Maîn, *Târîhu 'Osmân b. Sa'id ed-Dârimî 'an Ebî Zekerıyyâ Yahya b. Ma'in fi tecrîhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm*, nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kâhire: Dâru'l-Fâruku'l-Hadîse, 1430/2009.

⁶⁵ Bkz. Yahya b. Maîn, *Min kelâmi Ebî Zekerıyyâ Yahya b. Ma'in fi'r-ricâl*, nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1400/1980.

⁶⁶ Bkz. Yahya b. Maîn, *Min kelâmi Ebî Zekerıyyâ Yahya b. Ma'in fi'r-ricâl*, nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kâhire: Dâru'l-Fâruku'l-Hadîse, 1430/2009.

6. *Cüz 'ün fihi hadîsü's-Sûfi 'an Yahya b. Ma'în*: Ahmed b. Hasan es-Sûfi'nin hocası Yahya Ma'în'den rivayet ettiği seksen beş hadisi içermektedir. Bu eser ile ilgili Cemal Ağırman'ın yüksek lisans tezi bulunmaktadır.⁶⁷
7. *Su 'âlâtü 'Osmân b. Tâlût el-Basrî li'l-Îmâm Ebî Zekerîyyâ Yahya b. Ma'în b. 'Avn el-Bağdâdî*: Osman b. Tâlût'un Yahya b. Ma'în'e râvilerin cerh-ta'dîl durumları ile ilgili tevcih ettiği soru-cevaplarından meydana gelmektedir. Söz konusu eser, Muhammed b. Ali el-Ezherî tarafından neşredilmiştir.⁶⁸
8. *el-Cüz 'ü's-sânî min hadîsi Yahya b. Ma'în (el-Fevâ'id)*: Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Mervezî'nin Yahya b. Ma'în'den aldığı rivayetlerden oluşan eser, Hâlid b. Abdullah es-Sebî'tarafından tahkik edilmiştir.⁶⁹
9. *Cüz 'ün fihi ehâdîsü Yahya b. Ma'în bi-rivayeti Ebî Mansûr Yahya b. Ahmed eş-Şeybânî*: Şeybânî'nin Yahya b. Ma'în'den rivayet ettiği hadislerden meydana gelen eser, Abdullah Muhammed Hasan Demfû tarafından yayımlanmıştır.⁷⁰
10. *Târîhu Ebî Sa'îd Hâşim b. Mersed et-Taberânî 'an Ebî Zekerîyyâ Yahya b. Ma'în fi't-ta'dîl*: Hâşim b. Mersed'in Yahya b. Ma'în'den naklettiği râvilerin cerh-ta'dîl durumları ile ilgili görüşlerinden oluşmaktadır. Eser, Nazar Muhammed el-Fâryâbî tarafından neşredilmiştir.⁷¹

2.4. İlmî Kimliğini Oluşturan Faktörler

Yahya b. Ma'în'in ilmî kimliğini oluşturan faktörler onun hakkındaki rivayetlerle ele alınmaya çalışılacaktır. Zira o, yaşadığı çağda ricâl ilmi noktasında akranlarından temâyüz etmiş ve büyük bir iltifata mazhar olmuştur. Çağdaşı olan muhaddisler onun bu sahada ne kadar yetkin olduğuna sözleriyle şahitlik etmişlerdir. Örneğin Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “İçimizde ricâlî en iyi bilen Yahya b. Ma'în'dir.”⁷² Abdülmümin en-Nesefî de, Ebû Sâlih b. Muhammed'e hadis konusunda Ahmed b. Hanbel'in mi yoksa Yahya b. Ma'în'in daha âlim olduğunu sormuş,

⁶⁷ Bkz. Cemal Ağırman, “Yahya b. Ma'în ve Ebû Abdillâh Ahmed b. el-Hasen es-Sûfi'nin Yahya'dan Rivayet Ettiği Hadis Cüz'ü”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 1988), s. 69.

⁶⁸ Bkz. Yahya b. Ma'în, *Su 'âlâtü 'Osmân b. Tâlût el-Basrî li'l-Îmâm Ebî Zekerîyyâ Yahya b. Ma'în b. 'Avn el-Bağdâdî*, nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kâhire: Dâru'l-Fârûku'l-Hadîse, 1428/2007.

⁶⁹ Bkz. Yahya b. Ma'în, *el-Cüz 'ü's-sânî min hadîsi Yahya b. Ma'în (el-Fevâ'id)*, nşr. Hâlid b. Abdullah es-Sebî't, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998.

⁷⁰ Bkz. Yahya b. Ma'în, *Cüz 'ün fihi ehâdîsü Yahya b. Ma'în bi-rivayeti Ebî Mansûr Yahya b. Ahmed eş-Şeybânî*, nşr. Abdullah Muhammed Hasan Demfû, Medine: Dâru'l-Meâsır, 1420/2000.

⁷¹ Bkz. Yahya b. Ma'în, *Târîhu Ebî Sa'îd Hâşim b. Mersed et-Taberânî 'an Ebî Zekerîyyâ Yahya b. Ma'în fi't-ta'dîl*, nşr. Nazar Muhammed el-Fâryâbî, Riyad: y.y., 1410/1990

⁷² Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, X, 55.

o da Ahmed b. Hanbel'in fıkıh ve ihtilaflar, Yahya b. Maîn'in ise ricâl ve künyeler hususunda daha bilgin olduğunu ifade etmiştir.⁷³ Yahya b. Maîn'in ilmî gelişimine doğrudan ve dolaylı olarak etki eden faktörler şu şekilde sıralanabilir:

2.4.1. Hâfızasının Güçlü Oluşu ve Müzâkere Etmesi

Yahya b. Maîn'in ilmî gelişiminde en önemli etkenlerden birisi güçlü bir hâfızaya sahip olmasıdır. Kuvvetli hâfızası ile temâyüz eden Yahya b. Maîn hakkında Ali b. el-Medînî şöyle demiştir: “Ben Yahya b. Maîn'in bir hadisle karşılaştığımda onu anlamada ne zorlandığımı ne de [anlamadan] reddettiğini gördüm.”⁷⁴ Hocalarının hâfızalarının güçlü oluşu onu da etkilemiştir. Yahya b. Maîn, ezberledikleri rivayetleri sürekli müzâkere eder ve hâfızasında kalıcı hâle getirirdi. Bunun tezâhürlerinden biri Ali b. el-Medînî'nin şu ifadelerinde görülebilir: “Ben Bağdat'a geldiğimden beri kırk senedir Ahmed b. Hanbel ile müzâkere ederim. Bir şeyde ihtilaf ettiğimizde Ebû Zekeriyâ'ya sorardık, o da kalkar hadisin doğrusunu okurdu. Ne kadar da çok hadis biliyordu!”⁷⁵

2.4.2. Hadis İliminde İhtisas Sahibi Olması

Hicrî ilk üç asır âlimleri birçok ilimle iştigal ediyorlardı. Ancak birinde bulunan özellik diğerlerinde bulunmuyorsa, bu vasıf o âlimi diğerlerinden öne geçiriyordu. Yahya b. Maîn de isnadları ezberlemesi ve ricâl bilgisine sahip olmasıyla dönemindeki âlimler arasında önemli bir konuma sahipti. Bu da çağdaşlarından öne geçmesine sebep olan hususlardan biriydi. Amr en-Nâkıd (ö. 232/847) bu hakikati şu sözlerle dile getirmiştir: “Ashâbımız içinde babları Ahmed b. Hanbel'den daha çok hıfzeden, hadisleri İbn Şâzekûnî'den (ö. 234/848) daha hızlı okuyan, isnâdı Yahya b. Maîn'den daha iyi bilen biri yoktu. Öyle ki hiç kimse onun yanında isnadda değişiklik (maklûbü'l-isnâd) yapamıyordu.”⁷⁶

⁷³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 269.

⁷⁴ Zehebî, *Siyer*, XI, 81.

⁷⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIV, 186.

⁷⁶ İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, LXV, 20.

2.4.3. Hadis İlmî Uğruna Yaptığı Harcamalar

Yahya b. Maîn, hadis öğrenimi için çok para harcamış ve fakir düşmüştür. Bu da onun hadis ilmini ne kadar çok sevdiğini göstermektedir. Yahya b. Maîn'in amcaoğlu şöyle demiştir: “Babası Maîn b. Avn Re'y şehrinin haraç memuruydu. Öldüğünde geriye bir milyon dirhemden fazla para bırakmıştı. Yahya, bütün malını hadis ilmi için harcamış, ayağına giyecek bir pabuç alacak para bile bırakmamıştı”⁷⁷

2.4.4. Çokça Hadis Yazması

Yahya, hıfzettiği rivayetleri yazarak sağlamlaştırıyordu. Kezzâb râvilerin rivayetlerine varıncaya kadar her şeyi yazıyordu.⁷⁸ Bir hadisi elliden fazla yazdığı da vâki idi. Hocalarından aldığı rivayetleri pek çok defa yazıyordu. Bir şeyi unuttuğunda yahut şüphe duyduğunda yazdıklarına müracaat edebiliyordu. İbn Sa'd (ö. 230/845) Yahya'nın hadis yazımı ile ilgili şöyle demektedir: “Yahya b. Maîn hadis yazmakla o kadar çok meşgul olmuştu ki, onunla meşhur oldu. O neredeyse rivayet etmezdi.”⁷⁹ Ali b. el- Medinî ise onun hadis yazmakla ne denli iştiğal ettiğini şu sözlerle ifade etmektedir: “Âdem peygamberden bu yana Yahya b. Maîn kadar çok hadis yazan birini bilmiyoruz.”⁸⁰ Yahya'nın hadisleri yazma faaliyetine bu kadar önem vermesi onun hadisin nereden yayıldığını, râvilerin beldelerini/rihlelerini öğrenmesini dolayısıyla eşsiz bir meleke ve tecrübe kazanmasını sağlamıştır. Söz gelimi uydurma hadislerin Bağdat'ta çokça yayılmasıyla ilgili Yahya b. Maîn şöyle demiştir: “Bağdat'ta söylenen yalandan daha aldaticı olanı görmedim.”⁸¹

⁷⁷ İbn Asâkir, *Târihu Dimâşk*, LXV, 11.

⁷⁸ Örnek için bkz. Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdillâh b. Ahmed el-Halîlî el-Kazvînî, *el-İrşâd fi ma 'rifeti ulemâi'l-hadis*, nşr. Muhammed Said Ömer İdris, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1988, I, 179.

⁷⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kâhire: Mektebetü'l-Hancı, 1421/2001, IX, 357.

⁸⁰ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 263.

⁸¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, I, 344.

2.4.5. Farklı Hocalardan Hadis Alması

Yahya, bir hadisi bir hocadan almakla yetinmeyip aynı hadisi birçok hocadan alırdı. Böylece hadislerin tarikleri karşılaştırılarak aralarındaki hata ve farklılıklar *muâraza* adı verilen bu yöntemle kolayca anlaşılabilirdi. Ayrıca hata yahut farklılık durumunda bunun Yahya b. Maîn'in hocasından mı yoksa hocasının hocasından mı kaynaklandığı tespit edilebiliyordu. Yahya b. Maîn'in hadislerin yazımına dair şu sözü, hadislerin ne kadar titizlikle günümüze ulaştığı ve hadis yazımının önemini ortaya koymaktadır: “Biz bir hadisi otuz vecihten yazmadıkça onu anlamazdık.”⁸² Muhammed b. İbrahim bu konu ile ilgili şu anekdotu aktarmaktadır:

Yahya b. Maîn, Hammâd b. Seleme'nin kitaplarını dinlemek için Affân'ın yanına geldi. Affan, ona “bunu kimseden işitmedin mi?” diye sorunca şöyle cevap verdi: “Evet, Hammâd b. Seleme'den naklen ben on yedi kişiden işittim.” Affân ise “Vallahi sana rivayet etmeyeceğim” demiştir. Bu rivayetin devamında Yahya b. Maîn birçok hocadan işitmesine rağmen neden Hammâd b. Seleme'den de işitmek istediğini şöyle açıklamaktadır: Hammâd b. Seleme hata yapardı, ben de onun hatalarını başkalarının hatalarından ayırt etmek istedim. Ashâbının bir şeyde ittifak ettiklerini gördüğümde bilirim ki, bu Hammâd'ın kendisinden kaynaklanan bir hatadır. Ancak hepsi bir şeyde görüş birliği sağlasa ve aralarından biri diğerlerinden farklı bir şey söylese, o zaman da bilirim ki, hata Hammâd'dan değil rivayet eden kimsedendir. Böylece kendisinin mi yoksa başkasının mı hata yaptığını anlarım.⁸³

2.4.6. Hadis İliminde Geniş Mâlumata Sahip Olması

Hadis sahasında özellikle de isnadlar ve ricâl alanında geniş bilgi birikimine sahip olan Yahya b. Maîn için akranı Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Yahya b. Maîn'in bilmediği hadis, hadis değildir.”⁸⁴ Onun hadis ve ricâl konularındaki bu geniş birikiminin arka planında, istikrarlı bir şekilde devam ettiği hadis ezber ve kitâbetinin, hocalarından rivayet alırken sabır göstermesinin ve ilim uğruna yaptığı harcamaların etkisi olduğu açık bir biçimde anlaşılmaktadır.⁸⁵

⁸² Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, II, 212.

⁸³ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-Mecrûhîn min'el-muhaddisîn*, nşr. Hamdi Abdulmecid es-Selefi, Suûd: Dâru's-Samiî', 1420/2000, I, 34.

⁸⁴ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XVI, 263.

⁸⁵ Zikredilen altı madde için bkz. Abdullah Muhammed Sa'd el-Acemî, “el-İmâm Yahyâ b. Maîn ve Nubûghu el-İlmî ve Temeyyüzühü el-İlmî.” *Mecelletü Külliyyeti Dâri'l-Ulûm* 130 (2020/37): s. 128-141. Söz konusu sekiz maddede yer alan rivâyetler, ilgili kaynaklardan araştırılarak tespit edilmiş ve kaynakları dipnotlarda verilmiştir.

3. Yahya b. Maîn'in Dört Hocası: İsmail b. Uleyye, Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk

Mevsûatü akvâli Yahya b. Maîn adlı eserde Yahya b. Maîn'in hocalarından aktardığı cerh-ta'dîl nakillerine bakıldığında Yahya b. Maîn ile sadece dört hocasının aynı râviler hakkında ihtilaf ettiği tespit edilmiştir. Söz konusu dört hoca; İsmail b. Uleyye, Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk'tir. Bu ihtilaflar *Mevsûa* ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu hocaların görüşleri ele alınırken bu kanaatlerin Yahya b. Maîn vasıtasıyla gelmesi öncelikli olarak göz önünde bulundurulmuştur. Bahse konu olan ihtilaflar ve değerlendirmeler ise tezin ikinci bölümünde ele alınacaktır.

Bu kısımda konuya zemin teşkil etmesi açısından İsmail b. Uleyye, Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Muzaffer b. Müdrîk'in hayatlarına kısaca değinilecektir. Yahya b. Maîn'in bu dört hocası önde gelen hadis âlimlerinden olduğu için hayatları, ilmî birikimleri ve hadis ilmindeki yeri müstakil çalışmaları gerektirecek boyuttadır. Nitekim söz konusu âlimlerin hayatı ve hadis ilmindeki yerleri makale ve lisansüstü tezlere konu olarak geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bunların uzunca ele alınması hâlinde tekrara düşüleceğinden dolayı ilgili çalışmalara atıf yapmakla yetinilecektir.

3.1. İsmail b. Uleyye'nin Hayatı

Tam adı Ebû Bişr İsmail b. İbrâhim b. Sehm b. Miksem el-Esedî el-Basrî⁸⁶ olan İsmail b. Uleyye, "İbn Uleyye" olarak tanınmaktadır.⁸⁷ Aslen Kûfeli olup, hicrî 110 yılında Basra'da doğmuştur.⁸⁸ Henüz küçük yaşta annesi onu, ilim tahsili için Abdülvâris b. Saîd et-Teymî'nin yanına götürmüştür.⁸⁹ Abdülvâris b. Saîd'in yanında yetişmeye başlayan İbn Uleyye, Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749), Süheyl b. Ebî Sâib (ö. 138/756), Atâ b. Sâib (ö. 136/754), Humeyd et-Tavîl (ö. 143/760), Abdullah b. Avn (ö. 151/768) ve İbn Ebî Arûbe (ö. 156/773) gibi dönemin önemli hadis âlimlerinden istifade etmiştir. İbn Cüreyc (ö. 150/767), Şu'be (ö. 160/777), İbrahim b. Tahmân, Abdurrahman b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel, Yahya b.

⁸⁶ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 196.

⁸⁷ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980, III, 23.

⁸⁸ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 199; Zehebî, *Siyer*, XII, 294.

⁸⁹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 200.

Maîn ve Ali b. el-Medînî gibi âlimler ise onun talebelerindendir.⁹⁰ Dönemin önde gelen hadis âlimleri tarafından hâfızasının güçlü oluşuna ve hadis ilmindeki önemli yerine vurgu yapılan⁹¹ İsmail b. Uleyye'nin rivayetlerini, *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin tamamı eserlerinde kaydetmiştir.⁹²

Devrin ileri gelen hadis âlimlerinden Gunder (ö. 193/809) İbn Uleyye hakkında şöyle demektedir: “Hadis ilminin içinde yetiştim, bu ilimde İbn Uleyye'nin önüne kimse geçemez.”⁹³ Kaynaklarda İsmail b. Uleyye ile ilgili şu anekdota yer verilmektedir: Eyyûb es-Sahtiyânî'nin hadis meclisine giden Yahya, İsmail, Vüheyb ve Abdulvehhâb, bu meclis bittiğinde İsmail b. Uleyye'nin etrafında toplanıp müzâkere ediyorlardı.⁹⁴ Ahmed b. Hanbel ise şöyle demektedir: Mâlik b. Enes'e kavuşamadım, Allah bana Süfyân b. Uyeyne'yi verdi. Hammâd b. Zeyd'e kavuşamadım, Allah bana İsmail b. Uleyye'yi verdi.⁹⁵ Bu ve benzeri rivayetler, onun hadis ilmindeki konumunu göstermektedir. Basra merkezli ilmî bir hayatı olan İbn Uleyye, küçük yaşlardayken Mekke, Medine ve Kûfe gibi ilim merkezlerine seyahat etmiştir.⁹⁶ Hârûnürreşşîd, İbn Uleyye'ye hilâfetinin son yıllarında Basra'da kadılık görevini tevdi etmiştir.⁹⁷ Ayrıca Bağdat'ta Dîvân-ı Sadaka⁹⁸ ve Dîvân-ı Mezâlim'de⁹⁹ de görev yapmıştır.¹⁰⁰

Kitabü't-tahâre, *Kitabü's-salât*, *Kitâbü't-tefsîr* ve *Kitâbü'l-menâsik* adlı eserler İbn Uleyye'ye nispet edilmekle birlikte günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir.¹⁰¹ İbn Uleyye'nin üç oğlu vardır. Dımaşk kadısı Muhammed ve Hammâd adındaki oğulları hadis ilmi ile ilgilenirken, İbrahim adındaki oğlu kelâm ilmi ile iştigal etmiştir.¹⁰² Hayatının sonuna kadar hadis rivayet etmeyi bırakmayan¹⁰³ İbn Uleyye, hicrî 193 yılında¹⁰⁴ Bağdat'ta vefat etmiş,

⁹⁰ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 197.

⁹¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 200-204.

⁹² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 275.

⁹³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 201.

⁹⁴ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 201.

⁹⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 204.

⁹⁶ Mahmut Sabuncu, “İsmail b. Uleyye ve Hadis İlmindeki Yeri”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2018), s. 45.

⁹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübra*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001, VIII, 296.

⁹⁸ Zehebî, *Siyer*, VIII, 200.

⁹⁹ Zekât ve öşürleri tayin eden kurul anlamına gelir. Abdülazîz ed-Dürî, “Divan”, *DİA*, IX, 378.

¹⁰⁰ “İslâm devletlerinde en yüksek idarî-adlî yargı ve denetleme kurumu demektir.” Celal Yeniçeri, “Mezâlim”, *DİA*, XXIX, 515.

¹⁰¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 197, 199.

¹⁰² Salahattin Polat, “İbn Uleyye”, *DİA*, XX, 429.

¹⁰³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 23.

¹⁰⁴ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 197.

¹⁰⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 210.

cenâze namazını oğlu İbrahim kıldırıştır. Abdullah b. Mâlik'in bulunduğu kabristana defnedilmiştir.¹⁰⁵

3.2. Abdurrahman b. Mehdî'nin Hayatı

Kaynaklarda tam adının "Ebû Saîd Abdurrahman b. Mehdî b. Hassân el-Basrî el-Anberî" olduğu belirtilen Abdurrahman b. Mehdî, hicrî 135 yılında dünyaya gelmiştir.¹⁰⁶ Hocası Ebû Âmir el-Akadî, Abdurrahman b. Mehdî'yi hadis ilmine yönlendiren kişinin kendisi olduğunu ifade etmektedir. Abdurrahman b. Mehdî, kıssa anlatanları takip ederken, Ebû Âmir el-Akadî (ö. 204/819-20) bu kimselerin bir faydası olmadığını söyleyerek onu hadis ilmine yönlendirmiştir.¹⁰⁷ Yapılan bu ikazın ardından hadis ilmine yoğunlaşan İbn Mehdî 147 yılında Mekke'ye gitmiş, buradaki hadis meclislerine katılmıştır. Ayrıca İbn Cüreyc'den menâsik ilmini tahsil etmiştir.¹⁰⁸ Hicrî 154 yılında evlendiğinden dolayı hacca gidemeyen İbn Mehdî, H. 151-159 yılları arasında hacca her gittiğinde Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ile görüşmüştür. Ayrıca İbn Mehdî, Süfyân es-Sevrî Basra'ya gelmeden önce on defa yanına gittiğini belirtmektedir.¹⁰⁹ Hac mevsiminde âlimlerle buluşup onların meclislerine katılan İbn Mehdî, hac yolunda Yahya el-Kattân gibi âlimlerle seyahat ederek, bu yolculuğunda onlardan istifade etmiştir.¹¹⁰ Ömrünün sonlarına doğru hadis rivâyet etmek için Basra'dan Isfahan'a doğru gitmiştir.¹¹¹

Şu'be (ö. 160/776), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Cerîr b. Hâzım (ö. 170/787), Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795) gibi âlimlerden ders almış.¹¹² Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797), Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye (ö. 238/853) ve İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) gibi dönemin ileri gelen

¹⁰⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 199; İbn Uleyye'nin hayatı ve hadis ilmindeki yeri için ayrıca bkz. Mahmut Sabuncu, *İsmail b. Uleyye ve Hadis İlmindeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2018).

¹⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kebir*, IX, 299; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, nşr. Hâşim en-Nedvî vd., Haydarâbad: Dâiretü'l-Meârif el-Osmâniyye, t.y., V, 354.

¹⁰⁷ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI, 512.

¹⁰⁸ Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târih*, nşr. Ekrem Ziya el-Ömerî, Bağdat: Matbaatu'l-İrşâd, 1393/1974, I, 135.

¹⁰⁹ Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târih*, I, 720.

¹¹⁰ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 314.

¹¹¹ Zehebî, *Siyer*, IX, 205.

¹¹² Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XVII, 431, 432.

âlimleri kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.¹¹³ Ayrıca Abdurrahman b. Mehdî'nin (ö. 198/813-14) rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almaktadır.¹¹⁴

Ahmed b. Hanbel, İbn Mehdî için şu ifadeleri kullanmaktadır: “O, meçhul bir râviden rivayet etse bile hüccettir.”¹¹⁵ Çağdaşlarının bu ve benzeri sözleri onun hadis ilmindeki konumuna işaret etmektedir. İbn Mehdî 198 yılında Basra'da vefat etmiştir.¹¹⁶

3.3.Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Hayatı

Tam adı, “Ebû Saîd Yahya b. Saîd b. Ferruh el-Kattân et-Temîmî el-Basrî”¹¹⁷ olan Yahya b. Saîd el-Kattân, hicrî 120 yılında dünyaya gelmiştir.¹¹⁸ Hocaları arasında Hişâm b. Urve, A'meş, Süfyân es-Sevrî, Şu'be, Mâlik b. Enes, İbn Cüreyc gibi önde gelen âlimler bulunmaktadır.¹¹⁹ Talebeleri arasında ise Affân b. Müslim, Ali b. el-Medîni, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn gibi âlimler vardır.¹²⁰ Ayrıca *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında rivayetlerinin bulunduğu da burada ifade edilmelidir.¹²¹

Yahya b. Saîd el-Kattân'ın hadis ilminde en önemli hocasının Şu'be olduğu söylenebilir. O, Şu'be'nin yanında yirmi yıl bulunduğunu ifade etmektedir.¹²² Ahmed b. Hanbel şöyle demektedir: “Yahya b. Saîd el-Kattân'ın yaşadığı çağda onun gibisini (hadis ilmi açısından) görmedim. O, bu ilmi Şu'be'den öğrenmiştir.”¹²³ Hocası Şu'be, Yahya b. Saîd el-Kattân'dan ihtilafa düştüğü kişiyle kendi arasında hakem olmasını istemiş, Yahya da hocasının aleyhine hüküm vermiştir. Bunun üzerine Şu'be, onu takdir eden ifadeler kullanmıştır.¹²⁴ Bu olaydan Yahya'nın hocası Şu'be nezdinde önemli bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yahya b. Saîd el-Kattân'ın kendisiyle sıkı bağı olan hocalarından bir diğeri ise Süfyân es-Sevrî'dir. Süfyân, talebesi Yahya'yı muhtemelen imtihan etmek için tedlis yaparak bir hadis okumuş,

¹¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVII, 431, 434.

¹¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVII, 430.

¹¹⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI, 517.

¹¹⁶ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, V, 354; Hayatı ve hadis ilmindeki yeri için bkz. Ahmed Mohamed Khalifaed, “Abdurrahman b. Mehdî Hadis İlmindeki Yeri”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2019).

¹¹⁷ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI, 203.

¹¹⁸ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI, 204.

¹¹⁹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI, 203.

¹²⁰ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI, 204.

¹²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 329.

¹²² Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI, 205.

¹²³ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve'ta'dîl*, Haydarâbâd: Meclisi Dâireti'l-Meârif el-Osmâniyye, 1371/1952, I, 249.

¹²⁴ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI, 205.

Yahya ise bunu fark ederek söz konusu hadisi tashih edip öyle okumuştur. Böylece hocası Süfyân'ın da takdirini kazanmıştır.¹²⁵ Ricâl tenkidi konusunda otoriter âlimlerden olan Yahya b. Saîd el-Kattân hakkında talebesi Ali b. el-Medîni şöyle demiştir: “Ricâl konusunda Yahya b. Saîd'den daha bilgelisini görmedim.”¹²⁶

Zayıf râvilerle ilgili *ed-Duafâ* ve *Kitabü'l-megâzi* adlı eserleri olduğu ifade edilmekle birlikte günümüze herhangi bir eseri ulaşmamıştır.¹²⁷ Muhammed adında bir oğlu ve Sâlih adında bir torunu olduğu ve hadis ilmi ile iştigal ettikleri bilinmektedir.¹²⁸ Yahya b. Saîd el-Kattân, 198/813 yılında vefat etmiştir.¹²⁹

3.4. Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk'in Hayatı

Kaynaklarda Horasanlı olduğu ancak Bağdat'ta ikamet ettiği¹³⁰ ifade edilen Muzaffer b. Müdrîk'in hayatı hakkında bilgiye rastlanmamıştır. Yahya b. Maîn'in “ben bu işi (hadis ilmini) ondan öğrendim”¹³¹ sözü, Muzaffer b. Müdrîk'in onun üzerindeki büyük etkisini ve önemli bir hocası olduğunu açıkça göstermektedir. Ahmed b. Hanbel, Muzaffer b. Müdrîk'in hadis ilmindeki konumuna işaret eden şu ifadeleri kullanmıştır: “Ebû Kâmil, hadis konusunda bilgili, dikkatli ve insanlar arasında benzeri az bulunan biriydi. Konuşmaz, yalnızca kendisine sorulursa cevap verir ya da susardı. Sağlam bir akla sahipti.”¹³²

¹²⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI, 206.

¹²⁶ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI, 208.

¹²⁷ Erdinç Ahatlı, “Yahya b. Saîd el-Kattân”, *DİA*, XLIII, 262.

¹²⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, nşr. Muhammed Abdilmuid Hân, Haydarâbad: Dâiretü'l-Mearif el-Osmâniyye, 1393/1973, IX, 82; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 89.

¹²⁹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI, 210.

¹³⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 442.

¹³¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XV, 157.

¹³² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVIII, 99.

İKİNCİ BÖLÜM: YAHYA B. MÂİN VE HOCALARININ RÂVİ DEĞERLENDİRMELERİNDEKİ İHTİLAFLARI

Yahya b. Maîn'in, İsmail b. Uleyye, Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrik ile aynı râviler hakkında verdikleri cerh-ta'dîl hükümlerinde -Yahya b. Maîn'in kavilleri çerçevesinde- bazı ihtilaflar tespit edilmiştir. Araştırmanın omurgasını oluşturan bu bölümde öncelikle ihtilaflar ele alınacak ardından Yahya b. Maîn'in söz konusu dört hocasıyla birlikte hakkında kanaat belirttiği râvilere dair veriler ortaya konacaktır.

Yahya b. Maîn ile on bir hocasının (Abdullah b. el-Mübârek, İsa b. Yûnus, Cerîr b. Abdilhamîd, İsmail b. Uleyye, Vekî' b. Cerrâh, Süfyân b. Uyeyne, Yahya b. Saîd el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrik, Ebû Müshir Abdüla'lâ b. Müshir ve Fazl b. Dükeyn) ihtilaf ve ittifak ettiği râvilere dair veriler aşağıda şema ve tablolar halinde sunulup, yorumlanacaktır.

Tablo 1: Yahya b. Maîn ve Hocalarının Değerlendirmede Buldukları Ortak Râvi Sayısı

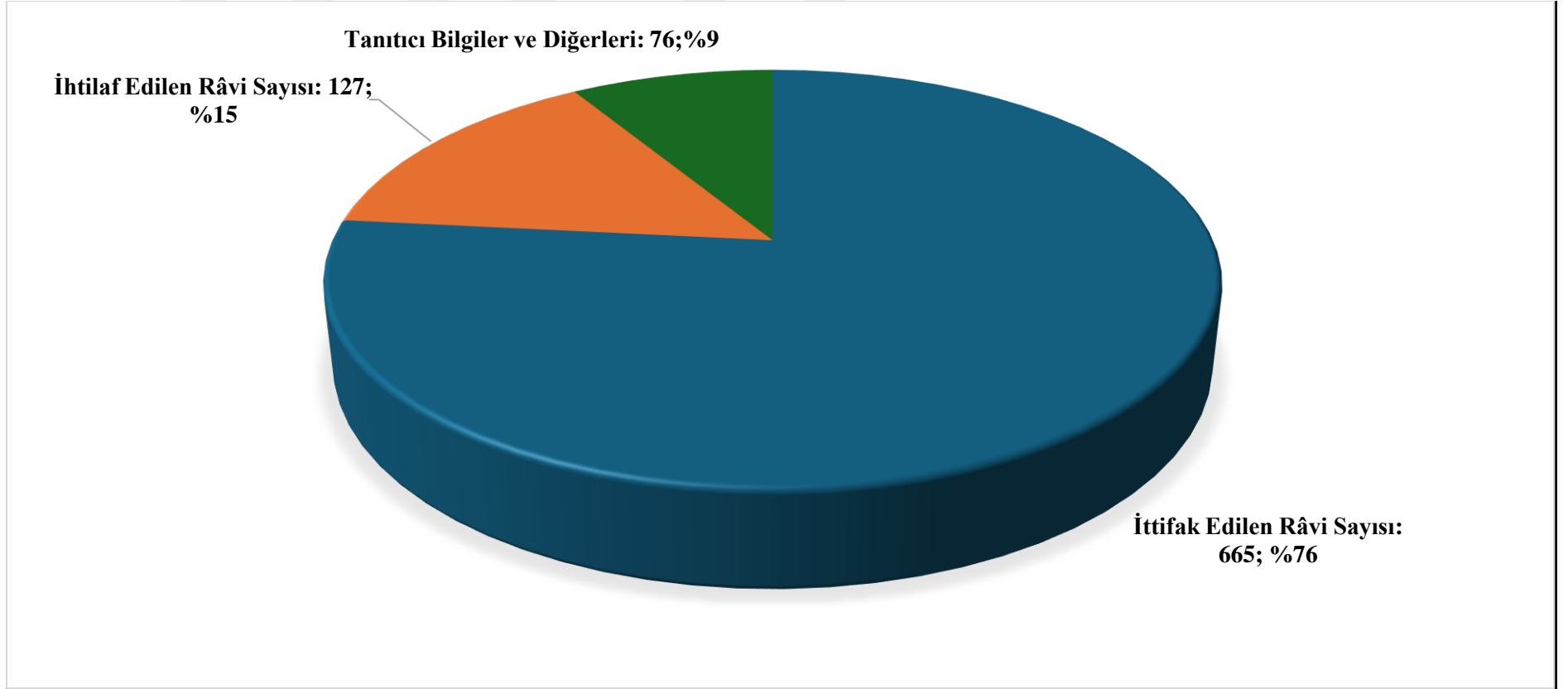
S. Nu.	Hoca	Cerh-Ta'dîl Değerlendirmesi Yaptığı Toplam Râvi Sayısı	Yahya b. Maîn ile Yargıda Buldukları Ortak Râvi Sayısı	İttifak Edilen Râvi Sayısı	İhtilaf Edilen Râvi Sayısı
1	Abdullah b. el-Mübârek	97	80	68	8
2	Vekî' b. Cerrâh	108	81	70	9
3	Süfyân b. Uyeyne	134	116	88	13
4	Yahya b. Saîd el-Kattân	291	248	175	46
5	Abdurrahman b. Mehdî	295	230	190	29
6	İsa b. Yunus	23	20	13	3
7	Cerîr b. Abdülhamid	25	23	14	6
8	İsmail b. Uleyye	16	14	11	3
9	Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrik	2	2	1	1
10	Ebû Müshir Abdüla'lâ b. Müshir	45	27	16	6
11	Fazl b. Dükeyn	42	27	19	5

Tablo 2: Yahya b. Maîn ve Hocalarının Yargıda Buldukları Ortak Râvilere Dair İstatistiksel Bilgiler

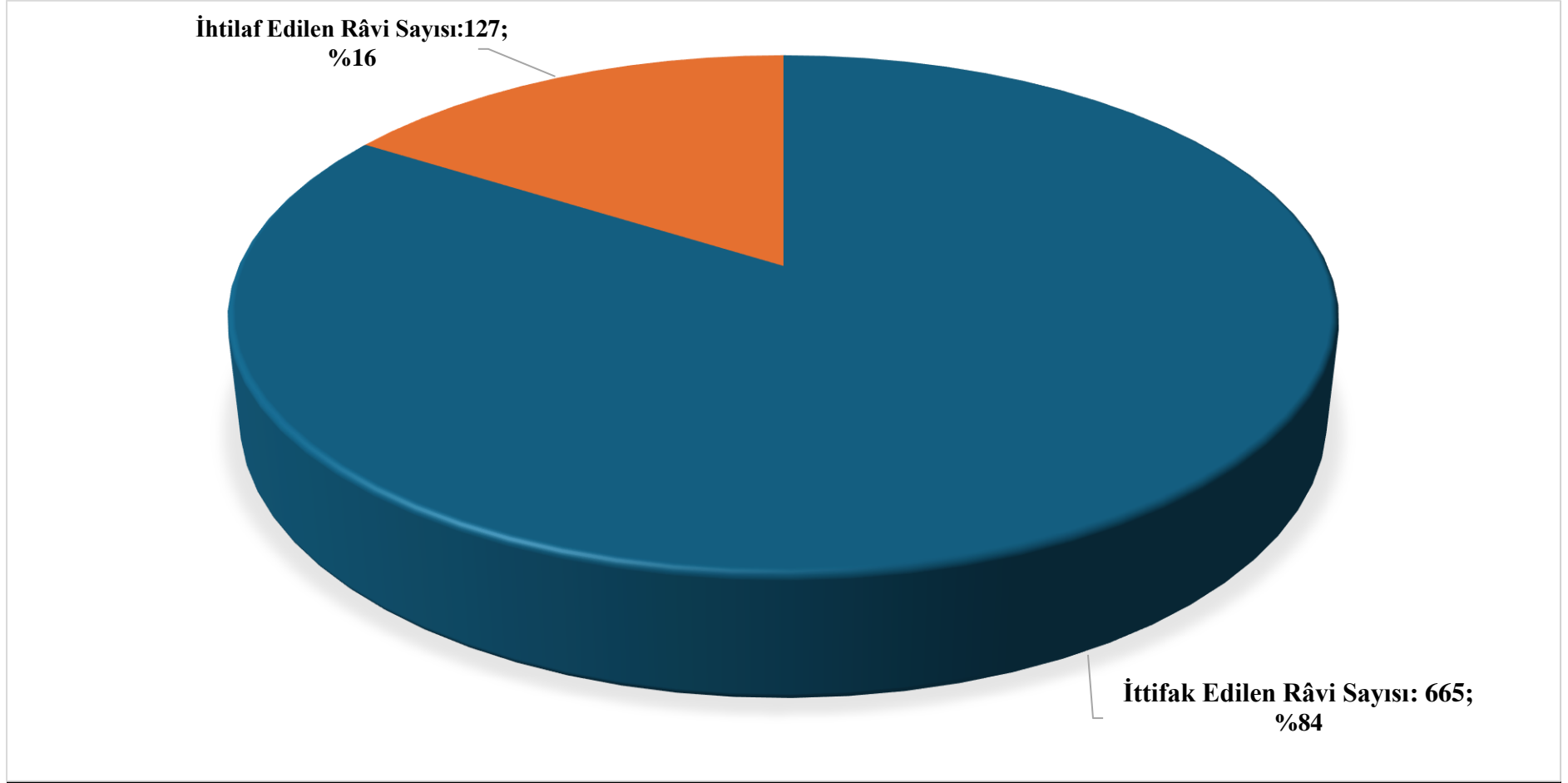
Hoca	Yargıda Bulunulan Ortak Râvi Sayısı	İttifak Edilen Râvi Sayısı		İhtilaf Edilen Râvi Sayısı		Tanıtıcı Bilgi Sunulan Toplam Râvi Sayısı*	Tanınmadığı Söylenen Râvi Sayısı	Diğer
		Cerh Edilen Râviler	Ta'dîl Edilen Râviler	Hoca Tarafından Cerh Edilen Râviler	Hoca Tarafından Ta'dîl Edilen Râviler			
Abdullah b. el-Mübârek	80	33	35	2	6	2	1	1
Vekî' b. Cerrâh	81	23	47	1	8	2	-	
Süfyân b. Uyeyne	116	27	61	11	2	15	-	
Yahya b. Saîd el-Kattân	248	94	81	43	3	22	-	5
Abdurrahman b. Mehdî	230	69	121	10	19	8	-	3
İsa b. Yunus	20	2	11	3	-	3	-	1
Cerîr b. Abdülhamid	23	5	9	5	1	2	-	1
İsmail b. Uleyye	14	3	8	-	1	2	-	
Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk	2	-	1	-	1		-	
Ebû Müshir Abdüla'lâ b. Müshir	27	4	12	4	2	5	-	
Fazl b. Dükeyn	27	5	14	2	3	3	-	

*Yahya b. Maîn ya da hocası tarafından bir râvi hakkında künye ve nesep gibi tanıtıcı bir bilgi sunulmuşsa bu başlık altında ele alınmıştır.

Şema 1: İhtilaf- İttifak Edilen Râvilerin ve Tanıtıcı Bilgiler/Diğerlerinin Ortak Râvilere Oranı

Şema 2: İhtilaf ve İttifak Edilen Râvilerin Ortak Râvilere Oranı

1. Yahya b. Maîn ve 11 Hocasının İhtilaf ve İttifak Oranlarının Değerlendirmesi

Yahya b. Maîn'in ve hocalarının kanaat belirttikleri ortak râvilerin tespitinden sonra cerh ve ta'dîl konusunda ittifak ve ihtilafları incelenmiş ve yukarıda yer alan tablo ve şemalardaki veriler tespit edilmiştir. Söz konusu bilgiler tablo ve şema formatına getirilerek çalışmanın bulgularının bütünsel ve net olarak görmesi hedeflenmiştir. Tablo ve şemaların daha iyi anlaşılabilmesi için burada bazı bilgileri ifade etmek faydalı olacaktır.

İhtilaf ve ittifak edilen râviler tespit edilirken ilgili hocanın söz konusu râviden rivayet edip etmediği dikkate alınmıştır. Söz gelimi bir hoca, râviden rivayet ediyorsa (*yuhaddisu anh*) bu ta'dîl sayılmış, rivayet etmiyorsa (*lâ yuhaddisu anh*) cerh olarak kabul edilmiştir. "Tanıtıcı bilgiler" başlığı ile Yahya b. Maîn'in yahut hocasının râvinin künye bilgisi ve kimlerden rivayet ettiği gibi çeşitli bilgileri aktarması ifade edilmiştir. "Diğer" başlığı altında yer alan râviler ise Yahya b. Maîn yahut hocasının ilgili râvinin bir alandaki rivayetinin durumundan bahsedip diğerinin hakkında hüküm verdiği kimselerdir. Söz gelimi Yahya b. Maîn falan râvinin "saduk" olduğunu belirtirken hocalarından birinin o râvi hakkında "onun falancadan rivâyeti beş para etmez/tefsir konusundaki rivayetlerine itimat edilir" şeklinde kanaat belirtmesidir. Bu gibi durumlar Yahya b. Maîn ile hocasının görüşlerini mukayese imkânı vermemektedir. Ancak ortak râviler kümesine dahil edilmiştir. Zira her iki münekkit de ilgili râvi hakkında bir kanaat belirtmiştir. Mezkûr sebeplerden dolayı ihtilaf ve ittifak edilen sayılara "tanıtıcı bilgiler" ve "diğer" başlığı altında bulunan sayılar dahil edilerek "şema-1" oluşturulmuştur. Kıyasa imkân veren görüşler ayrıca "şema-2" şeklinde oluşturulmuştur. Böylece ihtilaf ve ittifak edilen râvilerin birbirlerine oranları net bir şekilde görülebilir hâle gelmiştir.

Tablo 1'de görüşleri ele alınan hocaların toplamda 1078 râvi hakkında kanaat arz ettiğine bakılırsa Yahya b. Maîn'in 4.813 râvi değerlendirmiş olmakla hocalarından daha fazla râvi hakkında görüş belirttiği ifade edilebilir. Burada Yahya b. Maîn'in 11 hocasından kat kat daha fazla râviyi değerlendirmiş olması dikkat çekmektedir. Hocalarının râviler hakkındaki değerlendirmelerinin hepsinin ulaşmamış olma ihtimali ve Yahya b. Maîn'in hocalarının vefatından sonra râvi değerlendirme faaliyetini yürüttüğü unutulmamalıdır. Söz gelimi Yahya b. Maîn'in ricâl bilgisini kendisine borçlu olduğunu söylediği Muzaffer b. Müdrîk'ten 2 râvi dışında herhangi bir değerlendirmeye rastlanmamıştır. Ayrıca Yahya b. Saîd el-Kattân gibi bir münekkidin sadece 291 râviyi değerlendirmiş olabileceği pek de makul değildir. Mezkûr sebeplerden dolayı özellikle Yahya b. Saîd el-Kattân ve Abdurrahman b. Mehdî gibi cerh-ta'dîl alanında otorite olan iki münekkidin değerlendirdikleri râvi sayısının bu alandaki uzmanlık

düzeyleriyle doğru orantılı olduğu düşünülmemelidir. Bu veriler, Yahya b. Maîn döneminde cerh-ta'dîl faaliyetinin zirve seviyesine çıktığını ve tedvin edildiğini somut bir şekilde göstermektedir.

Tablo 2'de bulunan veriler “şema-1 ve şema-2”ye işlenmiştir. Yahya b. Maîn'in 11 hocasıyla olan ittifakı -tanıtıcı bilgiler ve diğeri kısmını dahil edersek- %76 oranında ittifak edilirken, %15 oranında ihtilaf edilmiştir. Münekkit âlimlerin râviler hakkında ihtilaf ve ittifakını bildirmeyen veriler dışarıda tutulursa, bu oran %84 gibi ittifak, %16 oranında ise ihtilaf oranı belirlenmektedir. İhtilaf edilen râviler incelendiği takdirde bu oranının daha da düşeceği söylenebilir. Zira bu yüksek oran münekkit âlimlerin belli bir metotla râvi değerlendirmesinde bulduklarını göstermektedir. Hoca-talebe ilişkisi bağlamında Yahya b. Maîn ve hocalarının yargıda buldukları ortak râvileri ele alan bu çalışmada ihtilaf oranının düşük olması da hayli dikkat çekicidir. Yahya b. Maîn, hocalarından sonra da yaşamış ve binlerce râvi değerlendirmesinde bulunmuştur. Dolayısıyla Yahya b. Maîn'in ilgili râviler hakkında daha fazla bilgiye sahip olduğu ifade edilebilir. Râvi eğer hocalar tarafından ta'dîl edilmişse, râvinin bir vasfını kaybetmesi yahut Yahya b. Maîn'in râvinin rivayetleri hakkında yeni bilgilere muttali olması râvilerin cerh-ta'dîl durumunu değiştirebilmektedir. Zira hocanın cerh sebebi olarak gördüğü bir durum talebe tarafından yeniden gözden geçirilmektedir. Bu da hocalarıyla ihtilaf ettiği râvilerin artması demektir. Bu sebeplerden dolayı ihtilaf edilen râvi sayısı çok görülmemelidir (127, %16). Yukarıda da ifade edildiği gibi bu râviler araştırıldığında bu oranın daha da düşeceği ifade edilebilir.

2. Yahya b. Maîn ve Hocalarının İhtilafları

Yahya b. Maîn ve İsmail b. Uleyye, Yahya b. Saîd el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî ve Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk ile ihtilaf edilen râvilerin biyografileri kısaca zikredilecektir. Ardından Yahya b. Maîn ile hocalarının ihtilaf ettiği söz konusu râvilere dair kendilerinden aktarılan tüm görüşler serdedilecek, ardından kronolojik olarak diğer münekkit âlimlerin değerlendirmeleri ortaya konacaktır. Bu görüşler zikredilen rivayetler çerçevesinde değerlendirmeye tâbi tutulacaktır. Burada kesin bir yargıda bulunmanın mümkün olmadığı, rivayetlerin ışık tuttuğu ihtimallerin de ele alınacağı ayrıca belirtilmelidir.

Yahya b. Maîn'in hocalarıyla olan ihtilafları iki başlık altında incelenecektir. Bunlardan ilki "hakikî ihtilaf" ikincisi ise "zâhirî ihtilaf" şeklindedir. "Hakikî ihtilaf", münekkit âlimlerin bir râvi hakkında ortaya koymuş oldukları farklı görüşlerin, araştırma sonucunda bu görüşlerin gerçek anlamda birbirine teâruz ettiğini gösteren durumu ifade etmektedir. Söz gelimi bir münekkit falan râvi hakkında "sika" hükmünü vermektedir. Bir diğer münekkit ise aynı râvi hakkında "zayıf" olduğunu beyan etmektedir. Her iki münekkidin tüm görüşleri bir araya getirilip, rivayetleri incelendiğinde sonuç değişmiyorsa, bu durum münekkit âlimlerin söz konusu râvi hakkında gerçek anlamda ihtilaf ettiğini göstermektedir. Bu başlık altında yer alan bazı râvilerin zabtının zayıf olduğunda ittifak edilse de verilen hüküm esas alınmıştır. Zira bir münekkit ilgili râviyi ta'dîl ederken, bir diğeri ise cerh etmektedir.

Bir diğer başlık olan "zâhirî ihtilaf" münekkit âlimlerin falan râvi hakkındaki görüşlerinin ilk bakışta çelişkili görüldüğü, ancak detaylı inceleme yapıldığında gerçekte bir ihtilafın bulunmadığı durumları ifade eder. Söz gelimi bir râvi hakkında münekkitler sika ve zayıf hükümleri vermektedirler. Bu görüşler araştırıldığında râvinin bir döneminde ihtilata uğradığı tespit edilmiştir. Söz konusu râviyi ta'dîl edenlerin kavilleri ihtilattan öncesine cerh edenlerin kavilleri ise ihtilaf sonrasına atfedilir. Böylece teâruz gibi duran bir durumun araştırma sonucunda aslında herhangi bir teâruz durumunun bulunmadığı tespit edilmiş olmaktadır. Burada "hakikî" ve "zâhirî" olarak ifade edilen iki kavram bu çalışmada

3. Hakikî İhtilaflar

Cerh-ta'dîl kitapları incelendiğinde bir münekkidin bir râvi hakkında farklı kanaatlerine rastlamak mümkündür. Aynı şekilde farklı münekkitlerin bir râvi hakkında farklı görüşlere sahip olduğunu görmek de imkân dahilindedir. Bu görüşlerin ilgili münekkide ait olup olmadığını belirledikten sonra mevsukiyeti tespit edilen râvi hakkındaki farklı kanaatlerin doğurduğu ihtilafın hakikî mi yoksa zâhirî mi olduğunu tespit etmek de gerekmektedir. Hakikî ihtilaf, münekkit âlimlerin râvinin hadis rivâyetine ehliyeti konusundaki görüş ayrılığı anlamına gelmektedir. Bu çalışmada hakikî ihtilaf iki sebepten dolayı oluştuğunu söylemek mümkündür. Bunlar ya münekkitlerin bid'at ehli râvilere yaklaşımıyla yahut da râvilerin zabt problemine münekkitlerin nisbî bakış açısı yani râvinin zabt probleminin bir münekkide göre azken diğer münekkide göre çok olmasıyla meydana gelmektedir.

3.1. Adalet (Bid'at) Sebebiyle İhtilaf

Hakikî ihtilafların sebeplerinden birisi münekkit âlimlerin bid'at ehli râviler hakkındaki görüş farklılığıdır. Burada ele alınacak râvilerdeki bid'atler, bir râvinin ehl-i sünnet haricinde farklı itikâdî inanca sahip olması ve döneminin devletle yakın ilişkide bulunması şeklinde ikiye ayrılabilir.

3.1.1. Âsım b. Süleyman el-Ahvel (ö. 142/760)

Tam adı Ebû Abdirrahman Âsım b. Süleyman el-Ahvel el-Basrî olup Âsım el-Ahvel olarak tanınmaktadır.¹³³ Kûfe'de ölçü ve tartı aletlerinin doğruluğunu denetlemekle görevli anlamına gelen muhtesiplik¹³⁴ vazifesini yapmıştır. Abbasî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un hilafeti döneminde Medâin şehrinde kadılık görevinde bulunmuştur. Hicrî 142 yılında vefat etmiştir.¹³⁵

Âsım el-Ahvel, Enes b. Mâlik, Amr b. Seleme, Bekr b. Abdullah el-Müzenî, İkrime, Muhammed b. Sîrîn, Muâze el-Adeviyye ve Humeyd b. Hilâl gibi kimselerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden ise Katâde, Süleyman et-Teymî, Ma'mer b. Râşid, İsrâil b. Yunus, Şu'be, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, İsmail b. Uleyye, Hafs b. Gıyâs ve Abdullah b. el-

¹³³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIII, 485.

¹³⁴ Cengiz Kallek, "Hisbe", *DİA*, XVIII, 133.

¹³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 255.

Mübârek gibi râviler hadis nakletmiştir. *Kütüb-i Sitte* sahiplerinin tamamı eserlerinde Âsım el-Ahvel'in rivayetlerine yer vermiştir.¹³⁶ Bu da söz konusu âlimler nezdindeki yerini göstermektedir.

3.1.1.1. Hakkındaki Görüşler

Yahya b. Maîn'den nakledilen rivayetlere bakıldığında, Âsım el-Ahvel'i güvenilir olarak gördüğü söylenebilir.¹³⁷ Bir başka rivayette Ebû Bekir el-Merrûzî, Ahmed b. Hanbel'e Âsım el-Ahvel hakkındaki görüşünü sormuş, o da güvenilir olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Merrûzî, Yahya b. Maîn'in söz konusu râviyi tenkit ettiğini (tekelleme fih) ifade etmiş, Ahmed b. Hanbel de buna şaşırarak ve "yine de sikadır" diyerek güvenilir olduğunu tekrar etmiştir.¹³⁸ Yahya b. Maîn ve Ali b. el-Medînî'den nakledilen rivayetler, Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Âsım el-Ahvel'i zayıf gördüğü konusunda ittifak etmektedir.

Münekkit âlimlerin neredeyse tamamının Âsım el-Ahvel'i güvenilir olarak gördüğü ifade edilebilir. Söz gelimi Süfyân es-Sevrî'nin, Âsım el-Ahvel'i tanıdığı dört büyük hadis hâfızından biri olarak sayması,¹³⁹ onun dönemin âlimleri nezdindeki itibarını ve değerini ortaya koymaktadır. Ahmed b. Hanbel'e Âmir el-Ahvel'i mi yoksa Âsım el-Ahvel'i mi tercih edersin diye sorulduğunda Âsım el-Ahvel'in *sika* bir şeyh olduğunu söylemiştir.¹⁴⁰ İbn Sa'd¹⁴¹, Ahmed b. Hanbel¹⁴², Ebû Hâtim¹⁴³ ve Ebû Zür'a¹⁴⁴ gibi münekkit âlimler, onun güvenilir olduğunu söylemişlerdir.

Bazı âlimler ise söz konusu râvinin hâfızasında küçük de olsa problem olduğunu belirtmekle birlikte güvenilir olduğunu söylemişlerdir. Âsım el-Ahvel'in hâfızasındaki problemin onun rivayetlerine olumsuz bir etkisi olmadığını söyleyenlerden biri İbn Adî'dir. O, şöyle demektedir: "Âsım el-Ahvel'in sahih hadisleri vardır. Onun hadislerinde münker bir hadis

¹³⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 42.

¹³⁷ Yahya b. Maîn, *Târihu İbn Maîn (Dârimî)*, nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn, 1431/2010, s.161.

¹³⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl -rivâyetü'l-Merrûzî-*, nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1434/2013, s. 54.

¹³⁹ Ebû Zür'a Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh ed-Dımaşkî, *Târihu Ebî Zür'a ed-Dımaşkî*, nşr. Şükrullah Nimetullah el-Kücânî, Dımaşk: Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyya, t.y., s. 474.

¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Suâlâtü Ebî Dâvud li'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî cerhi'r-ruvât ve ta'dilihim*, nşr. Ziyâd Mahmud Mansur, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1414/1993, s. 371.

¹⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 255;

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, *Suâlâtü Ebî Dâvud*, s. 371.

¹⁴³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 344.

¹⁴⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 344.

görmedim. Yalnızca bahsettiğim bazı hadislerde ufak tefek karışıklıklar vardır.¹⁴⁵ Bana göre o güvenilirdir, onda bir sakınca yoktur.”¹⁴⁶ Müteahhir âlimlerden Zehebî de onun çokça hadis naklettiğini ve hâfızasında ufak tefek sorunlar olsa da bunun hadis rivayetine zarar vermediğini ve onun hadislerinin imamların hadis kitaplarında yer aldığını ifade etmiştir.¹⁴⁷

Ehl-i hadîs âlimlerinin Âsım el-Ahvel hakkındaki görüşleri arasında İsmail b. Uleyye'nin “adı Âsım olan herkesin hafızasında bir zayıflık olurdu (*kâne fi hıfzihî şey*)”¹⁴⁸ dediği nakledilmektedir. Burada öncelikle İsmail b. Uleyye'nin “cerh-ta'dîl âlimi” olmadığı belirtilmelidir. Ayrıca “adı Âsım olan...” ifadesi genel olup, bizzat Âsım el-Ahvel olmadığı açıktır. Basralı muhaddislerden Vüheyb b. Hâlid'den (ö. 165/781) nakledilen şu rivayet de burada zikredilmelidir. Ahmed b. Saîd ed-Dârimî şöyle demektedir: Ahmed b. İshak'a “Vüheyb neden Âsım el-Ahvel'den hadis nakletmedi?” diye sordum. O da dedi ki “onda bir şey gördü” veya “ben onda bir şey gördüm” ya da “onun bazı davranışlarını beğenmedi (*enkerâ ba'da sîretihî*)”.¹⁴⁹ Vüheyb, “onun bazı davranışlarının beğenmedi” derken burada onun adaletine yönelik bir tenkitte bulunmuştur denilebilir. Ancak tenkidin mahiyeti belirsizdir. Ayrıca sarîh bir cerh ifadesi de görülmemektedir. Münekkit âlimlerin hiçbirinin Âsım el-Ahvel'in adaletine dair olumsuz bir şey söylemediği göz önünde bulundurulursa bu tenkit bağlamında, Vüheyb'in Âsım'a karşı olan tutumunun Âsım ile olan ilişkisinden kaynaklandığı söylenebilir.

¹⁴⁵ İlgili hadisler için bkz. Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fi duaî' r-ricâl*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd., Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997, VI, 410-412.

¹⁴⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 412.

¹⁴⁷ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 113.

¹⁴⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 410.

¹⁴⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Duaî' l-kebîr*, nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984, III, 336.

Tablo 3: Âsım b. Süleyman el-Ahvel Hakkındaki Görüşler

Münekkit Âlimler	Nakleden Râvi	Değerlendirme
Yahya b. Saîd el-Kattân	Yahya b. Maîn	<i>Yestedifu Âsım el-Ahvel ve kâne yervî ammen dûnehu Mücâlid</i> ¹⁵⁰
Yahya b. Saîd el-Kattân	Ali el-Medîni	<i>Lem yekun bi'l-hâfiz</i> ¹⁵¹
Yahya b. Saîd el-Kattân	İbn Hibbân	<i>Kalîlü 'l-meyli ileyhi</i> ¹⁵²
Yahya b. Saîd el-Kattân	Merrûzî	<i>Tekelleme fih</i> ¹⁵³
Abdurrahman b. Mehdî		<i>Kâne min huffâzi ashâbihi</i> ¹⁵⁴
İbn Sa'd		<i>Kâne sikaten, kesîra 'l-hadîs</i> ¹⁵⁵
Yahya b. Maîn	Dârimî	<i>Sika</i> ¹⁵⁶
Yahya b. Maîn	İbnü'l-Cüneyd	<i>Sika</i> ¹⁵⁷
Yahya b. Maîn	Dûrî	<i>Dâvud b. Ebî Hind ehabbu ileyye min Âsım el-Ahvel vehüve sika</i> ¹⁵⁸
Yahya b. Maîn	Dûrî	<i>Yukaddemu Ebû Kays alâ Âsım</i> ¹⁵⁹
Yahya b. Maîn	İbn Tahmân	<i>Âsım b. Behdele esbetü min Âsım el-Ahvel</i> ¹⁶⁰
Yahya b. Maîn	İshak b. Mansûr	<i>Sika</i> ¹⁶¹
Ali b. el-Medîni		<i>Sebtün</i> ¹⁶²
Ali b. el-Medîni		<i>Kâne sikaten</i> ¹⁶³
Osman b. Ebî Şeybe (ö. 239/853)		<i>Sebtün</i> ¹⁶⁴
Ahmed b. Hanbel	Merrûzî	<i>Mine 'l-huffâzi li 'l-hadîs, sikatün</i> ¹⁶⁵
Ahmed b. Hanbel	Ebû Dâvud	<i>Şeyhun sikatün</i> ¹⁶⁶
Ahmed b. Hanbel		<i>Mine 'l-huffâzi li 'l-hadîs, sika</i> ¹⁶⁷

¹⁵⁰ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, III, 500.

¹⁵¹ Mizzi, *Tehzîbü 'l-Kemâl*, XIII, 488.

¹⁵² İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 238.

¹⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, s. 54. Metinde her ne kadar “Yahya b. Maîn tekelleme fih” olarak geçse de müstensihler tarafından yanlış kaydedildiği aslında bu kimsenin Yahya b. Saîd el-Kattân olduğu unutulmamalıdır. Bkz. Mizzi, *Tehzîbü 'l-Kemâl*, XIII, 489, (3. Dipnot).

¹⁵⁴ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIV, 165.

¹⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 255.

¹⁵⁶ Yahya b. Maîn, *Târihu İbn Maîn (Dârimî)*, s.161.

¹⁵⁷ Yahya b. Maîn, *Suâlâtü İbni'l-Cüneyd*, nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1408/1988, s. 413.

¹⁵⁸ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 210.

¹⁵⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 218.

¹⁶⁰ Yahya b. Maîn, *Min kelâmi Ebî Zekeriyâ Yahya b. Maîn fi'r-ricâl (Tahmân)*, nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn, 1431/2010, s. 65.

¹⁶¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 344.

¹⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 343.

¹⁶³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIV, 165.

¹⁶⁴ Ebû Abdillâh Alâuddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, nşr. Âdil b. Muhammed ve Usâme b. İbrahim, Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 1422/2001, VII, 103.

¹⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, s. 161.

¹⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Suâlâtü Ebî Dâvud*, s. 371.

¹⁶⁷ Mizzi, *Tehzîbü 'l-Kemâl*, XIII, 489.

İclî		<i>Sika</i> ¹⁶⁸
Ebû Zür'a (ö. 264/878)		<i>Sika</i> ¹⁶⁹
Ebû Hâtım	İbn Ebî Hâtım	<i>Sâlihü 'l-hadîs</i> ¹⁷⁰
Bezzâr		<i>Sika</i> ¹⁷¹
İbn Adî		<i>Lâ be'se bihi</i> ¹⁷²
Zehebî		<i>Kâne hâfızan muksiran ve fî hıfzihî şeyun lâ yedurru, ve hadisuhu fî kütübi 'l-eimmeti</i> ¹⁷³
İbn Hacer (ö. 852/1449)		<i>Sika, lem yetekellem fîhi illa el-Kattân fekeenehu bi-sebebi duhulihî fî 'l-vilâyeti</i> ¹⁷⁴

3.1.1.2. Değerlendirme

Tespit edilebildiği kadarıyla Yahya b. Saîd el-Kattân hariç münekkit âlimlerin tamamının Âsım el-Ahvel hakkındaki kanaatleri olumludur. Ancak bazı münekkit âlimler, Âsım el-Ahvel'in çok az da olsa zabtında bir problem olduğuna işaret etmekle birlikte bu durumun onun hadis rivayetine olumsuz bir etkisi olmadığını altını çizmişlerdir.

Burada Merrûzî'nin naklettiği “Yahya b. Maîn, onun hakkında olumsuz konuştu” rivayeti Yahya b. Maîn'in Âsım el-Ahvel'i tad'if mi yoksa tevsik mi ettiği konusunda önem arz etmektedir. Bu rivayetin geçtiği yerlerden biri *Tehzîbü 'l-Kemâl* adlı kitaptır. Eseri tahkik eden Beşşâr Avvâd'ın dipnota kaydettiği şu not oldukça önemlidir: “Yazmaların kenar notlarında müellif bu ismi belirsiz bırakmış ve “Muhtemelen İbn Saîd” demiştir; ardından İbn Maîn bu görüşü aktarmıştır.”¹⁷⁵ Burada Yahya ile kastedilenin Yahya b. Maîn değil, Yahya b. Saîd el-Kattân olduğuna dair başka karineler de bulunmaktadır. Örneğin Yahya b. Maîn'in Âsım el-Ahvel'i tad'if ettiğine dair herhangi bir rivayete rastlanılmamıştır. Dûrî gibi uzun yıllar hocası Yahya b. Maîn'in yanında bulunup, görüşlerini en fazla nakleden bir râvinin Âsım'ın zayıflığına dair herhangi bir nakilde bulunmayıp, sika sayıldığını aktarması da oldukça önemlidir. Zira Yahya b. Maîn, söz konusu râviyi zayıf saymış olsaydı, onun râviler hakkındaki görüşlerinin günümüze kadar ulaşmasını sağlayan talebeleri bu hususla ilgili mutlaka bir aktarımda

¹⁶⁸ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilmî ve'l-hadîs*, nşr. Abdülalim Abdülazim el-Bestevî, Suûd: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985, II, 8.

¹⁶⁹ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh*, VI, 344.

¹⁷⁰ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh*, VI, 344.

¹⁷¹ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi 'l-Kemâl*, VII, 103.

¹⁷² İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 412.

¹⁷³ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 113.

¹⁷⁴ Ebû'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, nşr. Muhammed Avvâme, Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986, s. 285.

¹⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü 'l-Kemâl*, XIII, 489.

bulunurdu. Ayrıca Ebû Bekir el-Merrûzî'nin Yahya b. Maîn'in talebesi olmadığına da altı çizilmelidir. Tüm bu veriler sonucunda, Âsım el-Ahvel'i zayıf sayan bu kişinin muhtemelen müstensihlerin hatasıyla Yahya b. Maîn olarak kaydedildiği ancak doğru olanın Yahya b. Saîd el-Kattân olduğu ifade edilebilir. Söz konusu rivayeti kitaplarında aktaran müellifler ise bu "hatalı" rivayeti naklederek yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermişlerdir.

İbn Hacer, Yahya el-Kattân'ın Âsım el-Ahvel'i muhtemelen yönetici olması sebebiyle tenkit ettiğini ifade etmektedir. Muhaddislerin devlette görev alanları sert bir şekilde eleştirdikleri bilinmektedir.¹⁷⁶ Âsım el-Ahvel'in kadı olarak görev yaptığı bilinmektedir. Zira bütün münekkit âlimler söz konusu râviyi güvenilir kabul ederken Yahya b. Saîd el-Kattân'ın neden onu zayıf saydığına dair İbn Hacer'in sözü dışında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Mevcut veriler ışığında Yahya el-Kattân'ın Âsım el-Ahvel'i zabtından dolayı tad'îf ettiğini söylemek isabetli olmayacaktır. Zira yukarıda ifade edilen sebepten başka Yahya el-Kattân'ın söz konusu râviyi tad'îf etmesini destekleyecek herhangi bir gerekçe tespit edilememiştir. Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda Yahya b. Maîn ile hocası Yahya b. Saîd el-Kattân arasında cereyan eden bu görüş ayrılığının hakikî olduğu ifade edilebilir.

3.1.2. Ca'fer b. Süleyman ed-Dubaî (ö. 178/794)

Tam adı Ebû Süleyman Ca'fer b. Süleyman ed-Dubaî el-Basrî'dir. Dubaiyye adlı bölgede ikamet ettiği için "Dubaî" nisbesi ile anılmaktadır.¹⁷⁷ Hac vazifesini yerine getiren Cafer b. Süleyman, Yemen'e gitmiş ve Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27) ile birlikte bulunmuştur. Abdürrezzâk es-San'ânî, Ca'fer b. Süleyman'dan çokça rivayette bulunmuştur.

Bu birlikteliğin neticesinde Abdürrezzâk es-San'ânî'nin, Ca'fer ed-Dubaî'den etkilenerek Şiî inanca yöneldiği belirtilmektedir.¹⁷⁸ Konu ile ilgili nakledilen rivayetlerden biri de şudur: Dûrî şöyle aktarmaktadır: "Ca'fer, Muâviye'nin ismi anılınca ona hakaret eden, Ali'nin ismi zikredilince de oturup ağlayan biridir."¹⁷⁹ Hicrî 178 yılında vefat etmiştir.¹⁸⁰

Ca'fer b. Süleyman; Sâbit el-Bünânî, Mâlik b. Dînâr, Ebû İmrân el-Cevnî ve Yezîd er-Rişk gibi kimselerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Abdullah b. el-Mübârek,

¹⁷⁶ Konu ile ilgili bilgi için bkz. Mustafa Tatlı, *Tâbiîn Döneminde Hadis Rivayeti*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023, s. 310-320.

¹⁷⁷ Zehebî, *Siyer*, VIII, 197.

¹⁷⁸ Zehebî, *Siyer*, VIII, 198.

¹⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 97.

¹⁸⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 289.

Abdurrahman b. Mehdî, Süfyân es-Sevrî, Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî, Hasan b. Rebî', Müsedded, Ubeydullah el-Kavârî ve Abdusselam b. Mutahhir gibi önde gelen kimseler rivayette bulunmuştur.¹⁸¹ Buhârî hariç *Kütüb-i Sitte* musannifleri Cafer b. Süleyman'ın hadisine eserlerinde yer vermiştir.¹⁸²

3.1.2.1. Hakkındaki Görüşler

Yahya b. Maîn, Ca'fer b. Süleyman'ın Şîlik eğilimi olduğunu belirtmekle birlikte onu güvenilir bir râvi olarak görmüştür.¹⁸³ Yahya b. Saîd el-Kattân ise söz konusu râviden rivayette bulunmamış ve onu zayıf kabul etmiştir.¹⁸⁴ Bu durumda Yahya b. Maîn ve Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Cafer b. Süleyman hakkında farklı kanaatlere sahip olduğu görülmektedir. Bu ihtilafın hakikî olup olmadığı diğer münekkitlerin de görüşleri çerçevesinde değerlendirmeye tâbi tutulacaktır.

Münekkit âlimlerin Ca'fer b. Süleyman'a karşı tutumunun genel olarak olumlu olduğu ifade edilebilir. Bazı münekkitler onun güvenilir olduğunu söylemelerinin yanında zabtında problem olduğunu, münker rivayetlerinin bulunduğunu da ifade etmişlerdir. Ali b. el-Medîni, Ca'fer b. Süleyman'ın Sâbit el-Bünânî'den naklettiği rivayetler hariç aktardığı hadisleri münker olarak görmektedir.¹⁸⁵ Münekkit âlimler Ca'fer b. Süleyman'da Şîlik temâyülünün bulunduğunu söylemekten de geri durmamışlardır. Bir gün Ahmed b. Hanbel'e, Süleyman b. Harb'in Ca'fer b. Süleyman hakkında *lâ yüktebü hadisühu* dediği aktarılnca Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir:

Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795), (ondan hadis almak) konusunda bizi engellemezdi. Abdülvâris'ten (hadis alma konusunda) nehyederdi ama Ca'fer'den bizi alıkoymazdı. Onda Şîlik eğilimi vardı, Hz. Ali'nin faziletine dair hadisler naklederdi. Basra ehli Hz. Ali'den nefret etme konusunda aşırıya kaçmıştı. Onun hadislerinin çoğu *rekâik*'e dairdi. Ondan Abdurrahman b. Mehdî ve başkaları naklederdi. Yahya'nın ondan bir şey rivayet ettiğini işitmedim. Ondan işitti mi işitmedi mi onu da bilmiyorum.¹⁸⁶

¹⁸¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 481; Ebü Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Ahmed en-Nisâbüri, *el-Esâmi ve'l-künâ*, nşr. Ebü Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kâhire: Dâru'l-Fârûk, 2010/1436, IV, 69.

¹⁸² İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, 2:95.

¹⁸³ Yahya b. Maîn, *Min kelâmi Ebî Zekerîyyâ*, s. 68; Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 130.

¹⁸⁴ Ukaylî, *ed-Duafâ*, I, 188.

¹⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 97.

¹⁸⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 481; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, V, 46.

Görüldüğü gibi Ca'fer b. Süleyman'ın Şîî olması, ondan hadis nakletmeye engel olmamıştır. Ancak bunun aksi örneğini Ebü'l-Eş'as'ın şu anlatısında görmek mümkündür: “Ca'fer b. Süleyman ed-Dubaî ve Abdülvâris b. Saîd'den hadis yazmışım. Bir gün Yezîd b. Zürey'in meclisinde bulunuyorduk. Bize yönelerek dedi ki: ‘Bana, aranızdan bazılarınızın Ca'fer b. Süleyman ed-Dubaî ve Abdülvâris'e gittiğinin haberi geldi. Kim onlardan hadis yazdıysa, benim meclisime yaklaşmasın. Çünkü Ca'fer b. Süleyman Rafizîdir (Şîîdir) ve Abdülvâris Mu'tezilîdir.’”

İbn Hibbân'ın şu değerlendirmesi, hadis âlimlerinin bid'at sahibi olan râviye karşı tutumunu göstermektedir: “Ca'fer b. Süleyman, rivayetlerinde *sika* ve *mütkın* râvilerdendir. Ancak o, ehl-i beyt'e meylediyordu. Mezhebinin propagandasını yapmıyordu. *Saduk* ve *mütkın* olmasına rağmen Ehl-i hadis imamlarımız arasında yer almıyordu. Bir kimsede bid'at olsa da onun propagandasını yapmıyorsa, onun rivayetlerini delil olarak kullanmak caizdir. Şayet bid'atinin propagandasını yapıyorsa, onun rivayetleri delil olarak kullanılmaz.”¹⁸⁷

Bezzâr (ö. 292/905) şöyle demiştir: Hiçbir kimseden onun hadislerine dair ne bir eleştiri (*ta'n*) ne de bir hata olduğunu duyduk. Onun Şîî olduğu söylense de hadisleri sağlamdır (*hadisuhû müstakîm*).¹⁸⁸ İbn Adî (ö. 365/976) şöyle demektedir:

Ca'fer'in hadisi *sâlih*, rivayeti çoktur (*hadisün sâlihun ve rivâyâtün kesîratün*) O, *hasenü'l-hadis*'tir. Şîîliğe eğilimi ile bilinmektedir. *Rekâik* ile ilgili rivayetleri bir araya topladı, Basra'nın zâhidlerinden Seyyâr b. Hâtim'den zühd ile ilgili olan *rekâik* rivayetlerini öğrendi, ezberledi. Kendisinin Şîî olduğunu ifade eden rivayetler ile Şîî olduğuna delil olarak gösterilen rivayet ettiği hadisler vardır. Ancak o, “şeyhayn”ın (Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer) faziletine dair hadisler de -bazılarını zikrettim- nakletmiştir. Rivayet ettiği hadisler, münker değildir. Münker olanların sebebi ise sanırım (kendisinden söz konusu rivayetleri nakleden) râviden kaynaklanmaktadır. O, benim nezdimde rivayeti kabul edilmesi gerekenlerin arasındadır.¹⁸⁹

Ebü'l-Feth el-Ezdî (ö. 374/985) şöyle demektedir: Seleften bazı kimselere tarafgirlik ediyordu ama hadis konusunda yalan söylemezdi (*kâne fihi tehâmülün alâ ba'di's-selef ve kâne lâ yekzibü fi'l-hadis*). Ondan zühd ve rekâik'e dair rivayetler alınır. Hadislerinin çoğunu Sabit'ten ve diğerlerinden rivayet etmiştir. Bunlar arasında yeniden değerlendirilmesi gereken (*fihâ nazar*) ve münker olanlar vardır.¹⁹⁰ İbn Şâhin (ö. 385/996), Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Ca'fer b. Süleyman'dan hadis almamasının sebebini, onun Şîî olmasından kaynaklandığını

¹⁸⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 140.

¹⁸⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 97, 98. Bezzâr'ın bu sözüne erken dönem kaynaklarda rastlanılmadığı burada ifade edilmelidir.

¹⁸⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 389.

¹⁹⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 97.

ifade etmektedir. Zira ondan şöyle rivayet edilmektedir. Ca'fer b. Süleyman'a "Sen Ebû Bekir ve Ömer'e hakaret ediyor ediyor musun?" diye sorulunca, "Hayır, onlara hakaret etmiyorum ancak sevmiyorum da (buğdan yâ leke)" demiştir.¹⁹¹ Sâcî, burada kastedilen Ebû Bekir ve Ömer'in Ca'fer b. Süleyman'a rahatsızlık veren iki komşusu olduğunu, bunların "Şeyhayn" diye tabir edilen Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olmadığını ifade etmektedir.¹⁹² Zehebî ise Ca'fer b. Süleyman'dan aktarılan bu rivayetin sahih olmadığını belirtmektedir.¹⁹³

Tablo 4: Ca'fer b. Süleyman ed-Dubaî Hakkındaki Görüşler

Münekkit Âlimler	Nakleden Râvi	Değerlendirme
Yahya b. Saîd el-Kattân	İsa b. Şâzân	<i>Kâne Yahya lâ yuhaddisü anhu</i> ¹⁹⁴
Yahya b. Saîd el-Kattân	Yahya b. Maîn	<i>Lâ yektübü hadisehu</i> ¹⁹⁵
Yahya b. Saîd el-Kattân	Yahya b. Maîn	<i>Lâ yervî anhu ve kâne yestedifuhu</i> ¹⁹⁶
Abdurrahman b. Mehdî	Ahmed b. Sinan	<i>Lâ yenşitu li-hadisi Cafer b. Süleyman</i> ¹⁹⁷
Abdurrezzak es-San'ânî		<i>Mâ raeytü men taane fî hadîsihi illa İbn Ammâr el-Mevsîlî</i> ¹⁹⁸
İbn Sa'd		<i>Kâne sikaten ve bihî da'fun ve kâne yeteşeyyeu</i> ¹⁹⁹
Yahya b. Maîn	Dûrî	<i>Sika</i> ²⁰⁰
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Hayseme	<i>Sika</i> ²⁰¹
Yahya b. Maîn	İbn Tahman	<i>Sika, yeteşeyyu', leyse bihî be's</i> ²⁰²
Yahya b. Maîn	Muâviye b. Sâlih	<i>Sika</i> ²⁰³
Yahya b. Maîn	Leys b. Abde	<i>Sika</i> ²⁰⁴
Ali b. el-Medînî		<i>Hüve sikatün indena, ekserü an Sâbit ve bakıyyetü ehâdisihi menâkir</i> ²⁰⁵
Ahmed b. Hanbel		<i>Lem yekün bihî be's ve keennehu zehebe ilâ ennehu yeteşeyyeu</i> ²⁰⁶

¹⁹¹ Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî, *el-Muhtelef fihim*, nşr. Abdurrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999/1420, s. 23.

¹⁹² İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 380.

¹⁹³ Zehebî, *Siyer*, VIII, 198.

¹⁹⁴ Ukaylî, *ed-Duafâ*, I, 188.

¹⁹⁵ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 130.

¹⁹⁶ Ukaylî, *ed-Duafâ*, I, 188.

¹⁹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 481.

¹⁹⁸ İbn Şâhin, *el-Muhtelef fihim*, s. 24.

¹⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 289.

²⁰⁰ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 130.

²⁰¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 481.

²⁰² Yahya b. Maîn, *Min kelâmi Ebî Zekerıyyâ*, s. 68.

²⁰³ Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâriyâbî, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000, II, 600.

²⁰⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 380.

²⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 97.

²⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li-ulûmi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Hâlid er-Rebât ve Seyyid İzzet İd, Mısır: Dâru'l-Felâh li'l-Bahsi'l-İlmî, 1430/2009, XVI, 384.

Buhârî		<i>Yuhâlifü fi ba'di hadisihî</i> ²⁰⁷
Ahmed b. Sinân (ö. 259/872-73)		<i>Ene esteskilü hadisehu</i> ²⁰⁸
Ebû İshak el-Cüzcânî (ö. 259/873)		<i>Sikatün, mütemâsikun</i> ²⁰⁹
İclî		<i>Sika, kâne yeteşeyyeu</i> ²¹⁰
Ebû Hâtim		<i>Sika, mütkin</i> ²¹¹
Fesevî	İbn Ebî Hâtim	<i>Kâne sikaten, mütकिन, hasene'l-ahzi, hasene'l-edâi</i> ²¹²
Bezzâr		<i>Hadisuhü müstakîm</i> ²¹³
İbn Adî (ö. 365/976)		<i>Hasenü'l-hadîs</i> ²¹⁴
Ebü'l-Feth el-Ezdî		<i>Kâne lâ yekzibü fi'l-hadîs</i> ²¹⁵
İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201)		<i>Fî ba'di hadisihî münkerün, yebğadu Ebâ bekir ve Ömer</i> ²¹⁶
Zehebî		<i>Sadûk, sâlih, sika ve meşhur</i> ²¹⁷

3.1.2.2. Değerlendirme

Yahya b. Maîn'den gelen bütün rivayetler Ca'fer b. Süleyman'ın sika bir râvi olduğunu ifade ederken, Yahya b. Saîd el-Kattân'dan gelen nakiller, onun söz konusu râviyi tad'îf ettiğini kaydetmektedir. Münekkit âlimlerin bir kısmı Ca'fer b. Süleyman'ı tevsîk ederken zabtının zayıflığına ve Şii olduğuna dikkat çekmektedir. Diğer münekkitler ise onun güvenilir bir râvi olduğunu söylemekle yetinmişlerdir. Yahya b. Maîn, Ca'fer b. Süleyman'ı adalet yönünden tevsîk etmiştir denilebilir. Zira "sika" ifadesi râvinin mutlak olarak zabt yönünden tamamen kusursuz olacağı anlamına gelmemektedir. Yahya b. Saîd el-Kattân'ın onu zayıf sayıp ondan hadis nakletmemesi Cafer b. Süleyman'ın sadece zabtının zayıflığı ile ilgili olmamalıdır. Zira İbn Şâhin, Yahya b. Saîd el-Kattân'ın ondan rivayet etmeyip onu terk etmesini Cafer'in Şii

²⁰⁷ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*; nşr. el-Muallimî el-Yemânî, Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârif el-Osmâniyye, 1431/2010, II, 192.

²⁰⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 481.

²⁰⁹ Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cüzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, nşr. Abdulalim Abdulazim el-Bestevî, Faysalâbâd: Hadîs Akademî, t.y., s. 184.

²¹⁰ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 268.

²¹¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6:140.

²¹² Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvân) el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târih*, nşr. Ekrem Ziya el-Ömerî, Bağdat: Matbaatü'l-İrşâd, 1393/1974, I, 169.

²¹³ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 97, 98.

²¹⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 389.

²¹⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 97.

²¹⁶ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrükîn*, nşr. Abdullah el-Kâdî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I, 171.

²¹⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Muğni fi'd-duafa*, nşr. Nureddin Itr, Katar: İdâretü İhyâi't-Turâs, t.y., I, 202.

oluşu ile ilişkilendirmektedir.²¹⁸ Buradan hareketle Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Ca'fer b. Süleyman'ı sadece zabt açısından değil (bid'at sebebiyle) adalet yönünden de zayıf gördüğü söylenebilir.²¹⁹

Görüldüğü üzere münekkit âlimler, Ca'fer b. Süleyman'ın nakletmiş olduğu hadisler içerisinde münker rivayetlerinin bulunduğunu ifade etmekle birlikte güvenilir bir râvi olduğunu söylemekten geri durmamışlardır. Özellikle Şîî eğilimi olan râvilere karşı sert tavrıyla bilinen Ebû İshak el-Cüzcânî'nin bile Ca'fer b. Süleyman'ı *sika* olarak nitelendirmesi oldukça dikkat çekicidir. Burada adalet ve zabt ayrımı belirgin bir şekilde görülmektedir. Yahya b. Saîd el-Kattân'ın söz konusu râviyi bid'at ehli olma açısından değerlendirip, onu tad'îf ettiği ifade edilebilir. Yahya b. Maîn ise söz konusu râvinin bid'at ehli olmasını dikkate almamış ve zabtını göz önünde bulundurarak tevsîk etmiştir denilebilir. Yahya b. Maîn'in bid'ati dikkate almamasının sebebi kuvvetle muhtemel hadis rivayetinde olumsuz bir etki etmediğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Yahya b. Maîn'in Ca'fer b. Süleyman hakkındaki kanaati, diğer münekkit âlimlerin görüşleri çerçevesinde değerlendirildiğinde daha isabetli görünmektedir. Sonuç olarak Yahya b. Maîn ve Yahya b. Saîd el-Kattân'ın bid'at ehline yaklaşımı sebebiyle râvi hakkında farklı görüşler beyan ettiği ifade edilebilir. Bu ihtilafın hakikî bir ihtilaf olduğu belirtilmelidir.

3.2. Zabıt Sebebiyle İhtilaf

Münekkit âlimlerin râviler hakkındaki ihtilaflarından birisi de râvilerin zabıtı sebebiyledir. Bu durumda bir münekkit, râvinin naklettiği rivayetlerde zabtından dolayı problem görürken bir diğer münekkit bunu sorun olarak görmemektedir. Yahut söz konusu münekkit ilgili râvinin zabıt probleminin olup olmadığı bilgisine muttali olmamıştır. Bazen de bir münekkit, râvinin rivayetlerini ihticac edilmeyecek derece görüp cerh ederken diğer münekkit onun rivayetlerini ihticac edilebilecek seviyede görmekte ve ona göre râviyi değerlendirmektedir.

²¹⁸ İbn Şâhin, *el-Muhtelef fihim*, s. 23.

²¹⁹ Yahya el-Kattân ehl-i bid'at râvinin rivayetini kabul noktasında yalan söylememek ve zabtının sağlam olmasını şart koşmaktadır. Ancak bazen bu esasın aksine kanaat belirttiği de görülmektedir. Konu ile ilgili bkz. Turhan, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi*, s. 359-362.

3.2.1. İbrahim b. Muhâcir el-Becelî (130/748)

Tam adı Ebû İshak İbrahim b. Muhâcir b. Câbir el-Becelî el-Kûfi'dir.²²⁰ Kaynaklar tarandığında hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. İbrahim b. Muhâcir, Târik b. Şihâb, Şa'bi, İbrahim en-Nehâî, Ebü's-Şa'sâ, Ebü'l-Ahvas'tan rivayette bulunmaktadır. Kendisinden ise Şu'be, Süfyân es-Sevrî, Mis'ar, Ebü'l-Ahvas ve Ebû Avâne gibi kimseler rivayet etmektedir. Buhârî hariç *Kütüb-i Sitte* musannifleri eserlerinde rivayetlerine yer vermektedir.²²¹

3.2.1.1. Hakkındaki Görüşler

Münekkit âlimlerin İbrahim b. Muhâcir hakkındaki kanaatinin genel olarak olumsuz olduğu ifade edilebilir. Örneğin İbn Hibbân, onun çokça hata yaptığını ve teferrüd ettiği rivayetlerden kaçınmak gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca rivayetleri, güvenilir râvilerin rivayetleriyle uyuşsa bile pek çok maktûb rivayet naklettiği gerekçesiyle onunla ihticac etmeyi uygun görmemektedir.²²² Yine bu bağlamda Ebû Hâtim er-Râzî ile oğlu Abdurrahman'ın diyalogu oldukça önem arz etmektedir. Ebû Hâtim, İbrahim b. Muhâcir hakkında “o kadar da kuvvetli değil (*leyse bi'l-kavî*), durumu Husayn b. Abdurrahman ve Atâ b. es-Saîb gibidir. Birbirlerine yakın bir durumdadırlar. Bu kimseler bizim nezdimizde güvenilir kişilerdir, hadisleri yazılır ancak delil olarak kullanılmaz.” demiştir. Oğlu Abdurrahman bunun üzerine “hadisleriyle delil getirilmez” cümlesinin anlamını sormuştur. Ebû Hâtim ise şöyle cevap vermiştir: “Bu kişiler hafızası kuvvetli olmayan kimselerdir; hafızalarında olmayan şeyleri naklederler ve yanılırlar. Onların hadisinde ne problem istersen bulunur.”²²³ Ebû Hâtim ve İbn Hibbân gibi önemli münekkit âlimlerin bu yorumları söz konusu râvinin zayıf kabul edilmesinin gerekçesini ortaya koymaktadır.

Yahya b. Maîn'in İbrahim b. Muhâcir hakkındaki görüşleri incelendiğinde onu zayıf olarak gördüğü ifade edilebilir. Hocası Abdurrahman b. Mehdî söz konusu râviyi zayıf saymamaktadır. Nitekim Ahmed b. Hanbel şöyle aktarmaktadır: “Bir gün Yahya b. Maîn ile birlikte Abdurrahman b. Mehdî'nin yanındayken İbrahim b. Muhâcir ve Süddî'yi andık. Yahya b. Maîn her ikisinin de zayıf olduğunu ifade etti. Bunun üzerine Abdurrahman b. Mehdî

²²⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, I, 167.

²²¹ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, I, 167.

²²² İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 102.

²²³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 133.

öfkeleni ve onun söylediklerini hoş karşılamadı.”²²⁴ Bir diğer rivayette ise Yahya b. Maîn mezkûr râvilerin zayıf olduğunu söyledikten sonra Abdurrahman b. Mehdî'nin, Yahya b. Maîn'e çok sert bir şekilde tepki gösterdiği (*fehamele aleyhi hamlen şedîden*) nakledilmektedir.²²⁵ Abdurrahman b. Mehdî'nin öfkelenip, “Subhanallah! Bu da ne demek oluyor?!” diyerek Yahya b. Maîn'in görüşünü kabul etmediği de gelen rivayetler arasındadır.²²⁶ Ayrıca İbrahim b. Muhâcir ve Süddî'nin zayıf olduğu söylenince Abdurrahman b. Mehdî, Süfyân es-Sevrî'nin “...ve kâne İbrahim b. Muhâcir lâ be'se bihî” sözünü aktarmıştır.²²⁷ Bu rivayetler, Abdurrahman b. Mehdî'nin İbrahim b. Muhâcir'e karşı olumlu yaklaştığını göstermektedir.

Tablo 5: İbrahim b. Muhâcir el-Becelî Hakkındaki Görüşler

Münekkit Âlimler	Nakleden Râvi	Değerlendirme
Süfyân es-Sevrî		<i>Lâ be'se bihî</i> ²²⁸
Yahya b. Saîd el-Kattân	Ali el-Medîni	<i>Lem yekün İbrahim b. Muhâcir bi'l-kavi</i> ²²⁹
İbn Sa'd		<i>Sika</i> ²³⁰
Yahya b. Maîn	Dârimî	<i>Zayıf</i> ²³¹
Yahya b. Maîn	İbnü'l-Cüneyd	<i>Leyse bi-zâke'l-kavi</i> ²³²
Yahya b. Maîn	Ca'fer b. Ebân	<i>Zayıf</i> ²³³
Yahya b. Maîn	Dûrî	<i>Zayıf</i> ²³⁴
Yahya b. Maîn	Dûrî	<i>Fî hadîsîhî da'fun</i> ²³⁵
Yahya b. Maîn	Dûrî	<i>Simâk ehabbu ileyne min İbrahim b. Muhâcir</i> ²³⁶
Yahya b. Maîn	Abdullah b. Ahmed b. Hanbel	<i>Zayıf</i> ²³⁷

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 159.

²²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel (Merrûzî)*, s. 57.

²²⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 544.

²²⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 349.

²²⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 133.

²²⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 133.

²³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 450.

²³¹ Yahya b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn (Dârimî)*, s. 70.

²³² Yahya b. Maîn, *Suâlâtu İbni'l-Cüneyd*, s. 343.

²³³ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 102.

²³⁴ Yahya b. Maîn, *et-Târîh*, III, 344.

²³⁵ Yahya b. Maîn, *et-Târîh*, III, 425.

²³⁶ Yahya b. Maîn, *et-Târîh*, III, 538.

²³⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 350.

Yahya b. Maîn	Abdullah b. Şuayb	<i>Yuda 'ifû</i> ²³⁸
Ahmed b. Hanbel	Abdullah b. Ahmed b. Hanbel	<i>Ebû Ma 'şer ecellü fî kalbî min İbrahim b. Muhâcir</i> ²³⁹
Ahmed b. Hanbel	Abdullah b. Ahmed b. Hanbel	<i>Leyse bihî be's</i> ²⁴⁰
Ahmed b. Hanbel	Merrûzî	<i>Leyyinun emruhu</i> ²⁴¹
Ahmed b. Hanbel	Muhammed b. İshak es-Sâğânî	<i>Fîhi da 'fun</i> ²⁴²
İclî		<i>Câizü 'l-hadîs</i> ²⁴³
Ebû Dâvud (ö. 275/889)		<i>Sâlihu 'l-hadîs</i> ²⁴⁴
Ebû Hâtim	İbn Ebî Hâtim	<i>Leyse bi 'l-kavî</i> ²⁴⁵
Nesâî		<i>Lem yekün bi 'l-kavî</i> ²⁴⁶
Nesâî	Muhammed b. Abbas	<i>Leyse bi 'l-kavî</i> ²⁴⁷
Sâcî		<i>Sadûk, ihtelefû fî vehmihi</i> ²⁴⁸
İbn Hibbân		<i>Kesîrû 'l-hata, tüstehabbu mücânebetü ma inferede mine 'r-rivâyâti velâ yû 'cibünî el-ihticâc bimâ vâfeka 'l-esbât li-kesreti mâ ye 'tî mine 'l-maklûbât</i> ²⁴⁹
İbn Adî		<i>Ehâdisuhû sâliha, yehmilu ba 'duhâ ba 'dan ve yüşbihu ba 'duhâ ba 'dan. Vehüve indî eslahu min İbrahim el-Hicrî, ve hadisuhû yüktebu fî 'd-duafâ</i> ²⁵⁰
Dârekutnî (ö. 385/995)		<i>Da 'afûhu, haddese bi-ehâdis lâ yütâba 'aleyhâ</i> ²⁵¹

²³⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, I 350.

²³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 75.

²⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 341.

²⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Min kelâmi Ahmed b. Hanbel*, s. 56.

²⁴² İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 349.

²⁴³ Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdülvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâilî, *el-Kemâl fî esmâi 'r-ricâl*, nşr. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim, Kuveyt: Şirketü Gırâs li'd-Diâye, III, 181.

²⁴⁴ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbi 'l-Kemâl*, I, 296.

²⁴⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 133.

²⁴⁶ Tirmizî, "Eşribe", 8.

²⁴⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 350.

²⁴⁸ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbi 'l-Kemâl*, I, 296.

²⁴⁹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I, 102.

²⁵⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 351.

²⁵¹ Dârekutnî, *Suâlâtu 'l-hâkim en-neysâbüri li 'd-Dârekutnî*, nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdulkâdir, Riyad: Mektebetü 'l-Meârif, 1404/1984, s. 180.

Dârekutnî		<i>Yu 'teberü bihi</i> ²⁵²
Zehebî		<i>Sika</i> ²⁵³

3.2.1.2. Değerlendirme

Münekkit âlimlerin İbrahim b. Muhâcir hakkındaki kanaatleri göz önünde bulundurulduğunda onu zabt problemi sebebiyle cerh ettikleri anlaşılmaktadır. Yahya b. Maîn ile Abdurrahman b. Mehdî'nin verdiği tepki ve naklettiği rivâyet, onların İbrahim b. Muhâcir hakkında görüş ayrılığı yaşadıklarını düşündürmektedir. Yahya b. Maîn muhtemelen râvinin zabt sorunundan dolayı onu tad'îf etmektedir.

Abdurrahman b. Mehdî, İbrahim b. Muhâcir'in tad'îf edilmesine öfkelenerek karşı çıkmakla yetinmemiş, Süfyân es-Sevrî'nin söz konusu râvi hakkındaki olumlu ifadelerini aktarmıştır. Bu da onun İbrahim b. Muhâcir'i tanıdığı ve onun hakkında olumlu bir kanaate sahip olduğunu göstermektedir. Burada iki şey dikkat çekmektedir. Birincisi, Abdurrahman b. Mehdî'nin bizzat kendisinin İbrahim b. Muhâcir hakkında yorum yapmayıp Süfyân es-Sevrî'nin sözünü delil getirmesidir. Ayrıca İbrahim b. Muhâcir'in zayıf olduğu zikredildiğinde karşı çıkarak tepki vermiş ancak onun güvenilir olduğuna dair herhangi bir lafız kullanmamıştır. Ancak tavırları göz önünde bulundurulursa söz konusu râvinin zayıf olduğunu kabul etmediği, Süfyân es-Sevrî ile aynı kanaatte olduğu söylenebilir. İkincisi ise, söz konusu rivayette *lâ be'se bihi* ifadesi geçmektedir. Söz konusu lafız bazı istisnalar dışında mütekaddim âlimlerin nezdinde *sadûk* lafzı ile anlam açısından aynıdır.²⁵⁴ Bu lafız ise zabtında kusur bulunmakla birlikte güvenilir olduğu anlamına gelmektedir. Ancak "zayıf" lafzı ile aralarında fark bulunmaktadır. Zira *sadûk* râvi ile ihticac edilirken zayıf râvi ile ihticac edilmemektedir. Yahya b. Maîn, İbrahim b. Muhâcir'i hatalarından dolayı *zayıf* olarak değerlendirirken, Abdurrahman b. Mehdî söz konusu râvinin hataları olsa da onunla ihticac edilebileceğini düşündüğü için *lâ be'se bih* şeklinde naklederek karşı çıkmaktadır. Her ikisi münekkit de râvinin zayıflığı konusunda aynı görüşü paylaşıırken, farklı hüküm vermektedirler. Sonuç olarak tespit edilen veriler ışığında Yahya b. Maîn ile Abdurrahman b. Mehdî'nin İbrahim b. Muhâcir hakkındaki görüş ayrılığının hakikî bir ihtilaf olduğu söylenebilir.

²⁵² Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, I, 296.

²⁵³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Dîvânü'd-duafâ*, nşr. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî, Mekke: Mektebetü'n-Nahda el-Hadîsiyye, 1387/1968, XXI, 256.

²⁵⁴ Muhammed Halef Selâme, *Lisânü'l-muhaddisîn*, II, 1892.

3.2.2. Yezîd er-Rişk (ö. 130/748)

Tam ismi Ebû'l-Ezher b. Sinân Yezîd b. Ebî Yezîd ed-Dubaî er-Rişk el-Basrî olup kaynaklarda kısaca Yezîd er-Rişk yahut Yezîd el-Kâsım yahut el-Kassâm olarak kaydedilir. “Rişk” lakabının anlamı ile ilgili çeşitli görüşler aktarılmaktadır. Kökeninin Farsça'ya dayanmakta olduğu ifade edilmektedir. Kelâbâzî bu kelimenin Basralıların lügatine göre “kassâm” anlamına geldiğini, Gassânî ise “çokça kıskanan” manasında olduğunu söylemektedir. Bir başka görüşe göre Farsça “saçın köklerine yapışan bit” anlamına geldiği ifade edilmektedir.²⁵⁵ Ayrıca “uzun sakal” manasına da geldiği söylenmektedir. Bu kelimenin “akrep” anlamına geldiğini belirtenler de olmuştur.²⁵⁶ Nitekim Abbas ed-Dûrî, hocası Yahya b. Maîn'den bu hususla ilgili şunu nakletmektedir: Yezîd sakallarını tararken arasından akrep çıktı ve “Rişk” diye lakap verildi.²⁵⁷ Yezîd er-Rişk, mal ve mirasları taksim etmekle görevli memur anlamına gelen “kassâm”²⁵⁸ vazifesi yapmaktaydı.²⁵⁹ Basra'da hicrî 130 yılında vefat etti.²⁶⁰

Yezîd er-Rişk; Hâlid el-Ebah, Abdullah b. Enes, Mutarrif b. eş-Şihhîr, Saîd b. el-Müseyyib²⁶¹ ve Muâze el-Adeviyye gibi âlimlerden rivayet etmiştir. Kendisinden ise Şu'be, Ma'mer b. Râşid, Abdulvâris b. Saîd, Hammâd b. Zeyd, Ebân b. Yezîd el-Attar, Hammâd b. Zeyd ve İbn Uleyye rivayet etmiştir.²⁶² Yezîd er-Rişk'in rivayetleri, musannif muhaddisler tarafından *Kütüb-i Sitte*'ye kaydedilmiştir.²⁶³

²⁵⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî el-Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî, 1401/1981, XXIII, 74.

²⁵⁶ Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kadî İyâz, *Meşâriku'l-envâr alâ sıhâhi'l-âsâr*, nşr. Sâlih Ahmed eş-Şâmî, Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1440/2018, II, 88.

²⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, nşr. Seyyid Mu'zam Hüseyin, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1977/1396, s. 211.

²⁵⁸ “Kassâm: İslâm hukuk literatüründe ganimet, şirket ve miras gibi konularda her türlü menkul ve gayrimenkul malı bölerek şâyi hisseleri belirli hale getiren kişi ya da resmî görevliye denilmektedir.” Bkz. Saîd Öztürk “Kassâm”, DİA, XXIV, 579.

²⁵⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003/1424, III, 569; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32:281.

²⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 283.

²⁶¹ Zebîdî “müseyyib” kelimesinin “muhaddis” vezninde olduğunu ifade ederek bazı muhaddislerin şöyle dediğini nakletmektedir: Irak ehli (fakihler) *Müseyyeb* şeklinde okurken, Medine ehli (muhaddisler) *Müseyyib* şeklinde okumuşlardır. Bkz. Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseyinî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevheri'l-kâmûs*, nşr. Heyet, Kuveyt: el-Meclisü'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Fünûn ve'l-Âdâb, 1385/1422, III, 90.

²⁶² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 372.

²⁶³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 371.

3.2.2.1. Hakkındaki Görüşler

Yahya b. Maîn'den gelen rivâyetlere bakıldığında biri hariç Yezîd er-Rişk'i güvenilir bir râvi olarak görmekte birlikte zabtında problem olduğuna delâlet eden lafızlar kullanarak onu değerlendirmeye tâbi tutmuştur. İsmail b. Uleyye ise onu tad'îf etmektedir. Bu da Yahya b. Maîn ve hocası İsmail b. Uleyye'nin söz konusu râvinin güvenilirliği hakkında görüş ayrılığına düştüğünü düşündürmektedir. Münekkit âlimlerin Yezîd er-Rişk hakkındaki kanaatlerinin olumlu olduğu görülmektedir. Ancak İbn Mende ve Hâkim el-Kebîr, Basralıların nezdinde söz konusu râvinin hadis açısında güçlü olmadığını ifade etmektedirler.²⁶⁴

Tablo 6: Yezîd er-Rişk Hakkındaki Görüşler

Münekkit Âlimler	Nakleden Râvi	Değerlendirme
İsmail b. Uleyye	Yahya b. Maîn	<i>Yuda 'ifuhu</i> ²⁶⁵
Yahya b. Maîn	Abbas ed-Dûrî	<i>Sâlih</i> ²⁶⁶
Yahya b. Maîn	İbn Tahmân	<i>Leyse bihi be's</i> ²⁶⁷
Yahya b. Maîn	Dârimî	<i>Sika</i> ²⁶⁸
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Hayseme	<i>Leyse bihi be's</i> ²⁶⁹
Yahya b. Maîn	İbn Şâhin	<i>Leyse bihi be's</i> ²⁷⁰
Yahya b. Maîn	İbn Şâhin	<i>Zayıf</i> ²⁷¹
Ahmed b. Hanbel	Ebû Tâlib	<i>Sâlihu 'l-hadis</i> ²⁷²
Ebû Zûr'a		<i>Sika</i> ²⁷³
Ebû Hâtim		<i>Sika</i> ²⁷⁴
Tirmizî (ö. 279/892)		<i>Sika</i> ²⁷⁵
Nesâî		<i>Leyse bihi be's</i> ²⁷⁶
Hâkim el-Kebîr (ö. 378/988)		<i>Leyse bi'l-metîn indehüm</i> ²⁷⁷
İbn Mende (ö. 395/1005)		<i>Leyse bi'l-kavî indehüm</i> ²⁷⁸

²⁶⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî, *Fethü'l-bâb fi'l-künâ ve'l-elkâb*, nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî, Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1996/1417, s. 91; Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî*, I, 269.

²⁶⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 372.

²⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 298.

²⁶⁷ Yahya b. Maîn, *Min kelâmi Ebî Zekeriyâ*, s. 70.

²⁶⁸ Yahya b. Maîn, *Târihu İbn Maîn -rivâyetü Dârimî-*, s. 214.

²⁶⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 298.

²⁷⁰ İbn Şâhin, *Târihu esmâi's-sikât*, nşr. Subhi es-Sâmerrâî, Kuveyt: Dâru's-Selefiyye, 1404/1984, s. 254.

²⁷¹ İbn Şâhin, *Târihu esmâi's-sikât*, s. 254.

²⁷² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 372.

²⁷³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 298.

²⁷⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 298.

²⁷⁵ Makdisî, *el-Kemâl*, IX, 429.

²⁷⁶ Makdisî, *el-Kemâl*, IX, 429.

²⁷⁷ Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî*, I, 269.

²⁷⁸ İbn Mende, *Fethü'l-bâb*, s. 91.

3.2.2.2. Değerlendirme

Yahya b. Maîn'in talebeleri vasıtasıyla günümüze ulaşan nakillerden anlaşılmaktadır ki, Yahya b. Maîn, Yezîd er-Rişk'i güvenilir kabul etmektedir. Yahya b. Maîn'in kendisine uzunca yıllar mülazemette bulunduğu talebelerin hiçbirinden onu zayıf gördüğüne delalet eden bir rivayet bulunmamaktadır. Sadece İbn Şâhin, Yahya b. Maîn'in Yezîd er-Rişk'i tad'îf ettiğini ifade etmektedir. İbn Şâhin, hicrî 297 yılında doğmuş ve Yahya b. Maîn ile karşılaşmamıştır. İbn Şâhin, ilgili eserinde bu bilgiyi bir râvi zikretmeden aktarmaktadır. Dolayısıyla bu bilgiyi kimden aldığı, söz konusu râvinin kim olduğu bilinmemektedir. Bu bilgiler çerçevesinde Yahya b. Maîn'in Yezîd er-Rişk'i güvenilir bir râvi olarak kabul ettiği rahatlıkla söylenebilir.

İsmail b. Uleyye'nin Yezîd er-Rişk'i tad'îf ettiği bilgisi bize Yahya b. Maîn aracılığıyla ulaşmaktadır. Şu rivayet, İsmail b. Uleyye'nin Yezîd er-Rişk'i neden tad'îf ettiğini anlama konusunda fikir vermektedir. İsmail b. Uleyye şöyle demektedir: “Yezîd er-Rişk'ten dört hadis işittim. (Hadisleri) Kitabından naklediyordu. Bu (hadislerin) (ezbere bilmiyordu o sebeple) doğru olmadığını (*lâ yuhfaz*) söyledim ve ilgi göstermedim (*felem erğab fihi*). Şu'be geldi, onun Muâze el-Adeviyye'den olan hadislerini kitabına kaydetti.”²⁸⁰ Bu rivayetten anlaşılıyor ki, İbn Uleyye, Yezîd er-Rişk'in zabtında problem görmektedir. Bu hususu şu rivayet de teyit etmektedir: Yahya b. Maîn'in naklettiğine göre, İsmail b. Uleyye, İshak b. Süveyd'den hadis rivayet ederken birisi İbn Uleyye'den Yezîd er-Rişk'in hadisini de rivayet etmesini istemiş. İbn Uleyye ise o kişiye şöyle cevap vermiştir: “Size şaşırıyorum! Ben size İshak'tan (b. Süveyd) rivayet ediyorum, siz ise Yezîd'den (er-Rişk) rivayet etmemi mi istiyorsunuz!”²⁸¹ İshak b. Süveyd ve Yezîd er-Rişk'in ortaklaşa rivayet ettikleri bir hadiste İshak b. Süveyd'in hadisi ref' ettiği görülmektedir. Yezîd ise hadisi *mevkuf* olarak rivayet etmiştir. Muhaddisler, rivayeti inceledikten sonra *merfû* olarak rivayet edilmesinin daha doğru olduğunu ifade etmişlerdir.²⁸² Söz konusu hadis ve etrafında dönen merfu-mevkuf tartışmaları her ne kadar doğrudan İshak'ın

²⁷⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963/1382, IV, 444.

²⁸⁰ Ebû Bekir Ahmed b. Ali Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, nşr. Ebû Abdullah es-Sûrakî, Haydarâbâd: Cem'iyetü Dâireti'l-Meârif el-Osmâniyye, 1938/1357, s. 229.

²⁸¹ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzibi'l-Kemâl*, II, 93. Müellif, söz konusu naklin İbn Ebî Hayseme'nin *Târihu'l-kebîr* adlı eserinde geçtiğini ifade etmektedir. İlgili kaynağa bakılmış ancak bu nakle rastlanmamıştır.

²⁸² Söz konusu rivayet için bkz. Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fi ehâdisi'n-nebeviyye*, nşr. Mahfuzurrahman Zeynullah es-Selefi, Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985, XIV, 428, 429.

Yezid'den daha iyi bir zabta sahip olup, tercihe şayan olduğunu göstermese de İbn Uleyye'nin zikretmiş olduğu sözün arka planına ışık tutmaktadır.

Münekkit âlimler Yezîd er-Rişk'i güvenilir kabul etmektedir. Ancak Hâkim el-Kebîr, Basralıların Yezîd er-Rişk'i hadis açısından güçlü görmediklerini ifade etmektedir. Zehebî, Hâkim el-Kebîr'in (ö. 378/988) *leyse bi'l-kavî indehüm* (Basralılar'ın nezdinde hadis açısından güçlü değil) sözüyle tek kaldığını (infirâd) ve Hâkim el-Kebîr'in hata ettiğini ifade etmiştir.²⁸³ Dolayısıyla İbn Mende'nin de yukarıda zikredilen bu sözünün muteber olmadığı söylenebilir. Burada İbn Mende'nin sözünün kaynağının aslında Hâkim el-Kebîr olduğu anlaşılmaktadır.

Yahya b. Maîn ve hocası İsmail b. Uleyye arasındaki ihtilafın, İsmail b. Uleyye'nin Yezîd er-Rişk'in zabtında problem görmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Yahya b. Maîn'in ise *sika*, *sâlih* ve *leyse bihî be's*, gibi ifadeler kullanması söz konusu râviyi sika olarak gördüğü anlamına gelmektedir.²⁸⁴ İbn Uleyye'ye göre bu sorun söz konusu râviyi tad'îf edilecek bir problem iken, Yahya b. Maîn ise tad'îf edecek kadar bir sorun görmemektedir. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda bu ihtilafın hakikî bir ihtilaf olduğu söylenebilir.

3.2.3. Üsâme b. Zeyd el-Leysî (ö. 153/770)

Tam adı Ebû Zeyd Üsâme b. Zeyd el-Leysî el-Medenî'dir. Ricâl ve terâcim-tabakât kitapları tarandığında Üsâme b. Zeyd'in Medine'li olup hicrî 153 yılında vefat ettiği bilgisi dışında hayatı hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır.²⁸⁵

Üsâme b. Zeyd, Zührî, Nâfi' mevlâ İbn Ömer, Atâ b. Ebî Rebâh, Muhammed b. el-Münkedir, Sâlih b. Keysân ve Amr b. Şuayb gibi kimselerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden ise Yahya b. Saîd el-Kattân, Abdullah b. el-Mübârek, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Vehb, Evzâî, Vekî' ve Ebû Nuaym gibi kimseler rivayet etmiştir. Buhârî dışındaki *Kütüb-i Sitte* sahipleri, Üsâme b. Zeyd'in rivayetlerine asıllarında yer verip muttasıl tariklerle zikrederken, Buhârî onun rivayetlerini muallak olarak asılları dışında aktarmaktadır.²⁸⁶

²⁸³ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, IV, 444.

²⁸⁴ Ahmet Yücel, *Hadis İliminde Tenkit Terimleri*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2015, s. 120.

²⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 551

²⁸⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 208, 209.

3.2.3.1. Hakkındaki Görüşler

Yahya b. Maîn, Üsâme b. Zeyd'i güvenilir olarak görmektedir.²⁸⁷ Hocası Yahya b. Saîd el-Kattân ise ilgili râviyi zayıf saymaktadır.²⁸⁸ Ayrıca Yahya el-Kattân'ın söz konusu râvinin son zamanlarında ondan rivayet etmeyi terk ettiği de Ahmed b. Hanbel gibi münekkit âlimler tarafından aktarılmaktadır.²⁸⁹ Yahya el-Kattân'ın Üsâme'den rivayet etmeyi bırakmasının sebebi bağlamında mürsel bir hadisin merfû olarak nakledilmesi zikredilmektedir. Yahya el-Kattân'ın söz konusu râviden hadis rivayetini terk etmesinin Yahya b. Maîn'in meclisinde de gündeme geldiği görülmektedir. İbn Ebî Hayseme bu olayı şöyle aktarmaktadır: “Yahya b. Maîn'e, Üsâme b. Zeyd el-Leysi'nin durumu soruldu. Şöyle dedi: ‘Yahya b. Saîd el-Kattân onu zayıf sayardı. Çünkü o, Atâ'dan, onun da Câbir'den naklettiği ‘Arafat'ın tamamı vakfe yeridir’ hadisini nakletmiştir. Oysa Yahya el-Kattân bu hadisi zayıf kabul etmiştir.’”²⁹⁰ Yahya b. Maîn, hocası Yahya el-Kattân'ın bu tavrını doğru bulmadığını dile getirmektedir.²⁹¹ Yahya el-Kattân'ın Üsâme b. Zeyd'den rivayet etmeyi terk etmesi ile ilgili İbn Hacer şu rivayeti zikretmektedir: “Yahya b. Saîd el-Kattân, Üsâme b. Zeyd'in Atâ'dan onun da Câbir'den ‘Mina günlerinin tamamı kurban kesme günleridir’ şeklindeki hadisi merfû olarak rivayet ettiğini duyduğunda ‘şâhit olun ki ben onun hadislerini terk ettim!’ demiştir.”²⁹² Dârekutnî yukarıdaki rivayeti zikrettikten sonra Buhârî'nin bu sebepten dolayı Üsâme'nin rivayetlerini terk ettiğini ifade etmektedir.²⁹³ Yahya b. Maîn, bir diğer anlatısında Yahya el-Kattân'ın Üsâme'ye olan tavrının sebebini şöyle aktarmaktadır: “Yahya b. Saîd el-Kattân, Üsâme'nin Atâ'dan onun da Câbir'den şu hadisi nakletmesi sebebiyle ona karşı olumsuz bir tutum sergilemiştir (*yekrahu*): ‘...Bir adam, ‘Ey Allah'ın Resulü! Kurban kesmeden önce saçımı tıraş ettim’ dedi.” Ancak bu hadis Atâ'dan mürsel olarak rivayet edilmiştir.”²⁹⁴ Bu hadislerin her biri birbirinden bağımsız müstakil hadisler gibi gözükse de aslında bunların tek bir rivayetin farklı kısımları olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁵ Yahya el-Kattân'ın ona karşı olan bu sert tutumu Ebû Bekir b. Hallâd'ın şu

²⁸⁷ Yahya b. Maîn, *Târihu İbn Maîn -rivâyetü Dürî-*, III, 157; İbn Ebî Hayseme, *et-Târihu 'l-kebir*, 2:332; Yahya b. Maîn, *et-Târih -rivâyetü Dârimî-*, s. 66.

²⁸⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî, *et-Târihu 'l-kebir*, nşr. Salah b. Fethi Helal, Kâhire: el-Fârûku'l-hadîsiyye li't-tibaa', 1424/2004, II, 332.

²⁸⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 76.

²⁹⁰ İbn Ebî Hayseme, *et-Târihu 'l-kebir*, II, 332.

²⁹¹ Zehebî, *Târihü 'l-İslâm*, IV, 24.

²⁹² İbn Hacer, *Tehzîbü 'l-Tehzîb*, I, 209.

²⁹³ İbn Hacer, *Tehzîbü 'l-Tehzîb*, I, 209.

²⁹⁴ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 66.

²⁹⁵ Ukaylî, *ed-Duaqâ*, I, 17-20; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü 'l-imâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şuayb el-Arnâvût, Adil Müşşid vd., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001/1421, XXII, 381.

anlatısında da görülmektedir: Ebû Bekir b. Hallâd, Yahya b. Saîd el-Kattân'a "bize İbn Davud Üsâme b. Zeyd'den şu hadisi nakletti" deyince Yahya b. Saîd el-Kattân şöyle dedi: "Üsâme b. Zeyd'den asla rivayette bulunmayacağım."²⁹⁶ Söz konusu hadisin hangi hadis olduğu tespit edilememekle beraber yukarıda zikredilen hadislerden biri olması kuvvetle muhtemeldir.

Kaynaklara bakıldığında Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Üsâme b. Zeyd'i bir başka rivayet sebebiyle de tenkit ettiği ve bu nedenden dolayı ondan nakilde bulunmayı terk ettiği görülmektedir. Zührî'den rivayet edilen bir hadisi, Zührî'nin ashâbı "an Saîd b. el-Müseyyib" diye nakletmektedir. Buna karşın Üsâme b. Zeyd ise "an Zührî kâle semi'tü Saîd b. el-Müseyyib" diye şâz olarak nakletmektedir. Yani Üsâme b. Zeyd, Zührî'nin talebelerine muhalefet ederek "semi'tü" lafzını eklemektedir. Yahya el-Kattân bu rivayeti eleştirmiş ve Üsâme'den nakletmeyi terk etmiştir.²⁹⁷

Ricâl kaynakları tarandığında Üsâme b. Zeyd ile ilgili genel manada olumlu bir tablo görmek mümkündür. Üsâme b. Zeyd, zabtı bakımından eleştiriye tâbi tutulmuştur. Münekkit âlimler, onun adalet yönünden güvenilir olduğunu ifade ederken, zabtının pek sağlam olmadığını söylemekten geri durmamışlardır. Üsâme b. Zeyd'in zabtını problemlili gören münekkit âlimlerden biri Ahmed b. Hanbel'dir. Oğlu Abdullah babası Ahmed b. Hanbel ile yaşadığı diyalogu şu şekilde ifade etmektedir: "Babam, 'Üsâme b. Zeyd, Nafi'den münker hadisler rivayet etmiştir' dedi. Ben de ona 'Üsâme *hasenü'l-hadis*'tir' dedim. O da şöyle cevap verdi: 'Eğer hadislerini dikkatlice incelersen, onların içinde münker olanları görürsün.'²⁹⁸ Bir başka rivayette ise "hadislerini incele, hadislerindeki *ıtırâbı* fark edeceksin" dediği nakledilir.²⁹⁹

²⁹⁶ Ukaylî, *ed-Duafâ*, I, 18.

²⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, I, 210; İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 76.

²⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 24.

²⁹⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 76.

Tablo 7: Üsâme b. Zeyd el-Leysî Hakkındaki Görüşler

Münekkit Âlimler	Nakleden Râvi	Değerlendirme
Yahya b. Saîd el-Kattân	Yahya b. Maîn	<i>Yuda 'ifuhu</i> ³⁰⁰
Yahya b. Saîd el-Kattân	Yahya b. Maîn	<i>Lâ yerdâhu</i> ³⁰¹
Yahya b. Saîd el-Kattân	Yahya b. Maîn	<i>yekrahu</i> ³⁰²
Yahya b. Saîd el-Kattân	Ahmed b. Hanbel	<i>Tereke hadîse Üsâme b. Zeyd bi-aharatin</i> ³⁰³
Yahya b. Saîd el-Kattân	Ahmed b. Hanbel	<i>Üsâme b. Zeyd aleyhi âmmetü 'n-nâs kad ravev anhu illa Yahya b. Saîd terekehu</i>
Yahya b. Saîd el-Kattân	İbn Dâvud	<i>Lâ uhaddisu an Üsâme b. Zeyd bi-şeyin ebeden</i> ³⁰⁴
Yahya b. Saîd el-Kattân	Amr el-Fellâs	<i>Haddesenâ anhu Yahya b. Saîd sümme terakehu</i>
Yahya b. Saîd el-Kattân	İbn Hibbân	<i>Yeskütü anhu</i> ³⁰⁵
Yahya b. Saîd el-Kattân	Ebû Dâvud	<i>Emseke anhu bi-aharatin</i>
Yahya b. Saîd el-Kattân	Fesevî	<i>Tekelleme fîhi</i>
İbn Sa'd (ö. 230/845)		<i>Kâne kesîra 'l-hadîs, yüsteda 'fu</i> ³⁰⁶
Yahya b. Maîn	Dûrî	<i>Sika</i> ³⁰⁷
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Hayseme	<i>Sika</i> ³⁰⁸
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Meryem	<i>Sika</i> ³⁰⁹
Yahya b. Maîn	Ahmed b. Hanbel	<i>Sika, hüccet</i> ³¹⁰
Yahya b. Maîn	Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî	<i>Sika, sâlih</i> ³¹¹
Yahya b. Maîn	Dârimî	<i>Leyse bihi be's</i> ³¹²
Yahya b. Maîn	Berkî	<i>Enkerü aleyhi ehâdîs</i> ³¹³
Yahya b. Maîn	İbn Adî	<i>Leyse bi-hadisihî velâ bi-rivâyâtihi be's, hayrun min Üsâme b. Zeyd b. Eslem bi-kesîr</i> ³¹⁴
Yahya b. Maîn		<i>Leyse bi-hadisihî velâ bi-rivâyâtihi be's, hayrun min Üsâme b. Zeyd b. Eslem bi-kesîr</i> ³¹⁵
Yahya b. Maîn	İbnü'l-Cüneyd	<i>Sâlih, leyse bi-zâke</i> ³¹⁶

³⁰⁰ İbn Ebî Hayseme, *et-Târihu 'l-kebir*, II, 332.

³⁰¹ Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücebî el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men harrece lehü 'l-Buhârî fî'l-Câmîi 's-sahîh*, nşr. Ebû Lübâbe Hüseyin, Riyad: Dâru'l-Livâ li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1406/1986, I, 400.

³⁰² Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 166.

³⁰³ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 76.

³⁰⁴ Ukaylî, *ed-Duafâ*, I, 18.

³⁰⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 74.

³⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 551.

³⁰⁷ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, III, 157

³⁰⁸ İbn Ebî Hayseme, *et-Târihu 'l-kebir*, II, 332

³⁰⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 77.

³¹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 350.

³¹¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 77.

³¹² Yahya b. Maîn, *et-Târih-rivâyetü Dârimî-*, s. 66.

³¹³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 209.

³¹⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 78.

³¹⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 78.

³¹⁶ Yahya b. Maîn, *Suâlâtü İbni'l-Cüneyd*, s. 402.

Ali b. el-Medîni		<i>Sika</i> ³¹⁷
Ahmed b. Hanbel	Abdullah b. Ahmed b. Hanbel	<i>Ravâ Üsâme an Nâfi' ehâdîs menâkîr</i> ³¹⁸
Ahmed b. Hanbel	Merrûzî	<i>Leys akvâ min zâ (İbn Zeyd b. Eslem)</i> ³¹⁹
Ahmed b. Hanbel	Ebû Bekir el-Esrem	<i>Leyse bi-şey</i> ³²⁰
Buhârî		<i>Hüve mimmen yehtemilü</i>
İclî		<i>Sika</i> ³²¹
Ebû Dâvud		<i>Sâlih</i> ³²²
Ebû Hâtim	İbn Ebî Hâtim	<i>Yüktebü hadisuhu ve lâ yühteccü bihi</i> ³²³
Fesevî		<i>İnde ehli'l-Medineti ve ashâbina sikatün, me'mûnun</i> ³²⁴
Nesâî		<i>Leyse bi'l-kavî</i> ³²⁵
İbn Hibbân		<i>Yuhtiu</i> ³²⁶
İbn Hibbân		<i>Müstakîmü'l-emr, sahîhü'l-kitâb</i> ³²⁷
İbn Adî		<i>Hasenü'l-hadîs, ercû ennehu lâ be'se bih</i> ³²⁸
Hâkim en-Neysâbüri		<i>Sahîhü'l-kitâb</i> ³²⁹
Zehebî		<i>Kavîyyü'l-hadîs, Sika</i> . ³³⁰
İbn Hacer		<i>Sadûk, yehimü</i> ³³¹

³¹⁷ Ebû'l-Hasen Ali b. Abdillâh Ali b. el-Medîni, *Suâlâtü Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe li-Ali b. el-Medîni*, nşr. Muvaffak Abdullah Abdulkâdir, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1983/1404, s. 98.

³¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 24.

³¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Min kelâmi Ahmed b. Hanbel*, s. 84.

³²⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 349.

³²¹ İclî, *Târihu's-sikât*, s. 60.

³²² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 209.

³²³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 285.

³²⁴ Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, III, 43.

³²⁵ Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, s. 19. Nesâî'nin mezkûr eserinde Üsâme b. Zeyd el-Leysî için "leyse bi-sika", Üsâme b. Zeyd b. Eslem için ise "leyse bi'l-kavî" ifadesi geçmektedir. Ancak ricâl kitaplarının büyük bir kısmı Nesâî'nin Üsâme b. Zeyd el-Leysî için "leyse bi'l-kavî" ifadesini kullandığını belirtmektedir. Örnek için bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 209. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-kübrâ* adlı eserinin ilgili kısmının dipnotunda doğru olanın "leyse bi'l-kavî" ifadesi olduğunu, Leysî ile İbn Eslem hakkında verilen hükümlerin yerlerinin değiştiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Leysî'nin İbn Eslem'den daha sağlam olduğunun altını çizmektedir. Beşşâr Avvâd'ın ifadeleri için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, IV, 23, dn. 5.

³²⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 74.

³²⁷ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-Müsnedü's-sahih ale't-tekâsîm ve'l-enva'*, nşr. Mehmet Ali Sönmez ve Halis Aydemir, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012, I, 172.

³²⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, II, 78.

³²⁹ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, II, 57.

³³⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Zikrû esmâi men tüküllime fihi ve hüve müvessekun*, nşr. Muhammed Şekûr el-Meyâdinî, Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, 1986/1406, s. 41.

³³¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 98.

3.2.3.2. Değerlendirme

Yahya b. Maîn, kendisine sorulan soru üzerine hocası Yahya el-Kattân'ın söz konusu râviyi terk etmesini sebepleriyle açıklamıştır. Bu mecliste mi yoksa bir başka mecliste mi olduğu tespit edilememekle birlikte Yahya b. Maîn, hocasının bu tavrını doğru bulmamaktadır. Burada Yahya b. Maîn'in doğru bulmadığı tutum, hocasının yani Yahya el-Kattân'ın Üsâme b. Zeyd'den hadis rivayetini terk etmesidir. Yahya el-Kattân'ın söz konusu râviyi tad'îf edip terk etmesinin gerekçeleri vardır. Nitekim Yahya el-Kattân'ın Üsâme b. Zeyd'i terk etmesi bağlamında zikredilen rivayette tüm râviler Atâ'dan mürsel olarak rivayet ederken, Üsâme merfu olarak nakletmektedir. Bir diğer hadiste ise Üsâme, isnâda "semi'tü" lafzını ekleyerek Zührî'nin talebelerine muhalefet etmektedir. Yahya b. Maîn, Yahya el-Kattân'ın mezkûr hadisten dolayı Üsâme b. Zeyd'i terk ettiğini ifade etmektedir. Ancak Yahya el-Kattân'ın Üsâme'yi bir hadis sebebiyle değil, birden fazla hadis sebebiyle terk ettiği söylenebilir.

Diğer münekkit âlimlerin vermiş oldukları hükümlere bakıldığında genelde zabtının problemlili olduğuna dikkat çekilmektedir. Vurgulanan bir diğer husus ise Üsâme b. Zeyd'in *sahîhü'l-kitâb* olduğunun söylenmesidir. Burada zabtından rivayet ettiğinde hata yaptığına ancak nüshalarından rivayet ettiğinde düzgün naklettiğine işaret edilmiştir. Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Üsâme b. Zeyd'den rivayet etmeyi onu zabt açısından problemlili gördüğü için terk ettiği ifade edilebilir. Diğer münekkit âlimlerin râvinin bu sorununu vurgulaması Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Üsâme b. Zeyd'i tad'îf etme noktasındaki haklılığına işaret etmektedir. Dolayısıyla Yahya b. Maîn ile hocası Yahya b. Saîd el-Kattân'ın söz konusu râvinin zabtı sebebiyle hakikî olarak ihtilaf ettiği ifade edilebilir.

3.2.4. Abdülhamîd b. Ca'fer el-Ensârî (ö. 153/770)

Tam ismi Ebû'l-Fazl Abdülhamîd b. Ca'fer b. Abdullah b. el-Hakem b. Râfi' b. Sinân el-Ensârî el-Evsî el-Medenî'dir.³³² Hicrî 83 yılında doğan Abdülhamîd b. Ca'fer, Medine'nin fakihlerinden biri olarak anılmaktadır.³³³ Babası Ca'fer b. Abdullah el-Hakem³³⁴ ile dedesi Râfi' b. Sinân el-Ensârî³³⁵ hadis ilmi ile iştigal etmiştir. Oğlu Sa'd da hadis rivayetinde bulunmuştur.³³⁶ Hicrî 153 yılında Medine'de 70 yaşında vefat etmiştir.³³⁷

Abdülhamîd b. Ca'fer; babası Cafer b. Abdullah, Ömer b. el-Hakem, Vehb b. Keysân, Yahya b. Saîd el-Ensârî, Esved b. Alâ b. Hârise es-Sekafi, İbrahim b. Abdullah b. Huneyn, Zührî gibi râvilerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden ise Abdullah b. el-Mübârek, Hâlid b. el-Hâris, Hüşeym b. Beşîr, Vekî' b. Cerrâh, Yahya b. Saîd el-Kattân adlı râviler rivayet etmiştir. *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce Abdülhamîd b. Cafer'in rivayetlerine eserlerinde yer verirken, Buhârî onun rivayetini muallak olarak zikretmektedir.³³⁸

3.2.4.1. Hakkındaki Görüşler

Yahya b. Maîn, Abdülhamîd b. Ca'fer'i güvenilir gördüğünü ifade etmekle birlikte onun Kaderî inanca sahip olduğunu belirtmiştir.³³⁹ Yahya b. Saîd el-Kattân ise söz konusu râviyi zayıf kabul etmesine rağmen ondan rivayette bulunmaktadır. Yahya b. Maîn'e Yahya el-Kattân'ın râviyi tad'îf etmesine rağmen neden ondan nakilde bulunduğu sorulunca, o bu durumu şöyle izah etmektedir: "Yahya b. Saîd el-Kattân, kendilerine değer vermediği kimselerden de rivayet ederdi."³⁴⁰ Böylece o, her hadis âliminin bir kimseden rivayette bulunmasının onu tevsîk ettiği anlamına gelmediğini ortaya koymaktadır. Bir rivayette ise Yahya el-Kattân'ın Abdülhamîd b. Cafer'i tevsîk ettiği bildirilmektedir.³⁴¹

³³² İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VI, 111.

³³³ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, IV, 114.

³³⁴ Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, II, 195.

³³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 28.

³³⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 285.

³³⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VI, 112.

³³⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VI, 111, 112.

³³⁹ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, III, 165.

³⁴⁰ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 197.

³⁴¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI,10.

Münekkit âlimlerin neredeyse tamamının Abdülhamîd b. Ca'fer'i güvenilir olarak gördüğü ifade edilebilir. Onun güvenilir bir râvi olduğu ifade edilirken bid'at sahibi olduğu da ayrıca vurgulanmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla Yahya b. Saîd el-Kattân'dan başka onu sadece Süfyân es-Sevrî zayıf saymaktadır.³⁴² Süfyân es-Sevrî'den aktarılan bir rivayete göre o, Abdülhamîd b. Ca'fer'i zayıf kabul etmekte, bir başka rivayete göre ise onun hadisini zayıf görmektedir.³⁴³ Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, Süfyân'ın Abdülhamîd b. Ca'fer'i zayıf görmesinin nedenini onun Kaderî olması ile ilişkilendirmektedir.³⁴⁴ Ebû Dâvud ise Süfyân'ın Abdülhamîd b. Ca'fer'i tenkit etmesini Muhammed b. Abdullah b. Hasan ile birlikte dönemin iktidarına isyan etmesine bağlamaktadır (*lihurûcihi mea Muhammed b. Abdilllah b. Hasan*).³⁴⁵

İbn Hibbân, Abdülhamîd b. Ca'fer'in rivayetlerini incelediğini, tek başına rivayet ettikleri arasında münker olan bir hadis göremediğini ifade etmektedir.³⁴⁶ İbn Hibbân'ın bu değerlendirmesi söz konusu râvinin zabtının güçlü olduğunu göstermektedir. Diğer münekkit âlimlerin de bu minvaldeki sözleri İbn Hibbân'ı destekler mahiyettedir.

Tablo 8: Abdülhamîd b. Ca'fer el-Ensârî Hakkındaki Görüşler

Münekkit Âlimler	Nakleden Râvi	Değerlendirme
Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778)	Yahya b. Maîn	<i>Yuda 'ifuhu</i> ³⁴⁷
Süfyân es-Sevrî	Yahya b. Saîd el-Kattân	<i>Yuda 'ifu hadise Abdülhamîd b. Ca'fer</i> ³⁴⁸
Süfyân es-Sevrî	Ahmed b. Hanbel	<i>Yuda 'ifu Abdilhamîd b. Ca'fer</i> ³⁴⁹
Süfyân es-Sevrî	Ali b. el-Medîni	<i>Yuda 'ifuhu</i> ³⁵⁰
Süfyân es-Sevrî	İbn Ebî Şeybe	<i>Lâ yerdâhu</i> ³⁵¹
Yahya b. Saîd el-Kattân	Yahya b. Maîn	<i>Yuda 'ifuhu</i> ³⁵²
Yahya b. Saîd el-Kattân	Yahya b. Maîn	<i>Yüvessikuhu</i> ³⁵³
İbn Sa'd (ö. 230/845)		<i>Kâne sikaten, kesîra 'l-hadis</i> ³⁵⁴

³⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 153.

³⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Suâlâtü Ebî Dâvud li'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî cerhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm*, nşr. Ziyad Muhammed Mansur, Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1414/1983, s. 220; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 153.

³⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, III, 153.

³⁴⁵ Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Suâlâtü Ebî Ubeyd el- Âcurrî Ebâ Dâvud es-Sicistânî fî'l-cerh ve 'l-ta'dîl*, nşr. Muhammed Ali Kâsım el-Ömerî, Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1403/1983, s. 94; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 539.

³⁴⁶ İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, II, 81.

³⁴⁷ İbn Ebî Hayseme, *et-Târihü'l-kebir*, II, 338.

³⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Suâlâtü Ebî Dâvud*, s. 220.

³⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, III, 153.

³⁵⁰ Ali b. el-Medîni, *Suâlâtü Muhammed b. Osmân*, s. 100.

³⁵¹ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve 'l-tecrîh*, II, 907.

³⁵² Yahya b. Maîn, *Târihu İbn Maîn -rivâyetü Dûrî-*, IV, 197.

³⁵³ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh*, VI, 10.

³⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 552.

Yahya b. Maîn	Dûrî	<i>Leyse bihî be's, kâne kaderiyyen</i> ³⁵⁵
Yahya b. Maîn	Dûrî	<i>Sika, kâne yürmâ bi'l-kader</i> ³⁵⁶
Yahya b. Maîn	İbn Muhriz	<i>Sika</i> ³⁵⁷
Yahya b. Maîn	Dârimî	<i>Sika</i> ³⁵⁸
Yahya b. Maîn	İbn Tahmân	<i>Leyse bihî be's</i> ³⁵⁹
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Şeybe	<i>Sika</i> ³⁶⁰
Yahya b. Maîn	İbnü'l-Cüneyd	<i>Leyse bihî be's, kâne kaderiyyen</i> ³⁶¹
Yahya b. Maîn	İbnü'l-Cüneyd	<i>Leyse bihî be's, kad ketebtü anh</i> ³⁶²
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Hayseme	<i>Leyse bihî be's</i> ³⁶³
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Hayseme	<i>Leyse bi-hadisihî be's</i> ³⁶⁴
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Hayseme	<i>Sâlih</i> ³⁶⁵
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Meryem	<i>Sika</i> ³⁶⁶
Ali b. el-Medînî (ö. 234/848-49)		<i>Kâne yekulu bi'l-kader, ve kâne indenâ sika</i> ³⁶⁷
Ahmed b. Hanbel	Abdullah b. Ahmed b. Hanbel	<i>İndena sikatün sikatün</i> ³⁶⁸
Ahmed b. Hanbel	Ebü Dâvud	<i>Leyse bihî be's, kad ihtemelehu 'n-nâs</i> ³⁶⁹
Ebü Hâtim (ö. 277/890)	İbn Ebî Hâtim	<i>Mahalluhu 's-sıdk</i> ³⁷⁰
Ebü Hâtim		<i>Lâ yuhteccü bihî</i> ³⁷¹
Fesevî (ö. 277/890)		<i>Sika, hasenü'l-hadis</i> ³⁷²
Nesâî (ö. 303/915)		<i>Leyse bi'l-kavî</i> ³⁷³
Nesâî		<i>Leyse bihî be's</i> ³⁷⁴
Sâcî (ö. 307/920)		<i>Sika, sadûk</i> ³⁷⁵
İbn Hibbân (ö. 354/965)		<i>Rubbemâ ehta</i> ³⁷⁶
İbn Hibbân		<i>Ehadü's-sikâti'l-mütünîn, kad sebertü ahhârâhu felem erahu inferede bi-hadisîni münker lem yüşârik fih</i> ³⁷⁷

³⁵⁵ Yahya b. Maîn, *et-Târih*-, III, 190.

³⁵⁶ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, III, 165.

³⁵⁷ Yahya b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, 1:97.

³⁵⁸ Yahya b. Maîn, *Târihu İbn Maîn (Dârimî)*, s. 96.

³⁵⁹ Yahya b. Maîn, *Min kelâmi Ebî Zekeriyâ -rivâyetü İbn Tahmân-*, s. 48.

³⁶⁰ Ebü'l-Velîd el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, II, 907.

³⁶¹ Yahya b. Maîn, *Suâlâtü İbni'l-Cüneyd*, s. 308.

³⁶² Yahya b. Maîn, *Suâlâtü İbni'l-Cüneyd*, s. 426.

³⁶³ İbn Ebî Hayseme, *et-Târihü'l-kebîr*, II, 337.

³⁶⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 10.

³⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 10.

³⁶⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, 7:3.

³⁶⁷ Ali b. el-Medînî, *Suâlâtü Muhammed b. Osmân*, s. 100.

³⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, III, 153.

³⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Suâlâtü Ebî Dâvud*, s. 220.

³⁷⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 10.

³⁷¹ Zehebî, *el-Muğni fi'd-duafâ*, II, 526.

³⁷² Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-târih*, II, 458.

³⁷³ Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, nşr. Mahmud İbrahim Zâyed, Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396/1976, s. 72.

³⁷⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 112.

³⁷⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 112.

³⁷⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 122.

³⁷⁷ İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, II, 81.

İbn Adî (ö. 365/976)		<i>Ercû ennehu lâ be'se bihî vehüve mîmmen yüktebü hadisuhû</i> ³⁷⁸
Zehebî (ö. 748/1348)		<i>Sika</i> ³⁷⁹

3.2.4.2. Değerlendirme

Rivayetlere bakıldığında Yahya b. Maîn'in Abdülhamîd b. Ca'fer'i güvenilir olarak gördüğü ancak kullandığı lafızlar dikkate alındığında hafızasında problem gördüğü anlaşılmaktadır. Yahya b. Saîd el-Kattân'dan ise güvenilir ve zayıf gördüğüne dair iki farklı görüş nakledilmektedir. Diğer münekkit âlimlerin kahir ekseriyetinin söz konusu râviyi güvenilir râvilerden saydığı ancak zabt bakımından problemlili gördüğü ifade edilebilir. Bazı münekkit âlimler ise Abdülhamîd b. Ca'fer'i cerh etmektedir. Nakledilen rivayetler göz önünde bulundurulduğunda Abdülhamîd b. Ca'fer'in cerh edilmesinin sebebi muhtemelen zabtıyla ilgili bir durumdur. Zira Kaderî inanca sahip olması hadis rivayetine herhangi bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Râvinin, kendi mezhebinin propagandasını yaptığı tespit edilememiştir. Nitekim böyle bir duruma münekkit âlimlerin sessiz kalması mümkün gözükmemektedir. Bunun aksini belirten münekkit ise Süfyân es-Sevrî'dir. Süfyân'ın Abdülhamîd b. Cafer'i tad'îf etmesine dair iki görüş öne sürülmektedir. Birincisi, Abdülhamîd b. Ca'fer'in Kaderî olması iken diğer görüş onun iktidara isyan etmesidir. Söz konusu râvinin zabtına dair bir şey söylemeyen Süfyân es-Sevrî, onun adalet yönünün problemlili olduğunu görmektedir. Kaderî oluşu esas alınacak olursa bid'at sahibi bir râviyi tad'îf etmektedir. Bir başka ihtimal ise râvinin, dönemin iktidarına isyan etmesi sebebiyle fâsık olarak görmesi ve bu sebeple cerh etmesidir. Yahut her iki meseleyi de merkeze alarak cerh etmiş olabilir.

Yahya el-Kattân'ın Abdülhamid b. Ca'fer'i tevsîk ettiğine dair de rivayet bulunmaktadır. Tevsîk ve tad'îfine dair her iki rivayet de Yahya b. Maîn kanalıyla gelmektedir. Erken dönem tenkit sistemi göz önünde bulundurulduğunda râvinin münekkit nezdinde güvenilir olması esastır. Sonrasında ise râvinin bazı vasıflarını kaybetmesi yahut münekkidin râviye dair bazı bilgilere muttali olmasıyla râvi cerh edilebilir.³⁸⁰ Burada da kuvvetle muhtemel Yahya b. Saîd el-Kattân önce Abdülhamid b. Ca'fer'in güvenilir olduğunu ifade etmiş, ardından onun hakkında yeni bilgilere erişince onu tad'îf etmiştir.

³⁷⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 5.

³⁷⁹ Zehebî, *Siyer*, VII, 21.

³⁸⁰ Muhammed Enes Topgöl, *Rivayetten Râviye: Cerh-Ta'dil Hükümleri Nasıl Oluşturdu?*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2019, s. 43.

Burada değinilmesi gereken bir diğere mesele ise Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Abdülhamîd b. Ca'fer'i zayıf olarak nitelendirmesine rağmen ondan rivayette bulunmasıdır. Bir kimsenin bir râviden rivayet etmesi mutlak olarak onu güvenilir olarak gördüğü anlamına gelmez. Zira muhaddislerin, *sahih*, *zayıf* ve *mevzu* ayırımına gitmeksizin her türlü bilgiyi topladığı söylenebilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Yahya b. Saîd el-Kattân, muteber görmediği kimselerden de rivayet ederdi. Ayrıca Zehebî'nin şu ifadeleri konuya daha da açıklık kazandırmaktadır: “Yahya b. Saîd el-Kattân, ricâl tenkidinde müteşeddittir. Şayet onun bir râviyi tevsik ettiğini görürsen, ona güven. Ancak bir kimseyi zayıf saydığını görürsen, diğere münekkitt âlimlerin görüşünü öğreninceye kadar acele karar verme.”³⁸¹ Sonuç itibariyle Yahya b. Maîn ve Yahya b. Saîd el-Kattân'ın değerlendirme farklılığının bulunması râvinin zabtıyla ilgili bir durumdur. Yahya b. Maîn söz konusu râvinin zabtında problem görmemekte ve onu *sika* bir râvi olarak kabul etmektedir. Buna karşın hocası Yahya b. Saîd el-Kattân, muhtemelen sonradan râvinin bazı rivayetlerine muttali olmuş ve râviyi zayıf görerek cerh etmiştir. Sonuç olarak bu ihtilaf, hakikî ihtilaf başlığı altında değerlendirilebilir.

3.2.5. Muâviye b. Sâlih el-Hadramî (ö. 158/775)

Tam adı Ebû Amr Muâviye b. Sâlih b. Hudayr el-Hadramî el-Hımsî olan Muâviye b. Sâlih, hicrî 80 yılı civarında yani Abdülmelik b. Mervân (hs. 65-86/685-705) döneminde doğmuştur.³⁸² Hicrî 125 yılında Humus'tan ayrılan Muâviye b. Sâlih Endülüs'e yerleşmiştir. Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu olan Abdurrahman b. Muâviye ed-Dâhil (ö. 172/788) Muâviye b. Sâlih'i kadı olarak tayin etmiştir. Ömrünün sonlarına doğru hac vazifesini yerine getiren Muâviye b. Sâlih, Hicaz ve başka yerlerde hadis rivayetinde bulunmuştur.³⁸³ Vefat edinceye kadar kadılık yapan Muâviye, hicrî 158 yılında Endülüs'te vefat etmiştir.³⁸⁴

Muâviye b. Sâlih; İshak b. Abdullah, Yahya b. Saîd el-Ensârî, Abdurrahman b. Cübeyr, Mekhûl eş-Şâmî, İbn Râhûye, Râşid b. Sa'd, Ali b. Ebî Talha ve Habîb b. Ubeyd gibi âlimlerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden ise Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa'd, İbn Vehb, Ma'n b. İsa, Abdurrahman b. Mehdî ve Hammâd b. Hâlid el-Hayyât gibi râviler hadis nakletmiştir. Muâviye b. Sâlih'in rivayetlerine, *Kütüb-i Sitte* müellifleri eserlerinde yer vermişlerdir.³⁸⁵

³⁸¹ Zehebî, *Siyer*, IX, 183.

³⁸² Zehebî, *Siyer*, VII, 159.

³⁸³ Zehebî, *Siyer*, VII, 160, 161.

³⁸⁴ Zehebî, *Siyer*, VII, 162.

³⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 209, 210.

3.2.5.1. Hakkındaki Görüşler

Yahya b. Maîn'in Muâviye b. Sâlih'e yönelik tevsik ifadelerinin yanı sıra onu tad'if ettiği de görülmektedir. Söz gelimi Muhammed b. Vaddâh'ın (ö. 287/900) şu anlatısı, Yahya b. Maîn'in Muâviye b. Sâlih'in rivayetlerine verdiği değeri göstermektedir. Vaddâh şöyle aktarmaktadır: Yahya b. Maîn bana "Muâviye b. Sâlih'in hadislerini topladınız mı?" dedi, ben de "hayır" dedim. Bunun üzerine "Vallahi büyük bir ilmi zayi ettiniz" dedi.³⁸⁶ Hocası Yahya b. Saîd el-Kattân ise söz konusu râviden hadis nakletmekten kaçındığına ve onu rivayete ehil görmediğine dair bazı rivayetler aktarılmaktadır. Nitekim Yahya b. Maîn, Yahya el-Kattân'ın Muâviye b. Sâlih'e karşı tutumunu şöyle anlatmaktadır: "Abdurrahman b. Mehdî, Muâviye b. Sâlih'ten bir hadis naklettiğinde, Yahya el-Kattân ona sert bir şekilde çıkışıp "Bu ne biçim hadisler!" derdi. Ancak İbn Mehdî, kimden rivayet ettiğine pek aldırmaz etmezdi. Öte yandan Yahya el-Kattân ise rivayet ettikleri konusunda ince eleyip sık dokuyan biriydi (*sikatün fi'l-hadîs*)."³⁸⁷ Yahya b. Maîn'in olayı anlattıktan sonra yapmış olduğu yorum Yahya b. Saîd el-Kattân'ın tavrını doğru bulduğuna işaret etmektedir.

Münekkit âlimlerin Muâviye b. Sâlih'e karşı olumsuz bir tutum sergilediği görülmektedir. Ona karşı bu olumsuz tavrın çeşitleri sebepleri olmakla birlikte zabt kusurunun ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim Humeyd b. Zencûye, Ali b. el-Medîni'ye "sen [kimsede bulunmayan] garip hadislerin peşindesin. O halde Abdullah b. Sâlih'e git ve Muâviye b. Sâlih'in kitabını yaz, bu şekilde iki yüz hadis elde edersin."³⁸⁸ demesi bu durumun örneklerinden birini teşkil etmektedir. Muâviye b. Sâlih'in kadılık yapması dolayısıyla devlet adamlarıyla yakın ilişkide bulunması ondan hadis rivayetinin terk edilmesine sebep olmuştur. Örneğin Zehebî, Ebû İshak el-Fezârî'nin "o, kendisinden hadis rivayet edilmeye ehil birisi değil" sözünün asıl sebebinin Muâviye b. Sâlih'in devletle olan yakın ilişkisinden (kadılık yapmak gibi) kaynaklandığı şeklinde yorumlamaktadır.³⁸⁹ Bir diğer terk sebebi ile ilgili şu rivayet de dikkat çekicidir: Ahmed b. Saîd b. Ebî Meryem dayısı Musa b. Seleme'den şöyle duyduğunu nakletmektedir: "Hadis yazmak için Muâviye b. Sâlih'in yanına gittim. Yanında çalgı aletleri gördüm. Bunun ne olduğunu sorunca, o şöyle dedi: 'Bunlar, bana Endülüs Valisi

³⁸⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, X, 211.

³⁸⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, VIII, 143.

³⁸⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, VIII, 143.

³⁸⁹ Zehebî, *Siyer*, VII, 160.

İbn Mes'ûd'un hediye ettiği şeylerdir.' Bunun üzerine onu terk ettim ve ondan hadis yazmadım."³⁹⁰

Tablo 9: Muâviye b. Sâlih el-Hadramî Hakkındaki Görüşler

Münekkit Âlimler	Nakleden Râvi	Değerlendirme
Şu'be		<i>Leyse bi-şey</i> ³⁹¹
Ebû İshak el-Fezârî		<i>Mâ kâne bi-ehlin en yürva anhu</i> ³⁹²
Yahya b. Saïd el-Kattân	Yahya b. Maîn	<i>Lâ yerdâ</i> ³⁹³
Yahya b. Saïd el-Kattân	Ali b. el-Medînî	<i>Mâ künnâ ne'huzü anhu fî zâlike'z-zamân ve lâ harfen</i> ³⁹⁴
Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813-14)	Ali b. el-Medînî	<i>Yüvessikuhu</i> ³⁹⁵
İbn Sa'd		<i>Kâne sikaten, kesîra 'l-hadîs</i> ³⁹⁶
Yahya b. Maîn	Dûrî	<i>Leyse bi-ridan</i> ³⁹⁷
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Hayseme	<i>Sâlih</i> ³⁹⁸
Yahya b. Maîn	Ca'fer et-Tayâlisî	<i>Sika</i> ³⁹⁹
Yahya b. Maîn	Zehebî	<i>Leyyenehû</i> ⁴⁰⁰
Ahmed b. Hanbel	Merrûzî	<i>Mâ a'lemü illa hayran</i> ⁴⁰¹
Ahmed b. Hanbel	Ebû Tâlib	<i>Kâne sikaten</i> ⁴⁰²
İclî		<i>Sika</i> ⁴⁰³
Ebû Zür'a	İbn Ebî Hâtim	<i>Sikatün muhaddisun</i> ⁴⁰⁴
Ebû Dâvud	Ebû Ubeyd el-Âcurrî	

³⁹⁰ Ukaylî, *ed-Duafâ*, IV, 183.

³⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 269.

³⁹² Ukaylî, *ed-Duafâ*, IV, 183.

³⁹³ İbn Ebî Hayseme, *et-Târihu 'l-kebîr*, III, 266.

³⁹⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 382.

³⁹⁵ Buhârî, *et-Târihu 'l-kebîr*, IX, 110.

³⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü*, IX, 530.

³⁹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 383. Söz konusu rivayet Dûrî'nin rivayet etmiş olduğu *et-Târih* adlı eserde bulunmamaktadır. İbn Hacer bu duruma *Tehzîbü 'l-Tehzîb*'te dikkat çekmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü 'l-Tehzîb*, X, 210.

³⁹⁸ İbn Ebî Hayseme, *et-Târihu 'l-kebîr*, III, 267.

³⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbü 'l-Kemâl*, XXVIII, 189.

⁴⁰⁰ Zehebî, *Mizânü 'l-i'tidâl*, IV, 135.

⁴⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Min kelâmi Ahmed b. Hanbel*, s. 168.

⁴⁰² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 382.

⁴⁰³ İclî, *Târihu 's-sikât*, s. 432.

⁴⁰⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 383

Ebû Hâtim	İbn Ebî Hâtim	<i>Sâlihu 'l-hadîs, hasenü 'l-hadîs, yûktebü hadisuhu velâ yuhteccü bihî</i>
İbn Hirâş (ö. 283/896)		<i>Sadûk</i> ⁴⁰⁵
Bezzâr		<i>Leyse bihî be's, sika</i> ⁴⁰⁶
Nesâî		<i>Sika</i> ⁴⁰⁷
İbn Adî		<i>Vemâ erâ bi-hadisihî be'sen, ve hüve indî sadûk illâ ennehu yekau fî ehâdisihî ifrâdât</i> ⁴⁰⁸

3.2.5.2. Değerlendirme

Münekkit âlimlerin kahir ekseriyeti Muâviye b. Sâlih'in hâfıza problemi olduğuna işaret etmekle birlikte onu güvenilir biri olarak görmüşlerdir. Ayrıca söz konusu devletle yakın ilişki içinde olması, kendisinde çalgı aletlerinin bulunması bazı muhaddisler tarafından ondan hadis rivayetinin terk edilmesine neden olmuştur. Ancak burada dikkat çeken bir husus söz konusu muhaddislerin ona herhangi bir cerh ifadesi yöneltmeyip, hadis rivayetinin terk edilmesiyle yetinilmesidir. Zira bir münekkit, çeşitli sebeplerle bir râvinin rivayetini terk edebilir. Ancak bu “terk” onu mutlak olarak cerh ettiği anlamına gelmez. Burada bahsi geçen râviyi terk etmek ile zayıfın bir üst derecesi olan metruk râvi karıştırılmamalıdır. Bu gibi durumların doğrudan bir cerh sebebi olmadığı, rivayetin terk edilmesinin ise muhaddislerin şahsi tutumlarıyla ilgili olduğu ifade edilebilir.⁴⁰⁹

Yahya b. Maîn'in, Muâviye b. Sâlih hakkındaki yargıları genellikle olumluyken, Yahya b. Saîd el-Kattân'ın onu rivayet konusunda ehil kabul etmediği ve hadis nakletmekten kaçındığı görülmektedir. Yahya el-Kattân'dan aktarılan rivayetlere bakıldığında söz konuyu râviyi cerh tâbi tuttuğu ifade edilebilir. Bu durumda da Yahya b. Maîn ile Yahya b. Saîd el-Kattân'ın söz konusu râvi hakkında ihtilaf ettikleri düşünülebilir. Yahya b. Saîd el-Kattân'ın bu tavrının sebebi büyük ihtimalle Muâviye b. Sâlih'in zabt problemi ile ilgilidir. Söz konusu râvinin zabt probleminin ana sebebinin kadılık vazifesinden kaynaklandığı ifade edilebilir. Zira bu vazife yoğun mesaisi nedeniyle hadis rivayetiyle meşgul olmayı engellemektedir. Yahya b. Maîn'in

⁴⁰⁵ Zehebî, *Siyer*, VII, 162.

⁴⁰⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü 'l-Tehzîb*, X, 211.

⁴⁰⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü 'l-Tehzîb*, X, 210.

⁴⁰⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, VIII, 146.

⁴⁰⁹ Mehmet Efendioğlu, “Metrûk”, *DİA*, XXIX, 416.

olumlu ifadeleri önce onun rivayetlerinde bir problem görmediğini, sonradan râvinin zabt problemi yaşadığı yahut İbn Maîn'in bu bilgiye sonradan muttali olduktan sonra râvinin rivayetleriyle ihticac edebileceğini ifade etmektedir. Sonuç olarak burada ele alınan râvinin hadis rivayeti açısından pek güçlü olmadığı, zabt konusunda problemlili bir râvi olduğu söylenebilir. Bu veriler göz önünde bulundurularak Yahya b. Maîn ile Yahya b. Saîd el-Kattân'ın bu görüş ayrılığının hakikî bir ihtilaf olduğu ifade edilebilir.

3.2.6. Ömer b. Habîb el-Adevî (ö. 207/823)

Tam adı Ömer b. Habîb b. Muhammed el-Adevî el-Kâdî el-Basrî olan Ömer b. Habîb'in ailesi ve hayatı hakkında bilgi neredeyse yok denilecek kadar azdır. Yalnızca kadılık görevi ile ilgili bazı bilgiler mevcuttur. Bağdat'a geldiğinde, Halife Mehdî (h.s. 775/785) tarafından Mısır'ın Şarkiyye adlı vilâyetine kadı olarak tayin edildi. Akabinde hicrî 172 yılında Halife Hârûnürreşîd (h.s. 786-809) tarafından Basra Kadılığı görevi tevdi edildi.⁴¹⁰ Tarihi bilinmemekle birlikte onun Rusafe Kadılığı yaptığı da rivayet edilmektedir.⁴¹¹ Basra'daki kadılık görevinden ehil olmadığı gerekçesiyle hicrî 181 yılında Halife Hârûnürreşîd tarafından alınmıştır.⁴¹² Basra'da hicrî 207 yılında vefat etmiştir.⁴¹³ Terâcim-tabakât eserlerine bakıldığında Muhammed adında bir oğlu ve Abdullah adında bir torunu olduğu görülmektedir. Söz konusu eserler incelendiğinde Abdullah'ın hadis rivayeti ve kadılık ile uğraştığı anlaşılmaktadır.

Ömer b. Habîb; Humeyd et-Tavîl, Yahya b. Saîd el-Ensârî, Hişâm b. Urve, İbn Aclân, İbn İshak, Dâvud b. Ebî Hind, İbn Avn, İbn Ebî Zi'b ve İbn Cüreyc gibi kimselerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden ise Hafs b. Amr er-Rebâlî, Muhammed b. es-Sabâh el-Cürcerâî, Muhammed b. Selâm el-Beykendî, Muhammed b. Yahya el-Kat'î ve Ebû Kılâbe er-Rakkâşî gibi râviler hadis nakletmiştir. Ömer b. Habîb el-Adevî'nin rivâyetlerine *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden yalnızca İbn Mâce eserinde yer vermiştir.⁴¹⁴

⁴¹⁰ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 27, 28; Ebû Amr Halife b. Hayyât, *Târihu halife b. Hayyât*, nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1397/1977, s. 464.

⁴¹¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 29.

⁴¹² Muhammed b. Halef b. Hayyân Vekî', *Ahbârü'l-kudât*, nşr. Abdülazîz Mustafa el-Merâğî, Beyrut: Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1366/1947, II, 145; Halife Hayyât, *Târih*, s. 464.

⁴¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 295.

⁴¹⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 431, 432.

3.2.6.1. Hakkındaki Görüşler

Yahya b. Maîn'in Ömer b. Habîb hakkındaki görüşleri incelendiğinde onun söz konusu râviyi zayıf saydığı ve itibar etmediği anlaşılmaktadır.⁴¹⁵ Tespit edilebildiği kadarıyla Ömer b. Habîb hakkında İsmail b. Uleyye'den yalnızca bir rivayetin günümüze ulaştığı tespit edilmiştir. İsmail b. Uleyye'nin ilel-suâlât, tabakât-terâcim ve tarih literatürü incelendiğinde Yahya b. Maîn'in naklettiği şu rivayete karşılaşılmaktadır: "İsmail b. Uleyye, Ömer b. Habîb'i methederdi. O, şöyle derdi: 'Ondan (Ömer b. Habîb'ten) yazın. Muaz b. Muaz'dan (hadis) yazıp da Ömer b. Habîb'ten yazmayana hayret ederdi (*Yeteacbebu mimmen yektübü an Muâz ve yedeu Ömer b. Habîb*).'"⁴¹⁶ Buradan hareketle İsmail b. Uleyye'nin Ömer b. Habîb'e olumlu yaklaştığı söylenebilir. Bu veriler, Yahya b. Maîn ve hocası İsmail b. Uleyye'nin Ömer b. Habîb hakkında ihtilaf ettiğini düşündürmektedir.

Münekkit âlimlerin kahir ekseriyetinin Ömer b. Habîb hakkındaki kanaati olumsuz olup, hıfzının zayıflığına dikkat çekilmektedir. Bazı muhaddisler ise hıfzının problemlili olduğunu kabul etmesine rağmen onu güvenilir bir râvi olarak saymaktadırlar. Nitekim Zekeriyâ b. Yahya es-Sâcî (ö. 307/920) şu tespitte bulunmaktadır: Sika kişilerden rivayet ettiğinde hata ediyor. Ubeydullah b. Hasan'ın talebesi idi. Ubeydullah b. Hasan'ın rivayetlerini aldılar. Zannediyorum ki, Ehl-i re'y olduğundan dolayı onu terk ettiler. O *saduk* idi. Hadis ilminde yeterli değildi (*lem yekün min firsâni'l-hadîs*).⁴¹⁷ İbn Hibbân ise onun hakkında şu yorumda bulunmaktadır: "O, güvenilir kimselerden rivayet ettiği maktûb rivayetlerde tek kalıyordu. Onu, ilme henüz yeni başlamış bir kimse bile duysa yanlış olup kendisiyle ihticac edilemeyeceğini bilir."⁴¹⁸

⁴¹⁵ Yahya b. Maîn, *et-Târîh (Dûrî)*, IV, 134.

⁴¹⁶ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XI, 443.

⁴¹⁷ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 32.

⁴¹⁸ İbn Hibbân el-Bustî, *el-Mecrûhîn*, II, 89.

Tablo 10: Ömer b. Habîb el-Adevî Hakkındaki Görüşler

Münekkit Âlimler	Nakleden Râvi	Değerlendirme
İsmail b. Uleyye	Yahya b. Maîn	<i>Yüsnî aleyhi, ve yeteaccebu mimmen yektübü an Muâz ve yedeu Ömer b. Habîb</i> ⁴¹⁹
Yahya b. Maîn	Dûrî	<i>Zayıf/yezkibü</i> ⁴²⁰
Yahya b. Maîn	İbn Tahmân	<i>Leyse bi-sikatin</i> ⁴²¹
Yahya b. Maîn	Mufaddal b. Gassân el-Galâbî	<i>Leyse bi-şey</i> ⁴²²
Yahya b. Maîn		<i>Leyse hadisuhû bi-şey, mâ yüsâvî felsen</i> ⁴²³
Ahmed b. Hanbel	Ahmed b. Muhammed	<i>Müsteħfffen bi-hadîsihi</i> ⁴²⁴
Buhârî		<i>Yetekkellemûne fih</i> ⁴²⁵
İclî		<i>Leyse bi-şey</i> ⁴²⁶
Ebû Zür'a		<i>Leyse bi'l-kavî</i> ⁴²⁷
Ebû Hâtim	İbn Ebî Hâtim	<i>Leyse bi-kavî</i> ⁴²⁸
Fesevî		<i>Zayıf, lâ yüktebü hadisuhû</i> ⁴²⁹
Nesâî		<i>Zayıf</i> ⁴³⁰
Sâcî		<i>Sadûk, lem yekün min fursâni 'l-hadîs</i> ⁴³¹
İbn Kâni' (ö. 351/962)		<i>Sâlih</i> ⁴³²
İbn Adî		<i>Hasenü 'l-hadîs, yüktebü hadisuhû mea da 'fihî</i> ⁴³³

⁴¹⁹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 31. (Rivayetin tamamı verilmemiş, yalnızca Yahya b. Maîn'in görüşü verilmiştir. Söz konusu rivayette İsmail b. Uleyye'nin de kanaati yer almakta olup, rivayetin diğer kısmı bir sonraki başlığın altında zikredilecektir.)

⁴²⁰ Yahya b. Maîn, *et-Târih (Dûrî)*, IV, 134; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 105.

⁴²¹ Yahya b. Maîn, *Min kelâmi Ebî Zekeriyâ*, s. 58.

⁴²² Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XI, 443.

⁴²³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 31.

⁴²⁴ Ukaylî, *ed-Duafâ*, III, 152.

⁴²⁵ Buhârî, *et-Târihü 'l-kebir*, VI, 148.

⁴²⁶ İclî, *Ma 'rifetü 's-sikât* II, 164.

⁴²⁷ Mizzî, *Tehzibü 'l-Kemâl*, XXI, 293.

⁴²⁸ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 105.

⁴²⁹ Mizzî, *Tehzibü 'l-Kemâl*, XXI, 293.

⁴³⁰ Nesâî, *ed-Duafâ* s. 83.

⁴³¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XIII, 32.

⁴³² İbn Hacer, *Tehzibü 'l-Tehzib*, VII, 432.

⁴³³ İbn Hacer, *Tehzibü 'l-Tehzib*, VII, 432.

İbn Hibbân		<i>Kâne mimmen yenferidü bi'l-maklûbâti ani'l-esbât hatta izâ semiahâ el-mübtedî fi hazîhi es-sinâa şehide ennehu ma'lûletün lâ yecüzü el-ihcâc bihi</i> ⁴³⁴
Dârekutnî		<i>Seyyü'l-hıfz</i> ⁴³⁵

3.2.6.2. Değerlendirme

Yahya b. Maîn'den gelen rivayetlerin tamamından Ömer b. Habîb'in zayıf bir râvi olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın İsmail b. Uleyye söz konusu râviyi övmekte ve ondan hadis yazılabileceğini ifade etmektedir. Diğer münekkit âlimlerin -bazı istisnalar dışında- hemen hepsi onu cerh etmektedir. Bu durumda İsmail b. Uleyye'nin sözünü ele almak gerekmektedir. İsmail b. Uleyye'den gelen nakilde Ömer b. Habîb'in sika olduğuna delâlet eden herhangi açık bir lafız geçmemektedir. Bir diğer dikkat çekilen husus ise İsmail b. Uleyye'nin Ömer b. Habîb'i Muaz b. Muaz (ö. 196/812) ile kıyaslamasıdır.⁴³⁶ Yahya b. Maîn'in aktardığına göre İsmail b. Uleyye "...Muaz b. Muaz'dan (hadis) yazıp da Ömer b. Habîb'ten yazmayana hayret ederdi (*Yeteacbebu mimmen yektübü an Muâz ve yedeu Ömer b. Habîb*)" sözünden Muaz b. Muaz'ı Ömer b. Habîb ile aynı seviyede yahut (güvenilirlik bakımından) daha aşağı derecede gördüğü anlaşılabilir. İsmail b. Uleyye'nin hadis taliplerini Ömer b. Habîb'e yönlendirmesini, teşvik kabilinden anlamak doğru olacaktır. Zira akranı ve meslektaşını sayılabilecek bir kişiye bu şekilde davranmasını yadırganacak bir husus olarak görmemek gerekmektedir. Daha önce de vurgulandığı üzere İsmail b. Uleyye bir hadis münekkidi değilken Yahya b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel devrinin en yetkin münekkit âlimleridir. Dolayısıyla İsmail b. Uleyye ile Ömer b. Habîb arasında şahsî bir ilişkinin olduğu ihtimaller arasında değerlendirilebilir. Diğer münekkitlerin kanaatleri de Yahya b. Maîn'in haklı olduğunu göstermekte ve bu durumu teyit etmektedir. Sonuç itibariyle bu ihtilafın hakikî bir ihtilaf olduğu ifade edilebilir.

⁴³⁴ İbn Hibbân el-Bustî, *el-Mecrûhîn* II, 89.

⁴³⁵ Dârekutnî, *el-İlel*, III, 261.

⁴³⁶ Ömer b. Habîb ve Muaz b. Muaz müşterek hocalara sahip olmasının yanında şu ortak paydaya da sahiptir: Halife, Ömer b. Habîb'i kadılık görevinden azlettikten sonra yerine Muaz b. Muaz'ı kadı olarak tayin etmiştir. Bkz. Muhammed b. Halef b. Hayyân Vekî', *Ahbârü'l-kudât*, II, 145.

4. Zâhirî İhtilâflar

Zâhirî ihtilâf, görünüş itibariyle münekkitlerin bir râvi hakkındaki hükümlerinin teâruz etmesine rağmen ilgili görüşlerin tümü bir araya getirilip bağlamları incelendiğinde ihtilâf sanılan durumun aslında ihtilâf olmamasıdır.

4.1. Zabt Sebebiyle İhtilâf

Tespit edilebildiği kadarıyla bu çalışmada hakkında görüş ayrılığı bulunduğu zannedilen ihtilâfların başlıca sebebi zabt kaynaklıdır. Söz gelimi münekkitler bir râvinin zabtının hem sağlamlığı hem de problemlili oluşunu zikretmektedir. Bu çalışma kapsamındaki râvinin ihtilâtı göz önüne alınıp söz konusu görüşler incelendiğinde ilgili râvinin zabtının sağlamlığına dair görüş ihtilâttan öncesine aitken, problemlili olduğuna dair görüş ise râvinin ihtilâtı sonrası işaret etmektedir.

4.1.1. Muhammed b. İshak (ö. 151/768)

Tam ismi Muhammed b. İshak b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî'dir.⁴³⁷ Kaynaklarda kısaca "İbn İshak" olarak zikredilmektedir. Künyesinin Ebû Abdullah mı yoksa Ebû Bekir mi olduğu hususunda ihtilâf bulunmaktadır. Hatib el-Bağdâdî bu konudaki rivayetleri bir araya getirmiş ve Ebû Bekir künyesini tercih etmiştir.⁴³⁸ İbn İshak, hicrî 80'li yıllarda dünyaya gelmiştir.⁴³⁹

Medine'den yola çıkarak Cezîre Valisi Abbas b. Muhammed'in yanına giden İbn İshak orada beş yıl boyunca hadis rivayetiyle iştiğal etmiştir. Akabinde Kûfe, Hîre ve Re'y'de hadis rivayet etmiştir. Ondan rivayet edenlerin sayısı Medine ehlinde ziyade mezkûr beldelerden olmasının sebebi budur.⁴⁴⁰ Yaptığı bu seyahatlerden sonra Bağdat'a gelen İbn İshak, burada bir müddet durduktan sonra hicrî 151 yılında vefat etmiştir.⁴⁴¹ *Kitâbü'l-megâzî* isimli esere sahip olmasıyla siyer ve megâzî alanında önemli bir konuma sahip olan İbn İshak hakkında İbn Şihâb

⁴³⁷ Zehebî, *Siyer*, VII, 33.

⁴³⁸ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 7, 9-11.

⁴³⁹ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, IV, 193.

⁴⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 553.

⁴⁴¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 8.

ez-Zührî şöyle demektedir: İbn İshak yaşadığı sürece Medine’de ilim kaybolmaz. İmâm Şâfiî ise “megâzide uzmanlaşmak isteyen herkes Muhammed b. İshak’a muhtaçtır” diyerek onun bu sahadaki yerinin önemini vurgulamıştır.⁴⁴² Kaynaklarda kardeşleri Ömer b. İshak ve Musa b. Yesâr’ın da hadis rivayeti ile iştigal ettiği ifade edilmektedir.⁴⁴³

İbn İshak’ın sahâbeden Enes b. Mâlik’i, tâbiînün büyüklerinden Saîd b. Müseyyib’i gördüğü ifade edilmektedir. Babası İshak, amcası Abdurrahman, Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir, Âsım b. Ömer b. Katâde, Zührî, Mekhûl, Sa’d b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avf, Abdurrahman b. el-Esved en-Nehaî, Atâ b. Ebî Rebâh, Yahya b. Urve b. Zübeyr gibi kimselerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden ise Yahya b. Saîd el-Ensârî, Yezîd b. Ebî Habîb, Cerîr b. Hâzim, İbn Avn, Şu’be, Süfyân b. Uyeyne, Süfyân es-Sevrî, Cerîr b. Abdülhamîd ve Yezîd b. Harun gibi râviler rivayette bulunmuştur.⁴⁴⁴ *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin tamamı İbn İshak’ın rivayetlerine eserlerinde yer vermişlerdir.⁴⁴⁵

4.1.1.1. Hakkındaki Görüşler

Yahya b. Maîn’in İbn İshak’ı tad’îf ve tevsik ettiğine dair birkaç farklı rivayet bulunmaktadır. Hocası Yahya b. Saîd el-Kattân’ın ise onu zayıf saydığı, hatta yalancılıkla itham ettiği aktarılmaktadır. Peki, cerh ve ta’dîl konusunda uzman iki münekkidin bir râvi hakkında iki uç yargıda bulunması ne kadar mümkündür? Öncelikle Yahya b. Saîd el-Kattân İbn İshak hakkında gerçekten böyle bir kanaat belirtip belirtmediği tespit edilmelidir. Şayet böyle bir yargıda bulduysa onu niçin tad’îf ettiği ve niçin yalancılıkla itham ettiği araştırılacak, ardından diğer münekkitlerin bu konudaki kanaatleri serdedilecektir.

Ali b. el-Medînî, Yahya b. Saîd el-Kattân ile olan diyalogunu şöyle aktarmaktadır: “Muhammed b. İshak, Kûfe’de iken sen de orada mıydın? diye sordum, o da ‘evet’ diye cevap verdi. Bunun üzerine ‘ondan rivayeti bilinçli olarak mı terk ettin?’ diye sorunca şöyle dedi: ‘Evet, ondan bir hadis bile yazmadım.’”⁴⁴⁶

Bir râvi için cerhin en ağır yalancılıkla itham edilmektir. İbn İshak da bazı hadis âlimlerinin onu yalancılıkla itham etmesine maruz kalmıştır. Burada konu İbn İshak’ın Hişâm b. Urve’nin hanımı olan Fâtıma bint Münzir’den rivayet edip etmemesi hakkındadır. İbn İshak,

⁴⁴² Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 14.

⁴⁴³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 9.

⁴⁴⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, IX, 39.

⁴⁴⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, IX, 38.

⁴⁴⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve t-ta’dîl*, VII, 193.

Fâtıma bint Münzir'den rivayet ettiğini söylemesine rağmen eşi Hişâm b. Urve buna ısrarla karşı çıkmakta ve İbn İshak'ın Fâtıma'dan rivayet etmediğini söyleyerek onu yalancılıkla suçlamaktadır. Başta Yahya b. Saîd el-Kattân olmak üzere bazı münekkitler ise buna dayanarak onun “yalancı” olduğunu söylemekte, bazıları ise İbn İshak'ın yalan söylemediğini, Fâtıma'dan rivayet etmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Burada konu ile ilgili rivayetler, olay örgüsü içerisinde verilmeye çalışılacaktır. Akabinde söz konusu rivayetler değerlendirmeye tâbi tutulacaktır.

Ebû Davud et-Tayâlisî, Yahya b. Saîd el-Kattân ile yaşadığı diyalogu şöyle aktarmaktadır: “Yahya el-Kattân bana dedi ki: ‘Şehadet ederim ki Muhammed b. İshak yalancıdır.’ ‘Nereden biliyorsun?’ dedim, ‘bana Vüheyb söyledi’ dedi. Vüheyb’e, ‘Nereden biliyorsun?’ dedim, ‘Bana Mâlik b. Enes söyledi’ dedi. Mâlik’e, ‘Nereden biliyorsun?’ dedim, ‘Bana Hişâm b. Urve söyledi’ dedi. Hişâm b. Urve’ye, ‘Nereden biliyorsun?’ dedim. ‘Hanımım Fâtıma bint Münzir’den rivayet ediyor. Halbuki ben onunla evlendiğimde o dokuz yaşındaydı ve ölünceye kadar hiçbir erkek onu görmedi’ dedi.” Zehebî, bu rivayeti zikrettikten sonra Yahya ve mezkûr kişilerden böyle şeylerin sâdır olamayacağını, bu haberin asılsız ve zayıf bir iddiadan ibaret olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bunu Şâzekûnî'nin uydurduğunu belirten Zehebî, onun hafızasının güçlü olmakla beraber yalancılıkla itham edildiğini eklemiştir. Zehebî bu rivayetin uydurma olduğunu tarihî verilere dayanarak şöyle açıklamaktadır:

Fâtıma bint Münzir dokuz yaşındayken kocası Hişâm henüz dünyada yoktu. Zira (Fâtıma) ondan on kûsür yaş büyüktür. Fâtıma, Esmâ bint Ebî Bekr'den rivayet etmiştir. Hişâm ise ninesi olmasına rağmen ondan işitmemiştir. Kesin olarak bilinir ki İbn İshak Fâtıma bint Münzir'den hadis almıştır ancak Hişâm bunu bilmemiştir. İbn İshak, Fâtıma'dan işittiğinde, o yaşlı bir kadın, İbn İshak ise çocuktü. Yahut perde arkasından işiten bir adamdı.⁴⁴⁷

Ricâl kitaplarına bakıldığında Yahya b. Saîd el-Kattân ile Ebû Dâvud et-Tayâlisî'nin yaşamış olduğu bu diyalogun zikredildiği ve bunun üzerine yorumlar yapıldığı görülmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla ilk olarak Ukaylî'nin *ed-Duafâü'l-kebîr*⁴⁴⁸ adlı eserinde geçen rivayet, Zehebî'ye kadar olan süreçte tekrar edilegelmiştir. Söz konusu rivayetin kitaplarda dolaşıma girmesi Yahya b. Saîd el-Kattân'ın İbn İshak'ı “yalancı” olarak gördüğü sanısının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Ancak Zehebî bu rivayetin uydurma olduğuna dikkat çekmiş ve uzun yıllar kitapların birbirinin hatasını tekrar etmesi sona ermiştir.

⁴⁴⁷ Zehebî, *Siyer*; VII, 48, 49; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, IV, 196, 197.

⁴⁴⁸ Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*; IV, 23.

Yukarıda zikredilen rivayet her ne kadar uydurma olsa da bu, Hişâm b. Urve'nin İbn İshak'ın Fâtıma'dan rivayet etmediğini söylemediği anlamına gelmez. Zira Zehebî'nin "İbn İshak Fâtıma bint Münzir'den hadis almıştır ancak Hişâm bunu bilmiyordu" demesi Hişâm'ın bu konuda itiraz ettiğine işaret etmektedir. Zehebî'nin uydurma olarak kabul ettiği şey, tarihî verilere de aykırı olan böyle bir diyalogun gerçekleşmiş olmasıdır. Yoksa Hişâm'ın İbn İshak'a takındığı tavra dair rivayet uydurma değildir. Ali b. el-Medîni, Yahya b. Saîd el-Kattân'ın şu anlatısını aktarmaktadır: "Hişâm b. Urve'ye Muhammed b. İshak'ın durumunu sordum. O, Fâtıma bint Münzir'in yanına girer miydi? (Yani onunla görüşüp ondan rivayet etti mi)'. O da şöyle dedi 'O, Fâtıma'ya ulaşabiliyor muydu ki (onun yanına gidebiliyor muydu)?"⁴⁴⁹ Bir başka rivayette Hişâm'a İbn İshak'ın Fâtıma bint Münzir'den rivayet ettiği söylenince İbn İshak'ı yalancı olmakla itham etmiştir.⁴⁵⁰ Yahya el-Kattân'ın naklettiği bir başka rivayette ise Hişâm, "Allah'ın düşmanı yalancı hanımından rivayet etmiş! Onu nerde görmüş ki?" demiştir.⁴⁵¹

Görüldüğü üzere Hişâm b. Urve kesin ve sert ifadelerle İbn İshak'ın Fâtıma bint Münzir'den kesinlikle rivayet etmediğini, zira Fâtıma'yı görmesinin mümkün olmadığını dile getirmiştir. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, Hişâm'ın İbn İshak ile olan ifadelerini babası Ahmed b. Hanbel'e arz etmiş, o da şu yorumu yapmıştır: "Muhtemelen İbn İshak Hişâm'ın evine gelip, Fâtıma bint Münzir'den eve girmek için izin istemiş, o da izin vermiş ve ondan hadis almıştır ancak Hişâm'ın haberi olmamıştır."⁴⁵² Ali b. el-Medîni ise Hişâm'ın dediğini delil olarak görmemekte ve "İbn İshak, Fâtıma'nın evine çocukken gelmiş ve ondan hadis almış olabilir"⁴⁵³ diyerek İbn İshak'ın Fâtıma'dan hadis almasını imkân dâhilinde görmektedir. Ali b. el-Medîni, İbn İshak'ın yetmiş küsur yıl beraber olduğu yakın dostu Süfyân b. Uyeyne'ye şunu sormuştur: "İbn İshak, Fatıma bint Münzir ile oturdu mu (yani ondan rivayet etti mi)?" Süfyân şöyle cevap verdi: "İbn İshak, onun kendisine rivayette bulunduğunu ve onun yanına gittiğini söyledi."⁴⁵⁴

İbn Hibbân, Hişâm b. Urve'nin bu söyleminden dolayı bir kimsenin hadis ilminde cerh edilemeyeceğini ifade etmiştir. Zira tâbiûn neslinden Esved, Alkame, Ebû Seleme ve Atâ'nın Hz. Âişe'yi görmeksizin sadece sesini duyarak ondan hadis dinlediğini ve âlimlerin bu

⁴⁴⁹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 18.

⁴⁵⁰ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 18.

⁴⁵¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 19.

⁴⁵² Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 19.

⁴⁵³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 27.

⁴⁵⁴ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 17. İbn İshak'ın hadis rivayetindeki yeri ile ilgili ayrıca bkz. Abdullah Ünalın, "İbn İshak ve Hadis Rivayetindeki Yeri" *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 2 (2009): s. 97-113.

rivayetleri kabul ettiği örneğini veren İbn Hibbân, aynı şekilde İbn İshak'ın da Fâtıma'nın sesini duyduğunu, aralarında bir perde yahut bir engel bulunarak onun hadislerini dinlediğini ifade etmiştir. Bunun sahit bir *semâ'* olduğunu belirten İbn Hibbân, bu şekilde dinlemeyi kusur olarak gören bir kimsenin insaflı olmadığını söylemiştir.⁴⁵⁵

Ayrıca Yahya b. Saîd el-Kattân'ın *Megâzî* adlı kitaba da itimat etmediği görülmektedir. Nitekim Buhârî'nin hocası Amr el-Fellâs (ö. 249/864) şöyle anlatmaktadır: “Vehb b. Cerîr'in yanındaydık. Oradan ayrıldık ve Yahya b. Saîd el-Kattân'ın yanından geçtik. O, bize ‘nereden geliyorsunuz?’ diye sordu. Biz de ‘Vehb b. Cerîr'in yanındaydık ve o, bize babasından, İbn İshak'tan gelen *Meğâzî* kitabını okudu’ dedik. Yahya el-Kattân ‘oradan çok yalanla ayrılıyorsunuz’ dedi.”⁴⁵⁶ Bu hâdise Yahya el-Kattân'ın İbn İshak'a karşı olan olumsuz tavrının *Megâzî* adlı kitabın üzerinden bir görünümüdür.

Mâlik b. Enes de söz konusu râviyi *deccâl mine'd-decâcîl* diyerek tenkit etmiştir. Buradaki tenkidinin hadis rivayetiyle mi yoksa insani ilişkilerle mi ilgili olduğu önemlidir. Zira -özellikle üzerinde ihtilaf edilen- râviler hakkındaki cerh ifadeleri incelenirken bağlam ve arka plan dikkate alınmazsa ciddi hatalara sebep olabilmektedir. Kaynaklara bakıldığında Mâlik b. Enes ile İbn İshak arasında bir tartışmanın cereyan ettiği görülmektedir. Ensâb âlimleri arasında yer alan İbn İshak, Mâlik'in Zûasbah mevâlisi⁴⁵⁷ olduğunu ileri sürerken Mâlik de aynı şekilde İbn İshak'ın Zûasbah mevâlisinden olduğunu iddia etmiştir. Böylece aralarında tartışma çıkmış ve birbirlerinin aleyhine sözler sarf etmişlerdir. Mâlik b. Enes *Muvatta'*'yı tasnif edince, İbn İshak'ın “onu bana getirin, zira ben onun uzmanıyım” sözü Mâlik'e ulaşınca “O, deccallerden bir deccal, Yahudilerden rivayet eden biri” demiştir. İbn İshak Irak'a gidince aralarındaki sorun çözülmüş ve barışmışlardır. Mâlik b. Enes, İbn İshak'ı özellikle Hayber, Benî Kureyza ve Nadîr gibi gazvelerle ilgili bilgileri Yahudilerin Müslüman olmuş çocuklarından aldığı için eleştirmiştir. Halbuki İbn İshak bu bilgileri ihticac etmek için değil bir araya getirmek için toplamıştır. Mâlik b. Enes ise yalnızca *mutkin* olan kimselerden rivayette bulunduğu için İbn İshak'ı tenkit etmiştir.⁴⁵⁸ Sonuç itibariyle Mâlik b. Enes'in İbn İshak'a yöneltmiş olduğu tenkidin hadis rivayeti ile ilgili olmadığı, aralarındaki anlaşmazlıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ali b. el-Medîni'ye Mâlik b. Enes'in İbn İshak hakkındaki sözü sorulunca o,

⁴⁵⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 381.

⁴⁵⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 193.

⁴⁵⁷ Bkz. İsmail Yiğit, “Mevâlî”, XXIX, 424-426.

⁴⁵⁸ Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî, *Uyûnü'l-eser fi fûnüni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer*, nşr. İbrahim Muhammed Ramazan, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1414/1993, I, 21.

“Mâlik onunla oturmadı, onu tanımadı (yani meclisinde bulunmadı, hadis konusundaki ehliyetini bilmez)” demiştir.⁴⁵⁹

Medine’de Yezîd b. Harun’un meclisinde hadis dinleyen bazı kimselerin İbn İshak’tan hadis nakledilmeye başlanınca “bize ondan hadis rivayet etme, biz onu iyi tanırız” deyip, onun hadislerini yazmak istememeleri⁴⁶⁰ Hişâm b. Urve’nin mezkûr tavrıyla ilişkilendirilebilir. Süfyân b. Uyeyne’ye, Medine ehlinin İbn İshak’tan rivayet etmemesinin sebebi sorulduğunda o, şöyle demiştir: “İbn İshak ile yetmiş küsur yıl boyunca arkadaşlık ettim. Medine ehlinen hiçbir kimse ne onu (olumsuz) bir şey ile itham etti ne de onun aleyhinde bir şey dedi.”⁴⁶¹ Bu iki rivayet göz önünde bulundurulduğunda Medine ehlinen bazı kimselerin ondan hadis nakletmek istemediklerini söylemek mümkündür. Ayrıca Medine ehlinin İbn İshak’ın hadis alanındaki ehliyeti ile ilgili bir şey söylemedikleri görülmektedir. “Medine ehli” ifadesinin muğlak bir ifade olduğunu, bu tabirden kimlerin kastedildiği konusunda net bir bilgi bulunmadığını söylemek mümkündür.

Hatib el-Bağdâdî, İbn İshak ile ilgili rivayetlere yer verdikten sonra âlimlerin İbn İshak’ın rivayetleriyle ihticac etmeyi bırakmalarının nedenlerini şöyle zikretmektedir: Şîî eğilimler taşıyordu, Kaderîliğe nispet edilirdi ve hadislerinde tedlis yaptığı söylenirdi. Ancak onun doğru sözlülüğü (*sıdk*) konusunda itiraz edilmemiştir.⁴⁶² Ahmed b. Hanbel’e “İbn İshak, hadiste teferrüd edince onu kabul ediyor musun?” diye sorulunca “Vallahi hayır, bir hadisin farklı kısımlarını ayrı ayrı kişilerden rivayet edip, hangisini kimden aldığımı belirtmeden sanki tek hadismişi gibi rivayet ettiğini gördüm” demiştir. Ayrıca Ali b. el-Medîni’nin onu övdüğünü ve ona öncelik tanıdığını ifade etmiştir.⁴⁶³ Görüldüğü gibi İbn İshak’a yöneltilen eleştirilerden biri de onun hadislerde tedlis yapmasıdır. Bu ithamın oluşmasının temel sebebi ise İbn İshak’ın rivayetleri tarihçi kimliği ile rivayet etmesidir. Şöyle ki tarihçiler, bir hâdiseyi farklı isnad ve metinlerden oluşsa da sanki tek bir metin ve isnaddan meydana gelmiş gibi birbirine bağlayarak (yani telfik yaparak) sunmuşlardır. İbn İshak da hâdiseyi birçok hadisin senedini birleştirerek bir metin haline getirmiştir. Meğâzî sahasında öne çıkan İbn Şihâb ez-Zührî ile Urve b. Zübeyr de bu metodu kullananlar arasında yer almaktadır.⁴⁶⁴

⁴⁵⁹ Makdisî, *el-Kemâl fî esmâi’r-ricâl*, II, 130.

⁴⁶⁰ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 24.

⁴⁶¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 17.

⁴⁶² Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 7. Söz konusu ithamlar ve sebepleri hakkında ayrıca bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî, *es-Sîre ve’l-meğâzî*, nşr. Süheyl Zekkâr, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1398/1978, s. 11, 12 (muhakkikin önsözü).

⁴⁶³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 30.

⁴⁶⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Siretü İbn İshak*, nşr. Muhammed Hamidullah, Konya: Meahed ed-Dirâsât ve’l-Ebhâs li’t-Ta’rîb, 1981, s. 30-31 (mukaddime).

Şu'be'nin "eğer birisi hadis ilminde önderlik edecek olsa, o, Muhammed b. İshak olurdu" demesi, İbn İshak'ın Şu'be nezdindeki konumunu göstermektedir.⁴⁶⁵ Ayrıca o, şöyle demektedir: "Muhammed b. İshak, hadis ilminde müminlerin emiridir (*emirü 'l-mü'minîne fi 'l-hadîs*).” Şu'be'ye niçin böyle dediği sorulduğunda, "hıfzından dolayı" diye cevap vermiştir.⁴⁶⁶ Şu'be ve Süfyân, İbn İshak'ın hâfızasının güçlü olduğunu vurguladıktan sonra onun hakkında yapılan eleştirilerin, zayıf râvilerden tedlis yapması nedeniyle olduğunu ve bu sebeple rivayetlerinde münker hadislerin yer aldığını ifade etmişlerdir. Ancak rivayet ettiği hadislerde işittiğini açıkça belirttiğinde, onun güvenilir ve rivayetiyle ihticac edilebileceğini söylemişlerdir.⁴⁶⁷

Ali b. el-Medîni, İbn İshak'ın Nâfi'yi görüp, ondan rivayet ettiğini ve Nâfi'den rivayet eden bir kimseden de rivayette bulunduğunu, ayrıca bu kimseden rivayet eden bir kimseden de hadis naklettiğini ifade etmektedir. Bunu onun sıdkına delalet eden bir husus olarak değerlendirmektedir. İbn Hibban da benzer ifadeleri kullandıktan sonra şöyle der: "İbn İshak şayet yalan söylemeyi helal görseydi, rivayetini *nâzil* hale getirmez, görmüş olduğu kimselerden rivayet ederdi. Bu da onun doğru sözlü ve rivayetlerde âdil olduğunu gösterir".⁴⁶⁸ İbn Adî, bahse konu olan râvinin birçok hadisini incelediğini ancak hadislerinde zayıflık olduğunu kesin olarak söyleyecek bir şey bulamadığını ifade etmiştir. Tıpkı diğer râviler gibi zaman zaman hata ve yanılırları olabileceğini, güvenilir râviler ve imamların ondan hadis rivayet etmekten geri durmadıklarını söyleyen İbn Adî, onu güvenilir saymaktadır.⁴⁶⁹

Tablo 11: Muhammed b. İshak Hakkındaki Görüşler

Münekkit Âlimler	Nakleden Râvi	Değerlendirme
Yahya b. Saîd el-Ensârî	İbn Ebî Hayseme	<i>Yücerrihu</i> ⁴⁷⁰
A'meş (ö. 148/765)		<i>Kezzâb</i> ⁴⁷¹
Şu'be		<i>Sadûk</i> ⁴⁷²
Mâlik b. Enes (ö. 179/795)		<i>Deccâl mine 'd-decâcile</i> ⁴⁷³
Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797)		<i>Sadûk</i> ⁴⁷⁴

⁴⁶⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 26.

⁴⁶⁶ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 26.

⁴⁶⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 383, 384.

⁴⁶⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 384.

⁴⁶⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 270.

⁴⁷⁰ Zehebî, *Târihu 'l-İslâm*, IV, 196.

⁴⁷¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 257.

⁴⁷² Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 27.

⁴⁷³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 20.

⁴⁷⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 383.

Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814)		<i>Mâ raeytü ehaden yettehimu Muhammed b. İshak</i> ⁴⁷⁵
Yahya b. Saïd el-Kattân (ö. 198/813)	Yahya b. Maïn	<i>Kâne lâ yerdâ velâ yervî anhu</i> ⁴⁷⁶
Yahya b. Saïd el-Kattân	Yahya b. Gaylân	<i>Mâ terektü hadise Muhammed b. İshak illâ lillâh.</i> ⁴⁷⁷
İbn Sa'd		<i>Kâne kesîra'l-hadîs, ve kad ketebet anhu ulemâ ve minhüm men yestedifuhu</i> ⁴⁷⁸
İbn Sa'd		<i>Kâne sikaten</i> ⁴⁷⁹
Yahya b. Maïn	Dûrî	<i>Sika, velakinnehu leyse bi-hüccetin</i> ⁴⁸⁰
Yahya b. Maïn	Dûrî	<i>Lâ teteşebbes bi-şeyin mimma yühaddisuke bihî İbn İshak. Feinne İbn İshak leyse hüve bi'l-kavî fi'l-hadîs. Kâne yera'l-kader</i> ⁴⁸¹
Yahya b. Maïn	Dûrî	<i>Muhammed b. Amr ehabbu ileyne min Muhammed b. İshak</i> ⁴⁸²
Yahya b. Maïn	Ya'kûb b. Şeybe	<i>Sadûk</i> ⁴⁸³
Yahya b. Maïn	İbnü'l-Galâbî	<i>Kâne sikaten, ve kâne hasene'l-hadîs</i> ⁴⁸⁴
Yahya b. Maïn	Mufaddal b. Gassân el-Galâbî	<i>Sebtün fi'l-hadîs</i> ⁴⁸⁵
Yahya b. Maïn	Mufaddal b. Gassân el-Galâbî	<i>Kâne sikaten, ve kâne hasene'l-hadîs.</i> ⁴⁸⁶
Yahya b. Maïn		<i>Sadûk</i> ⁴⁸⁷
Yahya b. Maïn	Dârimî	<i>Leyse bihî be's, ve hüve daifü'l-hadîs ani'z-Zührî</i> ⁴⁸⁸
Yahya b. Maïn	Meymûnî	<i>Zayıf</i> ⁴⁸⁹
Yahya b. Maïn	Muhammed b. Ubeydillah	<i>Muhammed b. İshak leyse bi-zâke</i> ⁴⁹⁰
Yahya b. Maïn	Ebû Zür'a ed-Dımaşkî	<i>Kâne sikaten</i> ⁴⁹¹
Yahya b. Maïn	Ebû Zür'a	<i>Sadûk</i> ⁴⁹²

⁴⁷⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 25.

⁴⁷⁶ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 24.

⁴⁷⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-duâfa*, VII, 255.

⁴⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 553.

⁴⁷⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IX, 323.

⁴⁸⁰ Yahya b. Maïn, *et-Târih (Dûrî)*, III, 225.

⁴⁸¹ Yahya b. Maïn, *et-Târih (Dûrî)*, III, 247.

⁴⁸² Yahya b. Maïn, *et-Târih -rivâyetü Dûrî-*, III, 226.

⁴⁸³ Makdisî, *el-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, II, 132.

⁴⁸⁴ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 12.

⁴⁸⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 31.

⁴⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 411.

⁴⁸⁷ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 31.

⁴⁸⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 261.

⁴⁸⁹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 31.

⁴⁹⁰ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 31.

⁴⁹¹ Ebû Zür'a Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh ed-Dımaşkî, *Târihu Ebî Zür'a ed-Dımaşkî*, nşr. Şükrullah Nimetullah el-Kücânî, Dımaşk: Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyya, t.s., s. 460.

⁴⁹² İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 258.

Yahya b. Maîn	İbn Ebî Hayseme	<i>Leyse bihî be's</i> ⁴⁹³
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Hayseme	<i>Leyse bi-zâke, daîf</i> ⁴⁹⁴
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Hayseme	<i>İndî sakîm, leyse bi'l-kavî</i> ⁴⁹⁵
Yahya b. Maîn	Ya'kûb b. Şeybe	<i>Sadûk</i> ⁴⁹⁶
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Hayseme	<i>Lem yezeli'n-nâsü yettekune hadise Muhammed b. İshak</i> ⁴⁹⁷
Ali b. el-Medîni		<i>Hadisuhû indî sahîh</i> ⁴⁹⁸
Ali b. el-Medîni		<i>Sâlih vasat</i> ⁴⁹⁹
Ali b. el-Medîni	Ya'kûb b. Süfyân	<i>Lem ecid libni İshak illa hadiseyn münkereyn</i> ⁵⁰⁰
Ali b. el-Medîni		<i>Sadûk</i> ⁵⁰¹
Ali b. el-Medîni		<i>Vakaa ileyye min hadisi İbn İshak şeyun, fena enkertü minhu illâ erbaa ehâdîs, zanentü enne ba'dahu minhu, ve ba'dahu leyse minhu</i> ⁵⁰²
Ali b. el-Medîni	Ya'kûb b. Şeybe	<i>Lâ a'lemü ehaden terake İbn İshak. Hadisuhû sahîhun indî</i> ⁵⁰³
İbn Nümeyr (ö. 234/849)		<i>Yürmâ bi'l-kader, ve kâne ebadü'n-nâse minhu</i> ⁵⁰⁴
Ahmed b. Hanbel	Abdullah b. Ahmed	<i>Lem yekün yuhteccü bihî fi's-sünen.</i> ⁵⁰⁵
Ahmed b. Hanbel	Ebû Bekir el-Esrem	<i>Hüve kesîrû't-tedlîs cidden</i> ⁵⁰⁶
Ahmed b. Hanbel	Merrûzî	<i>Hasenü'l-hadîs</i> ⁵⁰⁷
Ahmed b. Hanbel	Merrûzî	<i>Kadime Muhammed b. İshak ilâ Bağdâd, fekâne lâ yübâlî ammen yehkî ani'l-Kelbî ve ğayrihi</i> ⁵⁰⁸
Ahmed b. Hanbel	Ebû Dâvud	<i>Kâne racülen yeştehi'l-hadîse feye'hüze kütübe'n-nâse feyedeuhâ fi kütübihî</i> ⁵⁰⁹
Ahmed b. Hanbel	Dûrî	<i>Yüktebü anhu hazîhi'l-ehâdîs -yani el-meğâzî ve nahvihâ- feizâ câe'l-helâl ve'l-haram eradnâ kavmen hâkezâ. Damme yedeyhi, ve ekâme esâbiahu el-ibhâmeyn</i> ⁵¹⁰
Ahmed b. Hanbel	Hanbel b. İshak	<i>Leyse bi-hücce</i> ⁵¹¹

⁴⁹³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 32.

⁴⁹⁴ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 32.

⁴⁹⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 32.

⁴⁹⁶ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, IV, 195.

⁴⁹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 194.

⁴⁹⁸ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 27.

⁴⁹⁹ Ali b. el-Medîni, *Suâlâtü Muhammed b. Osman*, s. 89.

⁵⁰⁰ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 28.

⁵⁰¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 384.

⁵⁰² Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 28.

⁵⁰³ Makdisî, *el-Kemâl*, II, 130.

⁵⁰⁴ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 23.

⁵⁰⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 29.

⁵⁰⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 194.

⁵⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Min kelâmi Ahmed b. Hanbel*, s. 49.

⁵⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Min kelâmi Ahmed b. Hanbel*, s. 49.

⁵⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Suâlâtü Ebî Dâvud*, s. 214.

⁵¹⁰ Yahya b. Maîn, *et-Târih-rivâyetü Dûrî-*, III, 247.

⁵¹¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 29.

Ahmed b. Hanbel	Eyyüb b. İshak b. Sâfirî	<i>İnnî raeytühü yühaddisü an cemaatin bi'l-hadîsi 'l-vâhid. Velâ yefsilu kelâme zâ min kelâmi zâ</i> ⁵¹²
Buhârî		<i>Li-Muhammed b. İshak yenbeğî en yeküne lehü elf hadîs yenferidü bihâ, lâ yüşârikuhû fihâ ehadün</i> ⁵¹³
Ya'kûb el-Cûzcânî (ö. 259/873)		<i>Ennâs yeştehûne hadisehu ve kâne yürmâ bi-ğayri nev'in mine'l-kader</i> ⁵¹⁴
İclî		<i>Sika</i> ⁵¹⁵
Ebû Zür'a		<i>Sadûk</i> ⁵¹⁶
Ebû Hâtîm	İbn Ebî Hâtîm	<i>Leyse indî fi'l-hadîsi bi'l-kavî, daîfü'l-hadîs ve hüve ehabbu ileyye min Eflah b. Saîd, yüktebü hadisuhu</i> ⁵¹⁷
Ebû Zür'a ed-Dımaşkî (ö. 281/894)		<i>İhteberahu ehli'l-hadis fereav sıdkan ve hayran</i> ⁵¹⁸
Nesâî		<i>Leyse bi'l-kavî</i> ⁵¹⁹
İbn Adî		<i>Lâ be'se bihî</i> ⁵²⁰
Dârekutnî		<i>Lâ yuhteccü bihî ve innemâ yu'teberü bihî</i> ⁵²¹
Zehebî		<i>Sâlihu'l-hadîs</i> ⁵²²

4.1.1.2. Değerlendirme

Münekkit âlimlerin görüşleri incelendiğinde İbn İshak hakkında olumsuz bir tablo görülmektedir. Yukarıda zikredilen kanaatler göz önünde bulundurulduğunda dikkat çeken ortak şey, onun zabtında problem olmasıdır. İbn İshak Kaderî olmakla itham edilse de bu yönünün hadis rivayetine olumsuz bir yansımalarının olmadığı görülmektedir. Tedlîs yaptığı ifade edilmiş ancak onun tarihçi yönü ele alınarak bu tavrı değerlendirilmiş ve olumsuz bir etkisinin olmadığı ifade edilmiştir. İbn İshak'ı ağır ifadelerle eleştiren Mâlik b. Enes'in bu tavrı cereyan eden bir soruna dayanmaktadır. Ayrıca İbn İshak'ın ehl-i kitap kimselerden -bilgi amacıyla- bazı haberleri nakletmesi, Mâlik b. Enes'in ondan rivayet etmemesine sebep

⁵¹² Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, VII, 46.

⁵¹³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, II, 25.

⁵¹⁴ Ya'kûb el-Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, nşr. Abdulalim Abdulazim el-Bestevî, Pakistan: Hadîs Akademi, t.s., s. 232.

⁵¹⁵ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 232.

⁵¹⁶ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VII, 192.

⁵¹⁷ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VII, 194.

⁵¹⁸ Zehebî, *Siyer*, VII, 42.

⁵¹⁹ Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 90.

⁵²⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 270.

⁵²¹ Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî el-Berkânî, *Suâlâtü'l-Berkânî li'd-Dârekutnî rivâyetü'l-Kerecî anhu*, nşr. Abdurrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Lahor: Kütübhone-i Cemîlî, 1404/1983, s. 58.

⁵²² Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, IV, 196.

olmuştur. Mâlik b. Enes'in onun adaletine dair herhangi olumsuz bir söz söylememesi de burada kaydedilmelidir. Hişâm b. Urve'nin, İbn İshak'ın Fâtıma bint Münzir'den rivayette bulunmadığına dair itirazı ise âlimler tarafından kabul edilmemiş, çeşitli yorumlar getirilerek İbn İshak'ın Fâtıma bint Münzir'den rivayette bulunduğu ifade edilmiştir.

Yahya b. Saîd el-Kattân onu yalancılık gibi ağır bir ithamla cerh etmekte ve ondan rivayet etmekten kaçınmaktadır. Ancak söz konusu görüşlerin mevsukiyeti incelendiğinde Yahya b. Saîd el-Kattân'ın İbn İshak'ı yalancılıkla itham etmediği, bunun Şâzekûnî tarafından ortaya atıldığı görülmektedir. Ancak Yahya b. Saîd el-Kattân'ın ondan rivayet etmekten kaçındığı ve ondan razı olmadığı, talebesi Yahya b. Maîn tarafından da aktarılan bir gerçektir. Ayrıca Yahya el-Kattân'ın söz konusu râviyi cerh ettiği de nakledilen rivayetler arasındadır. Ancak bu cerh lafzı sarîh bir şekilde gelmemiş, sadece onu cerh ettiği bildirilmiştir. Yahya b. Maîn'den nakledilen ifadeler göz önünde bulundurulduğunda râvinin zabt konusunda problemlili olduğu anlaşılmaktadır. Zira Yahya b. Maîn önce İbn İshak'ı güvenilir olarak kabul etmiş, sonrasında -muhtemelen- zabt probleminden dolayı onu cerh etmiştir. Dolayısıyla her iki münekkidin de onun zayıflığında ittifak ettikleri görülmektedir. İki münekkidin bu ihtilaflarının önce hakikî olduğu, Yahya b. Maîn'in de söz konusu râviyi cerh etmesiyle birlikte ihtilafın son bulduğu görülmektedir. Münekkitlere ait tüm görüşler bir araya getirildikten sonra meselenin çözüme kavuştuğu ifade edilebilir.

4.1.2. Muhammed b. Talha el-Kûfî (ö. 167/783)

Tam adı Ebû Abdullah Muhammed b. Talha b. Musarrif el-Yâmî el-Kûfî'dir. Hemdân kabilesine mensup olan Muhammed b. Talha, hicrî 167 yılında vefat etmiştir.⁵²³ Muhammed b. Talha; babası Talha b. Musarrif, Humeyd et-Tavîl, Zeyd el-Yâmî, A'meş, Abdüla'lâ b. Âmir, Humeyd b. Vehb ve Osman b. Yahya gibi âlimlerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden ise oğlu Abdurrahman, Abdurrahman b. Mehdî, İsmail b. Ayyâş, Ebu'n-Nadr, Yezîd b. Harun, Ebû Davud et-Tayâlîsî ve İshak b. Mansûr es-Selûlî gibi râvilerden hadis nakletmiştir. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin tamamı, Muhammed b. Talha'nın rivayetlerine eserlerinde yer vermişlerdir.⁵²⁴

⁵²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII497.

⁵²⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 238.

4.1.2.1. Hakkındaki Görüşler

Muhammed b. Talha'nın güvenilirliğiyle ilgili ricâl literatürü incelendiğinde Yahya b. Maîn'in Muhammed b. Talha'nın zabtında problem görmekte birlikte onu güvenilir kabul ettiği görülmektedir. Hocası Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk ise söz konusu râviyi tad'îf etmektedir. Münekkît âlimlerin görüşlerine bakıldığında Muhammed b. Talha'yı hafızası sebebiyle cerh ettikleri ifade edilebilir.

Muhammed b. Talha'nın cerh sebebi babasından naklettiği rivayetlerle ilgili olmalıdır. Zira, Muhammed b. Talha'nın babasından hadis naklettiğini, oysa babasının uzun zaman önce vefat ettiğini ifade eden Affân b. Müslim, şöyle demektedir: “İnsanlar sanki onu yalan söylüyormuş gibi görürdü, ancak kim Muhammed b. Talha'ya ‘yalan söylüyorsun’ deme cesareti gösterebilirdi ki? Zira onun fazileti vardı.”⁵²⁵ Muzaffer b. Müdrîk, Muhammed b. Talha'nın “babamı bir rüya gibi hatırlıyorum” dediğini⁵²⁶ naklederek onun küçük yaşta babasından hadis dinlediğine işaret etmektedir. Yahya b. Maîn, söz konusu râvinin rivayette bulunurken “haddesenâ ebî” demediğini ifade etmektedir.⁵²⁷ Yahya b. Maîn'e Muhammed b. Talha'nın babasından naklettiği hadislerin durumu sorulduğunda o, söz konusu râvinin naklettiği hadislerin ihticaca elverişli (*ehâdis sâliha*) olduğunu ifade etmiştir.⁵²⁸ Zehebî ise onun hadisleriyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Hadisleri sahihin en alt seviyelerinden gelir ve hasenin en üst derecesindedir.”⁵²⁹

⁵²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 497.

⁵²⁶ Makdisî, *el-Kemâl*, II, 259.

⁵²⁷ Yahya b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 131.

⁵²⁸ Yahya b. Maîn, *et-Târîh*, III, 408. İbn Ebî Hâtîm ve Mizzî bu rivayeti Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk'in görüşü gibi aktarmıştır. Söz konusu rivayetler için bkz. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VII, 292; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 430.

⁵²⁹ Zehebî, *Siyer*, VII, 339.

Tablo 12: Muhammed b. Talha el-Kûfi Hakkındaki Görüşler

Münekkit Âlimler	Nakleden Râvi	Değerlendirme
A'meş		<i>Ma raeytü A'meş yüsnî alâ ehadin edrekehu illâ alâ Talha b. Musarrif</i> ⁵³⁰
Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrik	Yahya b. Maîn	<i>Selasetün yüttekâ hadisühüm Muhammed b. Talha b. Musarrif...</i> ⁵³¹
Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrik	Yahya b. Maîn	<i>Muhammed b. Talha..., ve kâne lâ yerdâhum, ve yuda'ifuhu</i> ⁵³²
Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrik	Yahya b. Maîn	<i>Muhammed b. Talha,...leysû hüüm bi-şey</i> ⁵³³
İbn Sa'd		<i>Kânet lehû ehâdis münkera</i> ⁵³⁴
Yahya b. Maîn	Dûrî	<i>Ravâ ehâdis sâliha (an ebîhi)</i> ⁵³⁵
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Hayseme	<i>Sâlih</i> ⁵³⁶
Yahya b. Maîn	İbn Muhriz	<i>Daîfü'l-hadîs</i> ⁵³⁷
Yahya b. Maîn	Dârimî	<i>Leyse bihî be's</i> ⁵³⁸
Yahya b. Maîn	İshak b. Mansûr	<i>Zayıf</i> ⁵³⁹
Yahya b. Maîn	İbnü'l-Cüneyd	<i>Sâlih</i> ⁵⁴⁰
Yahya b. Maîn	Ebû Zür'a	<i>Sadûk</i> ⁵⁴¹
Yahya b. Maîn	Abdullah b. Şuayb	<i>Sâlih</i> ⁵⁴²
Yahya b. Maîn	Abdullah b. Ahmed b. Hanbel	<i>Da'afehû Yahya</i> ⁵⁴³
Yahya b. Maîn	Ahmed b. Ebî Yahya	<i>Sâlihu'l-hadîs</i> ⁵⁴⁴
Yahya b. Maîn	Abdullah b. ed-Devrakî	<i>Zayıf</i> ⁵⁴⁵
Yahya b. Maîn	İbn Ebî Meryem	<i>Sika, yukâlu semia min ebîhi ve hüve sağîr</i> ⁵⁴⁶
Yahya b. Maîn	Osman b. Saîd	<i>Leyse bihî be's</i> ⁵⁴⁷
Ahmed b. Hanbel	Abdullah b. Ahmed b. Hanbel	<i>Sikatün illa ennehu kâne lâ yekâdü yekûlü fî şey'in min hadisihî "haddesenâ"</i> ⁵⁴⁸
İclî		<i>Sika</i> ⁵⁴⁹
Ebû Zür'a	İbn Ebî Hâtim	<i>Sadûk</i> ⁵⁵⁰

⁵³⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 474.

⁵³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 596.

⁵³² Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 381.

⁵³³ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, III, 408.

⁵³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 497.

⁵³⁵ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, III, 408.

⁵³⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 292.

⁵³⁷ Yahya b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 67.

⁵³⁸ Yahya b. Maîn, *Târihu İbn Maîn*, s. 205.

⁵³⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 292.

⁵⁴⁰ Yahya b. Maîn, *Suâlâtü İbni'l-Cüneyd*, s. 402.

⁵⁴¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 292.

⁵⁴² İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 474.

⁵⁴³ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 596.

⁵⁴⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 474.

⁵⁴⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 474.

⁵⁴⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 474.

⁵⁴⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 474.

⁵⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I, 435.

⁵⁴⁹ İclî, *es-Sikât*, s. 406.

⁵⁵⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 292.

Ebû Dâvud	Ebû Ubeyd el-Âcurrî	<i>Yuhtiu</i> ⁵⁵¹
Ebû Hâtim	İbn Ebî Hâtim	<i>Sika</i> ⁵⁵²
Nesâî		<i>Leyse bi 'l-kavî</i> ⁵⁵³
İbn Hibbân		<i>Kâne yuhtiu</i> ⁵⁵⁴
Dârekutnî		<i>Lem yesma 'min ebîhi</i> ⁵⁵⁵
İbn Şâhin		<i>Zayıf</i> ⁵⁵⁶
Zehebî		<i>Sadûk, meşhûr</i> ⁵⁵⁷
Zehebî		<i>Sika</i> ⁵⁵⁸

4.1.2.2. Değerlendirme

Münekkit âlimlerin Muhammed b. Talha hakkında belirtmiş olduğu görüşler zabt problemi sebebiyle genellikle olumsuzdur. Zikredilen rivayetler, Muhammed b. Talha'nın cerh edilme sebebinin babasından naklettiği hadisler sebebiyle olduğunu düşündürmektedir. Muzaffer b. Müdrîk'in Muhammed b. Talha'dan "babamı bir rüya gibi hatırlıyorum" sözünü nakletmesi de buna işaret ediyor denilebilir. Muzaffer b. Müdrîk'in bu sözü nakletmesi şöyle yorumlanabilir: Muzaffer b. Müdrîk, Muhammed b. Talha'nın babasını bile hayal gibi hatırladığını dolayısıyla naklettiği hadislerin dikkate alınmaması gerektiğini belirtmektedir. Ondan hadis nakletmekten sakındırması da böylece anlamlı hale gelmektedir. Yahya b. Maîn'in, "denilirdi ki: Muhammed b. Talha'nın küçük yaşta babasından hadis işitti." şeklindeki rivayeti de söz konusu râvinin babasından küçük yaşta hadis aldığını teyit etmektedir.

Yahya b. Maîn ile Muzaffer b. Müdrîk'in ihtilaf sebebi muhtemelen söz konusu râvinin babasından aktardığı hadislerle ilgilidir. Yahya b. Maîn söz konusu hadislerde önce bir problem görmezken, daha sonra bu hadislerdeki problemleri görmüş ve cerh etmiştir. Muzaffer b. Müdrîk'in bu rivayetlerdeki sorunu baştan gördüğü dolayısıyla ondan rivayet etmekten sakındırdığı ve cerh ettiği ifade edilebilir. Yahya b. Maîn'in görüşleri bir araya getirildiğinde ihtilaf meselesi çözülmekte ve iki münekkit arasında bir ihtilaftan söz edilemeyeceği ifade edilebilir.

⁵⁵¹ Ebû Dâvud, *Suâlâtü Ebî Ubeyd*, s. 155.

⁵⁵² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 474.

⁵⁵³ Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 93.

⁵⁵⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 388.

⁵⁵⁵ Dârekutnî, *el-İlel*, IV, 314.

⁵⁵⁶ İbn Şâhin, *Târihu esmâi 'd-duafâ*, s. 169.

⁵⁵⁷ Zehebî, *Mizânü 'l-i'tidâl*, III, 587.

⁵⁵⁸ Zehebî, *er-Ruvâtü 's-sikât*, s. 160.

4.1.3. Şerîk b. Abdullah en-Nehâî (ö. 177/794)

Tam adı Ebû Abdullah Şerîk b. Abdullah b. el-Hâris en-Nehâî olan Şerîk b. Abdullah, hicrî 95 yılında Buhâra'da doğdu. Şerîk'in amcaoğullarından biri, onu Bağdat'ta yaşayan diğer amcaoğullarının yanına götürdü. Burada Kur'ân öğrenerek ilim yoluna ilk adımını attı. Ardından akrabalarının yanına Kûfe'ye gitti ve ilim tahsiline orada devam etti. Aynı zamanda kerpiç yapıp sattı. O, bu kazancıyla hadisleri ve ilmî notlarını kaydetmek için defter satın aldığını ifade etmektedir.⁵⁵⁹ Buradaki ilim tahsili, onu Kûfe'nin önde gelen fakihlerinden biri haline getirdi.⁵⁶⁰ Önce Vâsıt Kadılığına⁵⁶¹ tayin edilen Şerîk b. Abdullah, Halife Mansûr (158/775) döneminde istemeyerek de olsa Kûfe kadılığına getirildi. Mansûr'un ölümünün ardından oğlu Mehdî (169/785-86) döneminde de kadılığı bir süre devam ettirdi. Doğru bildiği şeyleri söylemekten sakınmayan ve hazırcevap bir karaktere sahip olan Şerîk, Halife Mehdî ile bir mecliste yaşadığı diyalogdan kısa bir müddet sonra vazifeden alındı. Kendisine görevden alınması hakkında ne düşündüğü sorulunca "Onlar mü'minlerin yöneticileridirler, kadıyı da valiyi de görevden alırlar. Yaptıkları kınanmaz" cevabını verdi.⁵⁶²

Ahvaz kadılığına getirilen Şerîk, burada hiçbir davaya bakmadan bir müddet durduktan sonra görev yerinden ayrılarak gizlenmiştir. Dönemindeki bazı kimseler onun gizlenmesini Ahvaz Kadılığını beğenmediği yönünde yorumlamış olsa da asıl sebebin onun bu vazifeye zorla getirilmesi olduğu söylenmiştir.⁵⁶³ Şerîk, hicrî 177 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Hîre'de bulunan Halife Hârûnürreşîd cenaze namazını kılmak için Kûfe'ye yola çıkmış ancak namazın kılındığını öğrenince Kantara'dan geri dönmüştür. Cenaze namazını, dönemin Kûfe Valisi Musa b. İsa kıldırıştır.⁵⁶⁴

Şerîk b. Abdullah; Ziyâd b. Alâka, İbrahim b. Cerîr el-Becelî, İsmail b. Ebî Hâlid, Âsım b. Süleyman el-Ahvel, Simâk b. Harb, A'meş, Hişâm b. Urve ve Atâ b. es-Sâib gibi kimselerden nakilde bulunmuştur. Kendisinden ise Abdurrahman b. Mehdî, Vekî', Yahya b. Âdem, Abdusselâm b. Harb, İshak el-Ezrak, Esved b. Âmir Şâzân, Yezîd b. Hârûn ve oğlu Abdurrahman b. Şerîk gibi râviler rivayet etmiştir. Şerîk b. Abdullah'ın rivayetlerini Buhârî

⁵⁵⁹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, X, 385.

⁵⁶⁰ Zehebî, *Siyer*, VIII, 202

⁵⁶¹ Ebû Bekir Ahmed b. Ali Muhammed b. Mencûye, *Ricâlü Sahih-i Müslim*, nşr. Abdullah el-Leysî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987, I, 309.

⁵⁶² Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, X, 398.

⁵⁶³ Zehebî, *Siyer*, VIII, 207.

⁵⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, VIII, 500.

muallak olarak rivayet ederken, diğer *Kütüb-i Sitte* sahipleri eserlerinin asıl kısmında kaydetmişlerdir.⁵⁶⁵

4.1.3.1. Hakkındaki Görüşler

Yahya b. Maîn, Şerîk'i güvenilir olarak görmekte ancak hadis rivayetinde hata yaptığını ifade etmektedir.⁵⁶⁶ Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere Şerîk'i başka râvilerle kıyaslamaktadır. Örneğin Yahya b. Maîn'e "Şerîk mi yoksa Ebü'l-Ahvas mı daha sağlamdır (*esbet*)?" diye sorulunca, Yahya b. Maîn "Şerîk" cevabını vermiştir.⁵⁶⁷ Şerîk ve Ebü'l-Ahvas'ın müşterek olarak rivayet ettiği bir hadiste Ebü'l-Ahvas'ın hem metin hem de isnadda hata yapması, buna karşılık Şerîk'in metin ve isnadı doğru bir şekilde aktarması,⁵⁶⁸ Yahya b. Maîn'in Şerîk'i tercih etme sebeplerinden biri olabilir. İlel kitaplarına, kıyaslanan her iki râvinin de hocalarının müşterek olduğu göz önünde bulundurularak bakıldığında bu söylenebilir. Yoksa Ebü'l-Ahvas ile Şerîk kıyaslanıp, Şerîk'in tercih edilmesinin nedenini tam olarak tespit etmek pek mümkün gözükmemektedir.

Yahya b. Saîd el-Kattân ise Şerîk'ten rivayette bulunmamış⁵⁶⁹ ve onu zayıf bir râvi olarak görmüştür.⁵⁷⁰ Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Yahya b. Saîd el-Kattân'ın söz konusu râviyi tad'îf etmesinin temel sebebi, onun zaptında problem olduğunu düşünmesidir. Nitekim o şöyle demektedir: "Şerîk'e bir hadis hakkında sordum, bana düzgünce naklemedi (*lem yuhsin yükîmehu*)."⁵⁷¹ Oğlu Abdurrahman, babası Yahya el-Kattân'dan şöyle nakletmektedir: "Şerîk'in asıllarında⁵⁷² hata gördüm (*raeytü tahlitan fî usûli Şerîk*)."⁵⁷³ Ayrıca Şerîk'in ihtilata uğradığını da açık bir şekilde ifade etmiştir.⁵⁷⁴ Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda Yahya b. Maîn ile Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Şerîk b. Abdullah hakkında farklı düşündükleri anlaşılmaktadır.

⁵⁶⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 333, 334.

⁵⁶⁶ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, V, 81; İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 12.

⁵⁶⁷ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, III, 369.

⁵⁶⁸ İbn Ebî Hâtîm, *el-İlel*, IV, 443; İbrâhim en-Nehhâs, *el-Câmî' li-ulûmi'l-İmâm Ahmed*, Mısır: Dâru'l-Fellâh, 1430/2009, XV, 238, 239.

⁵⁶⁹ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 65; İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 11.

⁵⁷⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 10.

⁵⁷¹ Yahya b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, II, 214.

⁵⁷² Asl (ç. Usûl) kelimesi hadis ıstılahında şu anlama gelmektedir: Hadis rivayet eden kimsenin yani şeyhin/hocanın kendisine has olan hadis kitabı. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016, s. 31.

⁵⁷³ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 270.

⁵⁷⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 10.

Şerîk b. Abdullah hakkında münekkit âlimlerin kanaatleri genellikle olumlu olsa da temelde dikkat çekilen husus, kadılık vazifesinden sonra hıfzının zayıflayıp, ihtilat ettiği'dir. Şerîk'i değerlendiren münekkit âlimlerden bir kısmı sarîh bir şekilde ta'dîl lafızları kullanıp, ihtilatını belirtmiş, bazıları ise cerh etmiştir. Bazı münekkitlerin kadılık vazifesi ve sonrasını ayrı ayrı değerlendirdiği görülmektedir. Söz gelimi Veki' b. el-Cerrâh, Şerîk'in kadılık görevine getirildikten sonra ondan hadis yazmadığını, kadılıktan öncesini ve sonrasını ayrı değerlendirdiğini ifade etmiştir.⁵⁷⁵ Şerîk'i başka râvilerle karşılaştırma metodunu kullanarak değerlendirmeye tâbi tutan münekkitler de mevcuttur. Örneğin Abdurrahman b. Mehdî Ebü'l-Ahvas'ı Şerîk'ten daha sağlam (*esbet*) bir râvi olarak görmektedir.⁵⁷⁶ Ebü'l-Ahvas ve Şerîk'in müşterek rivayet ettiği bir hadiste Ebü'l-Ahvas sened bakımından daha doğru nakilde bulunurken, Şerîk hatalı bir şekilde rivayet etmektedir.⁵⁷⁷ Abdurrahman b. Mehdî'nin, Ebü'l-Ahvas'ı tercihinde etkili olan nedenlerden biri bu olabilir.

Ahmed b. Hanbel'den iki farklı görüş nakledilmektedir. Bunlardan ilkinde hadislerinde ihtilaf olduğunu ifade etmektedir.⁵⁷⁸ Ayrıca kendisine yöneltilen bir başka soruda ise Şerîk, nasıl rivayet ettiğini umursamaz demektir.⁵⁷⁹ Hadisleri *tevehhüm* ile rivayet ettiğini belirtmiştir.⁵⁸⁰ İkinci görüşte ise "O benim nezdimde akıllı ve *sadûk* bir muhaddistir. Şüpheci ve ehl-i bid'ate karşı tavizsizdi." ifadelerini kullanmaktadır.⁵⁸¹ Ahmed b. Hanbel'den nakledilen söz konusu iki farklı görüşü tarihlendirmek pek mümkün değildir. Burada onu önce ta'dîl ettiği, ihtilattan sonra ise cerh ettiği ifade edilebilir. Yahut da ta'dîl görüşünü kadılıktan önce, cerh görüşünü ise kadılık vazifesinden sonra söylemiş olması mümkündür. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, İsrâîl'i mi yoksa Şerîk'i mi tercih edersin sorusuna "İsrâîl" cevabını vermiştir.⁵⁸² Ali b. el-Medîni ve Ahmed b. Hanbel'in İsrâîl'i Şerîk'e tercih etmesinin gerekçesi tam olarak bilinmese de ilâhî kitaplarında görülebildiği kadarıyla İsrâîl ve Şerîk'in müşterek olarak rivayet ettiği hadislerde İsrâîl daha doğru nakletmektedir.⁵⁸³

⁵⁷⁵ Zehebî, *Siyer*, VIII, 204.

⁵⁷⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 11.

⁵⁷⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-İlel*, VI, 354, 355.

⁵⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Suâlâtü Ebî Dâvud li'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî cerhi'r-rivâti ve ta'dîlihîm*, nşr. Dr. Ziyad Muhammed Mansûr, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1414/1994, s. 311.

⁵⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422/2001, II, 363.

⁵⁸⁰ Zehebî, *Siyer*, VIII, 205.

⁵⁸¹ Ukaylî, II, 193.

⁵⁸² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 520.

⁵⁸³ Örnekler için bkz. Dârekutnî, *el-İlel*, XIII, 257; Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî, *Etrâfu'l-garâib ve'l-efrâd*, nşr. Mahmud Muhammed Mahmud Hasan Nassâr ve Seyyid Yusuf, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998, IV, 111.

İbn Hibbân (ö. 354/965) şu değerlendirmede bulunmaktadır: Ömrünün sonlarında rivayetlerinde hata yapmaya başladı. Hafızası zayıfladı. Yezîd b. Hârûn ve İshak el-Ezrak gibi Vasıt'ta ondan hadis işiten mütekaddim hadis râvilerinin (işittiklerinde) hata yoktur. Ancak Kûfe'de ondan hadis işiten müteahhir râvilerin işittiklerinde çok hata vardır.⁵⁸⁴

Tablo 13: Şerîk b. Abdullah en-Nehâî Hakkındaki Görüşler

Münekkit Âlimler	Nakleden Râvi	Değerlendirme
Abdullah b. el-Mübârek		<i>Leyse hadisühû bi-şey</i> ⁵⁸⁵
Vekî' b. Cerrâh		<i>Mâ ketebtü an Şerîk ba'de mâ veliye kudât, fehüve indî alâ hidetin</i> ⁵⁸⁶
Yahya b. Saîd el-Kattân	Yahya b. Maîn	<i>Lem yekün bi-şey</i> ⁵⁸⁷
Yahya b. Saîd el-Kattân	Yahya b. Maîn	<i>Lem yervi an Şerîk</i> ⁵⁸⁸
Yahya b. Saîd el-Kattân	İbn Ebî Şeybe	<i>Lem yuhsin yükîmehu (Bana düzgünce hadis nakledemedi)</i> ⁵⁸⁹
Yahya b. Saîd el-Kattân	Ahmed b. Hanbel	<i>Kâne lâ yerdâhu</i> ⁵⁹⁰
Yahya b. Saîd el-Kattân	Muhammed b. Yahya b. Saîd el-Kattân	<i>Raeytü tahlitan fî usûli Şerîk</i> ⁵⁹¹
Yahya b. Saîd el-Kattân	Ali b. el-Medîni	<i>Da'afe hadisehu cidden</i> ⁵⁹²
Yahya b. Saîd el-Kattân	Abdülcebbâr b. Muhammed	<i>Mâ zâle muhlitan</i> ⁵⁹³
Ebü Nuaym (ö. 219/834)		<i>Lem ektüb anhu ba'de'l-kadâi ğayre hadisîn vâhidin</i> ⁵⁹⁴
Ebü'l-Velid et-Tayâlisî		<i>yuhaddisu bi-şeyin yesbiku ilâ nefsihi, lâ yerciu ilâ kitâb</i> ⁵⁹⁵

⁵⁸⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 444.

⁵⁸⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 11.

⁵⁸⁶ Zehebî, *Siyer*, VIII, 204.

⁵⁸⁷ Yahya b. Maîn, *Min kelâmi Ebî Zekeriyâ*, s. 36.

⁵⁸⁸ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 65; İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 11.

⁵⁸⁹ Yahya b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, II, 214.

⁵⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Min kelâmi Ahmed b. Hanbel fî ileli'l-hadîs ve ma'rifeti'r-ricâl*, nşr. Subhi el-Bedri es-Sâmerrâi, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, s. 92.

⁵⁹¹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 270.

⁵⁹² Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, X, 389.

⁵⁹³ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 10.

⁵⁹⁴ Zehebî, *Siyer*, VIII, 204.

⁵⁹⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, X, 390.

Yahya b. Maîn	İshak b. Mansûr	<i>Sika</i> ⁵⁹⁶
Yahya b. Maîn	Muâviye b. Sâlih	<i>Sadûk, sika</i> ⁵⁹⁷
Yahya b. Maîn	İbn Tahmân	<i>Sika sika</i> ⁵⁹⁸
Yahya b. Maîn	Ebû Ya'lâ el-Mevsilî	<i>Lâ yûtkinu ve yeğletu</i> ⁵⁹⁹
Ahmed b. Hanbel		<i>Fî hadîsihi ihtilâf</i> ⁶⁰⁰
Ahmed b. Hanbel		<i>Lâ yübâlî keyfe haddese</i> ⁶⁰¹
Ahmed b. Hanbel		<i>Kâne yuhaddisü'l-hadîse bi't-tevehhüm</i> ⁶⁰²
Ahmed b. Hanbel		<i>Kâne âkilen sadûkan muhaddisen indî</i> ⁶⁰³
İbrahim b. Saîd el-Cevherî (ö. 247/861)		<i>Ahtaa Şerîk fî erbaa mie hadis</i> ⁶⁰⁴
İbrahim b. Ya'kûb el-Cüzcânî (ö. 259/873)		<i>Seyyü'l-hıfz, muztaribü'l-hadîs, mâil</i> ⁶⁰⁵
Ya'kûb b. Şeybe (ö. 262/875)		<i>Sikatün sadûkun, sahihu'l-kitâb, rediü'l-hıfzı muztaribühü</i> ⁶⁰⁶
Ebû Zür'a	İbn Ebî Hâtım	<i>Kesîrû'l-hata, sâhibü vehm</i> ⁶⁰⁷
Ebû Hâtım er-Râzî		<i>Lâ yühteccü bi-hadisihî</i> ⁶⁰⁸
Ebû Hâtım er-Râzî		<i>Sâe hıfzuhü bi-ahretin</i> ⁶⁰⁹
İclî		<i>Sika, hasenü'l-hadîs</i> ⁶¹⁰
Ebû Dâvud		<i>Sika</i> ⁶¹¹
Tirmizî)		<i>Kesîrû'l-galat ve'l-vehm</i> ⁶¹²

⁵⁹⁶ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh*, IV, 367.

⁵⁹⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 12.

⁵⁹⁸ Yahya b. Maîn, *Min kelâmi Ebî Zekerıyyâ*, s. 36.

⁵⁹⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 12.

⁶⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Suâlâtü Ebî Dâvud*, s. 311.

⁶⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, 363.

⁶⁰² Zehebî, *Siyer*, VIII, 205.

⁶⁰³ Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, nşr. Abdulmutî' Emin Kalacî, Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984, 2:193.

⁶⁰⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 12.

⁶⁰⁵ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, X, 390.

⁶⁰⁶ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, X, 390.

⁶⁰⁷ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XII, 471, 472.

⁶⁰⁸ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XXII, 107.

⁶⁰⁹ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebî Hâtım, *el-İlel*, nşr. Sa'd b. Abdullah el-Humeyd ve Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreysî vd., Riyad: Matâbi'u'l-Humeydî, 1427/2006, 3:28.

⁶¹⁰ Ebû'l-Hasan el-İclî, *Târihu's-sikât*, s. 217, 218.

⁶¹¹ Ebû Dâvud, *Suâlâtü Ebî Ubeyd el-Âcurrî*, nşr. Abdulalim Abdulazim el-Bestevî, Mekke: Dâru'l-İstikâme, 1418/1997, s. 173.

⁶¹² Tirmizî, *İlelü'l-Tirmizî*, s. 69.

Sâlih Cezere (ö. 293/906)		<i>Sadûk, velemmâ veliye'l-kadâ izteraba hıfzuhu</i> ⁶¹³
Nesâî		<i>Leyse bihî be's</i> ⁶¹⁴
İbn Hibbân		<i>Fî âhiri umrihi yühtiu fîmâ yervî teğayyera aleyhi hıfzuhu</i> ⁶¹⁵
Dârekutnî		<i>Leyse bihî be's</i> ⁶¹⁶

Başta Yahya b. Maîn olmak üzere bazı münekkitler söz konusu râviyi bir başka râvi ile kıyaslayarak birini tercih etmişlerdir. Şerîk b. Abdullah'ın hangi münekkit tarafından hangi râvi ile kıyaslandığı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 14: Şerîk b. Abdullah en-Nehâî Hakkındaki Görüşler II

Münekkit Âlimler	Nakleden Râvi	Kıyaslanılan Râvi	Kıyaslanılan Durum	Tercih Edilen Râvi
Abdurrahman b. Mehdî		Ebü'l-Ahvas	Esbet	Ebü'l-Ahvas ⁶¹⁷
Ali b. el-Medîni		İsrâîl	Hatanın azlığı	İsrâîl ⁶¹⁸
Yahya b. Maîn	Dûrî	Ebü Avâne	Esbet	Şerîk ⁶¹⁹
Yahya b. Maîn	İbn Muhriz	Ebü Avâne	Esbet	Ebü Avâne ⁶²⁰
Yahya b. Maîn	Dûrî	Ebü'l-Ahvas	Esbet	Şerîk ⁶²¹
Yahya b. Maîn	Dûrî	Mücâlid	Hangisi tercihe şayan	Şerîk ⁶²²
Yahya b. Maîn	Dûrî	İsrâîl	Esbet	İsrâîl ⁶²³

⁶¹³ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, X, 390.

⁶¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 472.

⁶¹⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 444.

⁶¹⁶ Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, nşr. Şuayb el-Arnâvût ve diğerleri, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004, II, 150.

⁶¹⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 11.

⁶¹⁸ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, X, 389.

⁶¹⁹ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, III, 369.

⁶²⁰ Yahya b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, I, 118.

⁶²¹ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, III, 369.

⁶²² Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 44.

⁶²³ Yahya b. Maîn, *et-Târih*, IV, 65.

Yahya b. Maîn	İbnü'l-Cüneyd	İsrâîl	Esbet	İsrâîl ⁶²⁴
Yahya b. Maîn	Dârimî	İsrâîl	Hangisi tercihe şayan	Şerîk ⁶²⁵
Yahya b. Maîn	İbn Tahmân	Ebü'l-Ahvas ve Cerîr	Hangisi tercihe şayan	Şerîk ⁶²⁶
Yahya b. Maîn	Ebü Ya'lâ el-Mevsilî	Cerîr	Hangisi tercihe şayan	Cerîr ⁶²⁷
Yahya b. Maîn	Ebü Ya'lâ el-Mevsilî	Ebü'l-Ahvas	Hangisi tercihe şayan	Şerîk ⁶²⁸
Ahmed b. Hanbel	Ebü Dâvud	İsrâîl	Nüşadan rivâyetinde	İsrâîl ⁶²⁹
Ahmed b. Hanbel	Ebü Dâvud	İsrâîl	Hangisi tercihe şayan	İsrâîl
Ebü Zür'a	İbn Ebî Hâtim	Ebü'l-Ahvas	Hangisi tercihe şayan	Şerîk ⁶³⁰

2.1.3.2. Değerlendirme

Görüldüğü üzere Yahya b. Maîn, Şerîk'i sika bir râvi olarak kabul etmekle birlikte hadis rivayetinde hata yaptığını ifade etmektedir. Yahya b. Saîd el-Kattân'dan nakledilen rivayetlere bakıldığında ise -tespit edilebildiği kadarıyla- Şerîk b. Abdullah hakkında hiçbir olumlu kanaatte bulunmamış, aksine onu cerh etmekte ısrarlı davranmıştır. Diğer taraftan Şerîk'in çağdaşları ve daha sonraki münekkit âlimlerin görüşleri incelendiğinde münekkitlerin kahir ekseriyetinin onu güvenilir kabul ettiği ancak hıfzının zayıflığına ve rivayetleri aktarırken hata yaptığını dikkat çektikleri görülmektedir.

Şerîk b. Abdullah'ı zayıf olarak nitelendiren münekkit âlimlerin cerh sebebinin zabt konusundaki eksiğinden kaynaklandığı ifade edilebilir. Yukarıda verilen rivayetlerde geçtiği

⁶²⁴ Yahya b. Maîn, *Sualâtü İbni'l-Cüneyd*, s. 379.

⁶²⁵ Yahya b. Maîn, *Târihu İbn Maîn (Dârimî)*, s. 59.

⁶²⁶ Yahya b. Maîn, *Min kelâmi Ebî Zekerıyyâ*, s. 36.

⁶²⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 12.

⁶²⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 12.

⁶²⁹ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, II, 520.

⁶³⁰ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XII, 471, 472.

üzere bazı münekkitler, onun hâfızasının kadılık vazifesine geçtikten sonra zayıfladığını vurgulamışlardır. Vekî' gibi âlimler ise kadılık vazifesinden sonra ondan hadis yazmadığını belirtmiştir. Yine onun ömrünün sonlarına doğru hâfızasının zayıfladığı ifade edilerek yukarıdaki rivayetler desteklenmiştir.

Şerîk b. Abdullah zabtının zayıflaması, hadisleri karıştırmasıyla ilgili bizzat kendisi şu ifadeleri kullanmıştır: Halife Mehdî'nin veziri Ebû Ubeydullah Şerîk'ten hadis dinlemek istediğinde, Şerîk şöyle cevap vermiş: "Hadisleri karıştırıyorum, hadislerin nasıl olduğunu bilmiyorum (*ih̄telatat aleyye eh̄âdîsî vemâ edrî keyfe hiye*).” Ebû Ubeydullah bu konuda ısrar edip, 'ezbere bildiğini bize rivayet et, ezbere bilmediğini bırak' demiştir. Bunun üzerine Şerîk şöyle demiştir: 'Cerh edilip, bunların yüzüme vurulmasından korkuyorum.'⁶³¹ İlgili rivayetler göz önüne alındığında Şerîk'in hâfızasının kadılık vazifesinden sonra zayıflamasının, kadılık görevinin yoğunluğundan kaynaklandığı söylenebilir. Söz konusu vazifenin, onun hadis müzâkeresi yapamamasına ve yazdığı hadisleri tekrar edememesine sebep olduğu ihtimaller arasında değerlendirilebilir.⁶³²

Yahya b. Maîn ve Yahya b. Saîd el-Kattân'ın ihtilaf sebebinin, diğer münekkit âlimlerin görüşleri de dikkate alınırsa zabt ve nüsha hatası ile ilgili olduğu söylenebilir. Yahya b. Saîd el-Kattân'ın oğlu Muhammed, babasının Şerîk'in *asıllarında* hata gördüğünü rivayet etmiştir. Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Şerîk'i cerh etmesinin -görülebildiği kadarıyla- en önemli iki sebebinin Şerîk'in *asıllarında* hata bulunması ve hâfızasının zayıflaması dolayısıyla rivayet ederken hata etmesi/karıştırması olduğu ifade edilebilir. Hocası Yahya b. Saîd el-Kattân'ın nezdinde Şerîk'in zayıf olduğunu ifade eden Yahya b. Maîn de onun sika olduğunu söyledikten sonra rivayette hatalarının olduğuna dikkat çekmiştir. Burada da Yahya b. Maîn'in Şerîk'in hatalarının bulunduğunu dolayısıyla zabtla ilgili bir sorunu olduğunu bildiği söylenebilir.

Tespit edilebildiği kadarıyla Yahya b. Saîd el-Kattân, cerh sebebinin açıkça dile getirmemiştir. Burada her ne kadar zayıf da olsa şu ihtimali de göz önünde bulundurmak gerekmektedir: Yahya b. Saîd el-Kattân'ın Şerîk'i cerh etmesinin sebebi Şîlik temâyülû olabilir. Zira Şerîk'e yöneltilecek tenkitlerden biri onun Şîlik eğilimi göstermesidir. Bu ihtimalin zayıf olma sebepleri arasında ise Şerîk'in aşırı Şîî olmaması yer almaktadır. Diğer sebep ise

⁶³¹ Yahya b. Maîn, *et-Târîh*, IV, 69.

⁶³² Ebû Hâtim, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ (ö. 148/765) adındaki râviyi incelerken hıfzının zayıflamasının sebebinin kadılık vazifesi ile iştiğal etmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 353. Konu ile ilgili bir çalışma bulunmaktadır. Bkz. Abdullah Çelik, "Hadisçilerin Kadılık Mesleğine Karşı Tutumları ve Bunun Hadis İlmine Etkileri" *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2023/2).

bid'at ehlinin hadis rivayetinin kabul edilip edilmeyeceği meselesinin hadis âlimleri tarafından tartışılmış olmasıdır.

Şîi inancının güçlü olduğu Kûfe'de hayatının önemli bir kısmını geçiren Şerîk, Şîilik ithamına maruz kalmıştır. İlk üç asır dikkate alındığında *teşeyyu* kavramı tafdil tartışmalarıyla yakından ilişkilidir. Bir cerh kavramı olarak Şîilik eğilimi, Hz. Ali'yi Hz. Osman veya Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in önüne geçirmek demektir.⁶³³ Şerîk'i Şîilik eğilimi ile ithâm eden münekkid ise İbrâhîm b. Ya'kûb el-Cüzcânî'dir. Cüzcânî, Hz. Ali'yi haksız yere eleştirenlerin görüşlerine sıkıca bağlı olup Şîi eğilimli râvilere karşı müteşeddid bir tutum sergilemektedir.⁶³⁴ Dolayısıyla Cüzcânî'den gelen bu tenkidi ihtiyatla karşılamak isabetli gözükmektedir.

Şîilikle itham edilen Şerîk'ten şöyle bir ifade nakledilmektedir: "Ali'yi Ebû Bekir ve Ömer'in önüne geçiren bir kimsede hayır yoktur."⁶³⁵ Bu ve buna benzer ifadeler,⁶³⁶ onun Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in önüne kimseyi geçirmedeğini açıkça ifade etmektedir. Burada akla şu soru gelmektedir: Şerîk'e nispet edilen Şîilik ithâmı -ilk üç asırdaki anlam göz önünde bulundurularak- Hz. Ali'nin Hz. Osman'a öncelenmesi ile ilgili olabilir mi? Bu konuda da Şerîk'ten şöyle rivayet edilmektedir: "Osman, (halife olarak) öne geçtiği gün, zaten öne geçirilmişti. O kavminin en faziletliydi." Şerîk'in bu sözü Hz. Ali'yi Hz. Osman'ın (fazilet açısından) önüne geçirmedeğini sonucunu doğurmaktadır.⁶³⁷ Bu da Şerîk'in Hz. Ali'yi ilk üç halifenin önüne geçirmedeğini açıkça ifade etmektedir.

Zehebî, Cüzcânî'nin söz konusu görüşünü naklettikten sonra şu yorumda bulunmaktadır: Kendisinde memleketinin (Kûfe) ehlinde olduğu kadar Şîilik eğilimi vardır.⁶³⁸ Zehebî, şu rivayeti de zikretmiştir:

Hz. Peygamber vefat ettiğinde Müslümanlar Ebû Bekir'i halifelik makamına geçirdiler. Şayet ondan daha hayırlı birinin olduğunu bilselerdi (ve buna rağmen Hz. Ebû Bekir'i seçmiş olsalardı) bizi kandırmış olurlardı. Sonra Ebû Bekir, Ömer'i hilafete geçirdi. Hak ve adaleti ikâme etti. Ölümü yaklaştığında ise halife tayin işini altı kişiden oluşan şûrâya tevdi etti. Onlar da Osman'ın (halife olmasında) ittifak ettiler. Şayet ondan daha hayırlı birinin olduğunu bilselerdi (ve buna rağmen Hz. Ali'yi seçmiş olsalardı) bizi kandırmış olurlardı. Abdullah b. İdris'e bu söz ulaştığında şöyle dedi: Hafs'ın lisanıyla bunu (bu sözü) söyleten Allah'a hamd olsun. Vallahi o Şîi'dir. Şerîk Şîi'dir. Zehebî, bu rivayeti naklettikten sonra Şerîk'te Şîilik eğilimi olsa da bunun hadis rivayetini etkilemeyecek derecede olduğunu söylemektedir.⁶³⁹

⁶³³ Muhammed Enes Topgül, "Bir Cerh Sebebi Olarak Teşeyyu' (Şîilik Eğilimi) Kavramına Tarihsel Bir Bakış," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2012/1): s. 49.

⁶³⁴ Topgül, "Bir Cerh Sebebi Olarak Teşeyyu' (Şîilik Eğilimi) Kavramına Tarihsel Bir Bakış," s. 52.

⁶³⁵ İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, XLIV, 385.

⁶³⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 14.

⁶³⁷ Zehebî, *Siyer*, VIII, 202.

⁶³⁸ Zehebî, *Siyer*, VIII, 202.

⁶³⁹ Zehebî, *Siyer*, VIII, 209.

Zübeyr b. Avvâm'ın torunlarından birisi, Abbasî Veziri Yahya b. Halid'den (ö. 190/805) Şerîk ile tartışmak için izin istemiş, Vezir de ona güç yetiremeyeceğini söyleyerek bu talebi reddetmiştir. Zübeyr b. Avvâm'ın torunu bu konuda ısrarcı davranınca, Vezir izin vermiştir. Şerîk'in yanına varan torunu ona "İnsanlar senin Ebû Bekir ve Ömer'e hakarete bulunduğunu iddia ediyorlar, ne dersin?" diye sorunca Şerîk şu cevabı vermiştir: "Ben senin babana (dedene) bile hakaret etmeyi helal görmezken⁶⁴⁰ İslâm'a ilk giren Ebû Bekir ve Ömer'e hakaret etmeyi nasıl helâl görürüm?"⁶⁴¹ Bu rivayette Şia'nın düşmanca bir tavır sergilediği Zübeyr b. Avvâm'a karşı Şerîk olumsuz bir tutumda bulunmamıştır.

Münekkit âlimlerin görüşleri bir arada değerlendirildiğinde Şerîk b. Abdullah'ı güvenilir olarak kabul edenlerin kadılık vazifesinden öncesini dikkate aldığı söylenebilir. Onu cerh edenlerin ise kadılık vazifesini icrâ ederken hadis ilmi ile ilgilenemediği için zabtının zayıflaması sebebiyle cerh ettiğini söylemek mümkündür. Şerîk'i cerh edenlerin genelde zabt yönüne dikkat çekip, zabtının zayıfladığını vurgularken onun âdil olduğuna delâlet eden lafızların kullanılması, bu durumu teyit etmektedir. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda, Yahya b. Maîn'in Şerîk b. Abdullah'ı tevsîk eden sözlerinin, ihtilattan yani kadılık vazifesinden önce olması, Yahya b. Saîd el-Kattân'ın cerh ifadelerinin ise ihtilal sonrası dönem için söylenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Münekkit âlimlerden onu cerh edenlerin sözlerin kadılık vazifesinden sonra, tevsîk eden sözler ise kadılıktan önce dile getirildiği söylenebilir. Sonuç itibarıyla Yahya b. Maîn ve Yahya b. Saîd el-Kattân arasında gerçekleşen bu ihtilafın aslında hakikî değil zâhirî bir ihtilaf olduğu ifade edilebilir.

⁶⁴⁰ Zübeyr b. Avvâm, Hz. Ali'nin hilafetinin ilk zamanlarında ona karşı olumsuz bir tavır sergilese de sonrasında ilişkileri düzelmiştir. Hz. Ali'nin Zübeyr b. Avvâm ile olan bu olumlu ilişkilerine rağmen Şia, Zübeyr'in imansız olarak öldüğünü iddia ederek ona karşı düşmanca bir tutum sergilemiştir. Bkz. Mehmet Efendioğlu, "Zübeyr b. Avvâm", *DİA*, XLIV, 523.

⁶⁴¹ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, X, 393.

Tablo 15: Çalışma Sonucunda Elde Edilen Bulgular

S. Nu.	Râvi	Râvinin Beldesi	Teâruz Sebebi	Kendisiyle İhtilaf Edilen Hoca	Hocanın Değerlendirmesi	Yahya b. Maîn'in Değerlendirmesi	Hakikî İhtilaf	Zâhirî İhtilaf
1	İbrahim b. Muhâcir el-Becelî (130/748)	Kûfe	Zabt	Abdurrahman b. Mehdî	Ta'dîl	Cerh	✓	
2	Yezîd er-Rişk (ö. 130/748)	Basra	Zabt	İsmail b. Uleyye	Cerh	Ta'dîl	✓	
3	Âsım b. Süleyman el-Ahvel (ö. 142/760)	Basra	Adalet	Yahya b. Saîd el-Kattân	Cerh	Ta'dîl	✓	
4	İbn İshak (ö. 151/768)	Medine	Zabt	Yahya b. Saîd el-Kattân	Cerh	Ta'dîl		✓
5	Üsâme b. Zeyd el-Leysî (ö. 153/770)	Medine	Zabt	Yahya b. Saîd el-Kattân	Cerh	Ta'dîl	✓	
6	Abdülhamîd b. Cafer el-Ensârî (ö. 153/770)	Medine	Zabt	Yahya b. Saîd el-Kattân	Cerh	Ta'dîl	✓	
7	Muâviye b. Sâlih (ö. 158/775)	Humus	Zabt	Yahya b. Saîd el-Kattân	Cerh	Ta'dîl	✓	
8	Muhammed b. Talha (ö. 167/783)	Kûfe	Zabt	Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrik	Cerh	Ta'dîl		✓
9	Şerîk b. Abdullah en-Nehâî (ö. 177/794)	Buhâra	Zabt	Yahya b. Saîd el-Kattân	Cerh	Ta'dîl		✓
10	Cafer b. Süleyman ed-Dubaî (ö. 178/794)	Basra	Adalet (Bid'at)	Yahya b. Saîd el-Kattân	Cerh	Ta'dîl	✓	
11	Ömer b. Habîb el-Adevî (ö. 207/823)	Basra	Zabt	İsmail b. Uleyye	Ta'dîl	Cerh	✓	

Tablo 16: İhtilaf Edilen Râvilerin *Kütüb-i Sitte*'deki Rivayet Durumu

S. Nu.	Râvi	Buhârî	Müslim	Ebû Dâvud	Tirmizî	Nesâî	İbn Mâce
1	İbrahim b. Muhâcir el-Becelî (130/748)	-	✓	✓	✓	✓	✓
2	Yezîd er-Rişk (ö. 130/748)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3	Âsım b. Süleyman el-Ahvel (ö. 142/760)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4	İbn İshak (ö. 151/768)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
5	Üsâme b. Zeyd el-Leysî (ö. 153/770)	Ta'lik	✓	✓	✓	✓	✓
6	Abdülhamîd b. Ca'fer (ö. 153/770)	Ta'lik	✓	✓	✓	✓	✓
7	Muâviye b. Sâlih (ö. 158/775)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
8	Muhammed b. Talha (ö. 167/783)		✓	✓	✓	✓	✓
9	Şerîk b. Abdullah en-Nehaî (ö. 177/794)	Ta'lik	✓	✓	✓	✓	✓
10	Cafer b. Süleyman ed-Dubaî (ö. 178/794)	-	✓	✓	✓	✓	✓
11	Ömer b. Habîb el-Adevî (ö. 207/823)	-	-	-	-	-	✓

5. İncelenen Ortak Râvilerin Değerlendirilmesi

Yahya b. Maîn ve hocaları olan İsmail b. Uleyye, Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Muzaffer b. Müdrîk ile ihtilaf ettiği râviler incelenmiştir. Yahya b. Maîn ile söz konusu hocaların arasındaki ihtilafın hangi sebepten kaynaklandığı, söz konusu ihtilafın hakikî mi yoksa zâhirî mi olduğu ve râvilerin *Kütüb-i Sitte*'deki rivayet durumları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler yukarıdaki tabloya aktarılmıştır. Buna göre incelenen 11 râviden 8 tanesi hakikî, 3'ü ise zâhirî ihtilaf olarak kaydedilmiştir. Hakikî ihtilaf başlığı altında ele alınan râvilerden Abdülhamîd b. Ca'fer hakkında münekkit âlimlerin aslında aynı kanaati paylaştıkları ancak verdikleri hüküm bakımından ihtilaf ettikleri görülmektedir. Şöyle ki söz konusu râvilerin zayıf oldukları, zabtlarının problemlili oldukları konusunda ittifak ederlerken, rivayetlerinin ihticaca elverişli olup olmaması konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilaf lafızlara “zayıf” yahut “sadûk, sâlih” gibi ifadelerle yansımıştır. Dolayısıyla “zayıf” diyerek ilgili râviyi cerh eden münekkit ile “sadûk/sâlih/leyse bihî be's” diyerek ta'dîl eden münekkit râvinin durumu hakkında ihtilaf etmiş olmaktadır. Bahsi geçen 3 râvi, münekkitlerin râviler hakkındaki ihtilaflarının büyük bir kısmının zayıf ve sadûk gibi geçişken alanlarda olduğuna örnek olarak verilebilir.⁶⁴²

Zâhirî ihtilaf başlığı altında ele alınan râvilere bakıldığında ise hocanın râviyi cerh ettiği, Yahya b. Maîn'in ise önce ta'dîl ettiği sonrasında ise söz konusu râviyi ta'dîl ettiği görülmektedir. Bu durum da başta ihtilaf sanılan durumun incelendiğinde ihtilaf olmadığını göstermektedir. Tabloya genel olarak bakıldığında ihtilafların adalet vasfından ziyade zabt noktasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum râvinin rivayetlerindeki hata oranı ile ilgili bir durumdur. Her münekkidin râvinin hatalarının cerh etmeyi gerektirecek miktarda olup olmamasını belirlemenin bir kıstası olmadığı ve münekkidin içtihadıyla ilgili bir husus olduğu ifade edilebilir.⁶⁴³

⁶⁴² Topgöl, *Rivayetten Râviye*, s. 46.

⁶⁴³ Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-Yemânî İbnü'l-Vezîr, *er-Ravdü'l-bâsim*, nşr. Ali b. Muhammed el-İmrân, Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1419/1998, I, 162-163.

SONUÇ

Râvi değerlendirmelerinde münekkitlerin ihtilafı konulu bu araştırmada Yahya b. Maîn ile 11 hocasının yargıda buldukları ortak râvilerdeki ihtilaf ve ittifak oranları tespit edilmiştir. Ayrıca Yahya b. Maîn'in *Mevsûa* adlı eserde görüşlerine atıfta bulunduğu İsmail b. Uleyye, Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Ebû Kâmil Muzaffer b. Müdrîk'in güvenilirlikleri hakkında ihtilaf ettikleri râviler ele alınarak hakikî ve zâhirî ihtilaf başlıkları altında kategorize edilmiştir. Yahya b. Maîn ile bahsi geçen isimler arasındaki hoca-talebe ilişkisi ve iki farklı yüzyılda gerçekleşen cerh-ta'dîl faaliyetinin dönüşümü bakımından bu konuyu daha da dikkat çekici hâle getirmektedir.

Yapılan çalışma sonucunda Yahya b. Maîn'in hocalarının toplamda 1078 râviyi değerlendirdiği tespit edilmiştir. Bunlardan 868'i Yahya b. Maîn ve hocalarının yargıda buldukları ortak râviler kümesinde bulunmaktadır. 868 ortak râviden 665'inde Yahya b. Maîn ile ittifak, 127 râvide ise ihtilaf edildiği tespit edilmiştir. İhtilaf ve ittifak edilen râvilerden geri kalan 74 râvide ise tanıtıcı bilgi yahut münekkidin râvi hakkında "o, tefsir rivayetlerinde zayıftır" gibi râvinin belirli alanlardaki ehliyeti ile ilgili yargıda bulunulmuştur.

Bu araştırmada 11 ihtilaf edilen ortak râviden münekkitlerin 8'inde hakikî, 3'ünde ise zâhirî olarak ihtilaf ettikleri tespit edilmiştir. Münekkit âlimlerin râviler hakkındaki ihtilaflarından bir kısım örneğin incelendiği bu araştırmada elde edilen sonuçlardan birisi de ricâl kitaplarında bulunan râvi hakkındaki farklı kanaatlerin her zaman hakikî ihtilaf olmayacağıdır. İlk bakışta bir ihtilaf varmış gibi görünen durumların yapılan araştırmanın ardından ihtilafın yalnızca "görünürde" olduğu sonucuna varılabilmektedir. Bu ihtilafların hakikî mi yoksa zâhirî mi olduğunu belirlemek için ilgili münekkidin tüm görüşleri bir araya getirilip, ilgili râvinin rivayetleri ilel kitaplarından incelenmelidir. Bu çalışmada Yahya b. Maîn'in hocalarıyla olan ihtilaflarının hepsi incelenmemiştir. Söz konusu ihtilaflar araştırıldığında hangilerinin hakikî hangilerinin zâhirî ihtilaf olduğu ortaya çıkmış olacaktır. Yahya b. Maîn'in hocalarıyla olan ihtilafı tek tek incelendiğinde kuvvetle muhtemel yukarıda zikredilen ihtilaf sayısı daha da düşecektir. Hakikî olarak zikredilen ihtilafların genelde iki uç yargıdan kaynaklanmadığı görülmektedir. Genelde sadûk-zayıf gibi geçişkenlik arz eden durumların olduğu ifade edilebilir. Bunun temel sebebi ise bir münekkidin müteşeddit davranıp söz gelimi râvinin "on hadisi problemlî" ise onun rivayetlerini ihticaca elverişli görmeyip "zayıf" hükmünü verebilmektedir. Bir diğer münekkit ise râvinin söz konusu "problemlî on

hadisini” rivayetlerine oranla çok görmeyip, rivayetlerinin ihticaca elverişli olduğunu düşünerek “sadûk” hükmü verebilmektedir. Neticede ihtilafların çoğunun adaletten değil râvinin zabtından kaynaklandığı ifade edilebilir. Genel itibariyle bakıldığında münekkitlerin ihtilaf sebepleri ile ilgili olarak birçok husus sayılabilir. Münekkidin zaman içinde râvi hakkında ek bilgiye sahip olması, münekkidin râvideki adalet ve zabt şartlarına yaklaşımı ve münekkitlerin şahsî yönelimleri gibi faktörlerin etkili olduğu ifade edilebilir.

Hoca-talebe ilişkisi bağlamında incelenen râviler hakkındaki ihtilaf ve ittifakların birbirlerine oranlarına bakıldığında talebenin her zaman hocanın kanaatiyle uyuşmayacağı görülmüştür. Yahya b. Maîn ile hocalarının -tanıtıcı bilgiler ve diğerleri çıkarıldığında- ittifak oranı %84 gibi yüksek bir oran iken ihtilaf oranı ise %16 olduğu tespit edilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi söz konusu ihtilaflar incelendiğinde bu oran daha da düşecek ve büyük bir kısmının zâhirî ihtilaf olduğu görülecektir. Burada Yahya b. Maîn râvi hakkında ya sadece kendi bilgilerinden hareketle bir yargıya varmakta yahut hocasının kanaatiyle birlikte ek bilgileri göz önünde bulundurarak bir kanaat belirtmektedir. İhtilaf oranının %16 kadar çıkması dikkat çekmektedir. Zira Yahya b. Maîn’in hocalarının vefatından sonra râviler hakkında malumatının artmış olma ihtimali oldukça güçlüdür. Bu durumda ihtilaf oranının daha fazla çıkması beklenirdi. Buna rağmen iki farklı yüzyılda yaşayan Yahya b. Maîn ve hocalarının ihtilafta buldukları râvi sayısının düşük olduğu ifade edilebilir. Yahya b. Maîn 4.813 râviyi değerlendirirken, mezkûr 11 hocasının toplamda 1078 râvi hakkında görüş bildirdikleri görülmektedir. Burada ilgili hocaların râvi değerlendirmelerinin tümünün günümüze ulaşmamış ihtimali olmasının yanı sıra Yahya b. Maîn’in hocalarının vefatından sonra da râviler hakkında değerlendirme yaptığının altı çizilmelidir.

Münekkitlerin ittifak ettikleri râvi oranının %84 olması, râvi değerlendirme metotlarının aynı olduğunu dolayısıyla objektif bir değerlendirme yaptıklarını ifade etmektedir. Ortaya konulan %16 şeklindeki ihtilaf oranı ise münekkitlerin içtihadî farklılıklarını göstermektedir. Tespit edilen veriler göz önünde bulundurulduğunda, münekkitlerin aynı râvi hakkındaki değerlendirmelerinde ittifaktan ziyade ihtilafa vurgu yapılmasının anlamsız olduğu, oranlara bakıldığında ittifak oranının yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir. Bu veriler çerçevesinde cerh-ta‘dîl hükümlerinin tutarsız olduğu ve objektif olmadığı gibi iddiaların pratik zeminde bir karşılığının olmadığını söylemek mümkündür.

Münekkitlerin kanaat belirtmiş oldukları ortak râviler tespit edilerek ittifak ve ihtilaf oranları ve ihtilafların sebepleri gibi hususları belirleyecek yeni çalışmalar cerh-ta‘dîl ilminin pratik yönünü ortaya koyarak bu ilme katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışmada Yahya b. Maîn

ve hocalarının ihtilaf ettiği râvilerin incelenip, ihtilaf sebeplerinin açıklanması iki farklı yüzyılda icrâ edilen ricâl tenkidinin dönüşümünü iyi bir şekilde yansıtabacaktır.

KAYNAKLAR

- Ali b. el-Medîni, Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah. *Suâlâtü Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe li-Ali b. el-Medîni*. Nşr. Muvaffak Abdullah Abdulkâdir. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1404/1983.
- Ağırman, Cemal. "Yahya b. Maîn ve Ebû Abdillâh Ahmed b. el-Hasen es-Sûfi'nin Yahya'dan Rivayet Ettiği Hadis Cüz'ü." Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 1988.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Câmi' li-ulûmi'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel*. Nşr. Hâlid er-Rebât ve Seyyid İzzet İd. Mısır: Dâru'l-Felâh li'l-Bahsi'l-İlmî, 1430/2009.
- _____. *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. Nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas. Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422/2001.
- _____. *Suâlâtü Ebî Dâvud li'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel fî cerhi'r-ruvât ve ta'dilihim*. Nşr. Ziyâd Mahmud Mansur. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1434/2013.
- _____. *Suâlâtü Ebî Dâvud li'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel fî cerhi'r-ruvâtı ve ta'dilihim*. Nşr. Dr. Ziyad Muhammed Mansûr. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1414/1994.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstilahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Berkânî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî el-Berkânî. *Suâlâtü'l-Berkânî li'd-Dârekutnî rivâyetü'l-Kerecî anh*. Nşr. Abdurrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî. Lahor: Kütübhane-i Cemîlî, 1404/1983.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi. *et-Târihu'l-kebîr*. Nşr. Hâşim en-Nedvî vd. Haydarâbad: Dâiretü'l-Meârif el-Osmâniyye. t.y., V, 354.
- Çelik, Abdullah. "Hadisçilerin Kadılık Mesleğine Karşı Tutumları ve Bunun Hadis İlmine Etkileri." *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2023/2): 219-235.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed. *Sünenü'd-Dârekutnî*. Nşr. Şuayb el-Arnâvût ve diğerleri. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- _____. *el-İlelü'l-vâride fî ehâdisi'n-nübüvve*. Nşr. Mahfuzurrahman Zeynullah es-Selefi. Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985.
- Demirel, Serdar. *Halku'l-Kur'an Meselesi*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk ed-Dûlâbî. *el-Künâ ve'l-esmâ*. Nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâriyâbî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000.
- Dûrî, Abdülazîz. "Divan." *DİA*. IX, 377-381.

- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî *Suâlâtü Ebî Ubeyd el-Âcurrî*. Nşr. Abdulalim Abdulazim el-Bestevî. Mekke: Dâru'l-İstikâme, 1418/1997.
- Ebû Zür'a, Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh ed-Dımaşkî. *Târihu Ebî Zür'a ed-Dımaşkî*. Nşr. Şükrullah Nimetullah el-Kûcânî. Dımaşk: Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyya, t.s.
- el-Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân (Cüvân). *el-Ma'rifetü ve't-târih*. Nşr. Ekrem Ziya el-Ömerî. Bağdat: Matbaatu'l-İrşâd, 1393/1974.
- Erdinç Ahatlı. "Yahya b. Saîd el-Kattân." *DİA*. XLIII, 262.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*. Nşr. Seyyid Mu'zam Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1977/1396.
- Hâkim el-Kebîr, Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Ahmed en-Nîsâbü'rî. *el-Esâmî ve'l-künâ*. Nşr. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî. Kâhire: Dâru'l-Fârûk, 2010/1436.
- Halife b. Hayyât, Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî. *Târihu halife b. Hayyât*. Nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1397/1977.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*. Nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Asâkir ed-Dımaşkî, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasan. *Târihu Medineti Dımaşk*. Neşr. Muhibbuddin Ebî Saîd Ömer b. Ğarâme el-Amravî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *el-İlel*. Nşr. Sa'd b. Abdullah el-Humeyd ve Hâlid b. Abdirrahman el-Cüreysî vd. Riyad: Matâbi'u'l-Humeydî, 1427/2006.
- İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî. *et-Târihu'l-kebîr*. Nşr. Salah b. Fethi Helal. Kâhire: el-Fârûku'l-hadîsiyye li't-tıbaa', 1424/2004.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Haydarâbâd: Matbaatu Dâireti'l-Meârif en-Nizâmiyye, 1327/1909.
- _____. *Takrîbü't-Tehzîb*. Nşr. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-Müsnedü's-sahîh ale't-tekâsîm ve'l-enva'*. Nşr. Mehmet Ali Sönmez ve Halis Aydemir. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.
- _____. *es-Sikât*. Nşr. Muhammed Abdülmuîd Hân. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârif el-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî. *Etrâfu'l-garâib ve'l-efrâd*. Nşr. Mahmud Muhammed Mahdmud Hasan Nassâr ve Seyyid Yusuf. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

- İbn Mencûye el-İsfahânî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali Muhammed. Ricâlü Sahîh-i Müslim. Neşr. Abdullah el-Leysî. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987
- İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî. Fethü'l-bâb fi'l-künâ ve'l-elkâb. Nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1996/1417.
- İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. es-Sîre ve'l-meğâzî. Nşr. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398/1978.
- _____. Siretü İbn İshak, nşr. Muhammed Hamidullah, Konya: Meahed ed-Dirâsât ve'l-Ebhâs li't-Ta'rib, 1981.
- İbnü'l-Vezîr, Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-Yemânî. er-Ravdü'l-bâsim. Nşr. Ali b. Muhammed el-İmrân. Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1419/1998.
- el-İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî. Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilmî ve'l-hadîs. Nşr. Abdülalim Abdülazim el-Bestevî. Suûd: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.
- el-İdlibî, Selâhaddin b. Ahmed. Menhecü Nakdi'l-Metn İnde Ulemâi'l-Hadîs-i Nebevî. Kâhire: Dâru'l-Feth, 1434/2013.
- Kallek, Cengiz. "Hisbe" DİA. XLIII, 133-143.
- Kadı İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. Meşâriku'l-envâr alâ sıhâhi'l-âsâr. Nşr. Sâlih Ahmed eş-Şâmî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1440/2018.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. Alternatif Hadis Metodolojisi. Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Ma'rûf, Beşşâr Avvâd. Mevsûa'tü Akvâli Yahya b. Maîn Fî Ricâli'l-Hadîs ve İlelihî. Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2009.
- Mehmet Efendioğlu. "Metrûk." DİA. XXIX, 415-416.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî. İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl. Nşr. Âdil b. Muhammed ve Usâme b. İbrahim. Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 1422/2001.
- Muhammed Enes Topgül. "Bir Cerh Sebebi Olarak Teşeyyu' (Şîlik Eğilimi) Kavramına Tarihsel Bir Bakış." Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 42 (2012/1): 47-76.
- Mustafa Tatlı. Tâbiîn Döneminde Hadis Rivayeti. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.
- el-Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. Nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.

- en-Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. ed-Duafâ ve'l-metrûkîn. Nşr. Mahmud İbrahim Zâyed. Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396/1976.
- Okuyucu, Nail. "İslâmî İlimlerin Dönüşüm Çağında Bir Fıkıh, Hadis ve Âdâb Âlimi Olarak İmam Nevevî." İslâmî İlimlerin Dönüşüm Çağında İmam Nevevî, ed. Nail Okuyucu, 29-181. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Özbek, Muhammed Sadık. "Yahya b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel'in Râviler Hakkındaki Görüş Farklılıkları." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Özsoy, Abdulvahap. Hadis Tenkidi (Sahâbe ve Tâbiûn Dönemi). İstanbul: Beka Yayınları, 2016
- Sabuncu, Mahmut. "İsmail b. Uleyye ve Hadis İlmindeki Yeri." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2018.
- Saîd Öztürk. "Kassâm." *DİA*. XXIV, 579-582.
- Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ. Neşr. Şuayb el-Arnâvût ve Sâlih es-Semir. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982
- Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. Tezkiratü'l-Huffâz. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998
- Şuayb el-Arnâvût ve Sâlih es-Semir. Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982
- Subhi es-Sâlih. Ulûmu'l-Hadis ve Mustalahuhû. Beyrut: Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn, 1984
- es-Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî. Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ. Nşr. Mahmud Muhammed ve Abdulfettâh Muhammed Hulv. Riyad: Dâru Hicr li't-Tibâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 1413/1992.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Târihu't-Taberî*. Neşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1387/1967
- Tatlı, Mustafa. *Ricâl Bilgisinin Tespiti*. İstanbul: Beka Yayınları, 2016.
- Topgül, Muhammed Enes. *Rivayetten Râviye: Cerh-Ta'dîl Hükümleri Nasıl Oluşturdu?*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2019.
- Turhan, Halil İbrahim. *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi- Hicrî İlk İki Asır*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Vekî', Muhammed b. Halef b. Hayyân Vekî'. *Ahbârü'l-kudât*. Nşr. Abdülazîz Mustafa el-Merâğî. Beyrut: Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1366/1947.
- Ya'kûb el-Cûzcânî. *Ahvâlü'r-ricâl*. Nşr. Abdulalim Abdulazim el-Bestevî. Pakistan: Hadîs Akademi, t.s.

Yahya b. Maîn, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî. Nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf. *Suâlâtü İbni'l-Cüneyd li-Yahya b. Maîn*. Medine: Mektebetü't-Dâr, 1408/1988.

_____. *Su'âlâtü 'Osmân b. Tâlût el-Basrî li'l-İmâm Ebî Zekerîyyâ Yahya b. Ma'în b. 'Avn el-Bağdâdî*. Nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1400/1980.

_____. *et-Târîh an Ebî Zekerîyyâ Yahya b. Maîn*. Nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Mekke: İhyâu't-Turâs el-Âlemî, 1399/1979.

_____. *Ma'rifetü'r-ricâl*. Nşr. Muhammed Kâmil el-Kassâr vd., Dımaşk: Mecma'u'l-Luga el-Arabiyya, 1405/1985.

_____. *Ma'rifetü'r-ricâl*. Nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kâhire: Dâru'l-Fâruku'l-Hadîse, 1430/2009.

_____. *Târîhu 'Osmân b. Sa'id ed-Dârimî 'an Ebî Zekerîyyâ Yahya b. Ma'în fi tecrîhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm*. Nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kâhire: Dâru'l-Fâruku'l-Hadîse, 1430/2009.

_____. *Min kelâmi Ebî Zekerîyyâ Yahya b. Ma'în fi'r-ricâl*. Nşr. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1400/1980.

_____. *Min kelâmi Ebî Zekerîyyâ Yahya b. Ma'în fi'r-ricâl*. Nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kâhire: Dâru'l-Fâruku'l-Hadîse, 1430/2009.

_____. *Su'âlâtü 'Osmân b. Tâlût el-Basrî li'l-İmâm Ebî Zekerîyyâ Yahya b. Ma'în b. 'Avn el-Bağdâdî*. Nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kâhire: Dâru'l-Fâruku'l-Hadîse, 1428/2007.

_____. *el-Cüz'ü's-sânî min hadîsi Yahya b. Ma'în (el-Fevâ'id)*. Nşr. Hâlid b. Abdullah es-Sebî, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998.

Ya'kûb el-Cüzcânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cüzcânî. *Ahvâlü'r-ricâl*. Nşr. Abdulalim Abdulazim el-Bestevî. Faysalâbâd: Hadîs Akademî, t.y.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Dîvânü'd-duafâ*. Nşr. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî. Mekke: Mektebetü'n-Nahda el-Hadîsiyye, 1387/1968.

_____. *el-Muğni fi'd-duafa*. Nşr. Nureddin Itr. Katar: İdâretü İhyâi't-Turâs, t.y.

_____. *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. Nşr. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963/1382.

_____. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*. Nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1424/2003.

_____. *Zikrũ esmâi men tũkũllime fĩhi ve hũve mũvessekun*. Nşr. Muhammed Şekũr el-Meyâdĩnũ.
Zerkâ: Mektebetũ'l-Menâr, 1986/1406.

ez-Zebĩdĩ, Ebũ'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmĩ el-Hũseynĩ, *Tâcu 'l-arũs min cevheri 'l-kâmũs*, Nşr. Heyet, Kuveyt: el-Meclisũ'l-Vatanĩ li's-Sekâfe ve'l-Fũnũn ve'l-Âdâb, 1385/1422.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Emre		YÜCEL
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Arapça (Çok iyi)		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2011	2015	Bakırköy Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	2016	2021	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Yüksek Lisans	2021	2024	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2022	-	Diyanet İşleri Başkanlığı
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
	Tarih	18.09.2024	
	İmza		
	Adı Soyadı	Emre YÜCEL	

